

HİTİT YAZILI KAYNAKLARINDA VE GÖRSEL SANATLARINDA *purpura-, purpuri-*

Hatçe BALTACIOĞLU*

Anahtar Kelimeler: *Alaca Höyük* • NINDA*kaggari* • NINDA*kugullan* • NINDA*purpura-* • *išnaš purpura-* • DUG*purpura-*

Özet: Anadolu'da Neolitik Çağ'dan başlayarak görsel sanatlarda betimlenen yuvarlak formlar genellikle çalpara, tef (Membrafon) ve ekmek; kazılarda bulunan küre biçimli taş ve kil nesnelere ise, hesap taşları (calculi/token), sapan taşı ve top olarak tanımlanmıştır. Hitit kültüründe de karşımıza çıkan küre biçimli nesnelere dinsel törenlerde kullanıldıkları tabletlerde belgelenmektedir. Bu yazıda Hitit biçiminin ortaya çıktığı Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan başlayarak Eski Hitit ve Hitit İmparatorluk Çağı görsel sanatlarında betimlenen yuvarlak formlu nesnelere ve küre formlu kazı buluntularının tanımları ve işlevleri konusu araştırılmıştır. Bu çerçevede Hitit tabletlerinde geçen bazı ekmeklerin, Koloni Çağı'ndan başlayarak, görsel sanatlarda sunaklar üzerinde görülen ve elde taşınan yuvarlak formlar ile ilişkileri irdelenerek bu formların tanımlanması amaçlanmıştır.

purpura-, purpuri-

IN HITTITE WRITTEN SOURCES AND VISUAL ARTS

Keywords: *Alaca Höyük* • NINDA*kaggari* • NINDA*kugullan* • NINDA*purpura-* • *išnaš purpura-* • DUG*purpura-*

Abstract: Starting from the Neolithic period onwards in Anatolia, circular forms depicted in the visual arts are usually defined as cymbal, tambourine (membraphone) and bread, whereas sphere-shaped stone and clay objects recovered from excavations are defined as calculating stones, catapult stones and balls. It is documented that sphere-shaped objects, also encountered in the Hittite culture, are used in religious ceremonies. In this article, the definitions and functions of round-shaped objects and sphere-shaped finds from excavations have been examined within the frame of Old Hittite and Hittite Imperial periods, starting with the Assyrian Trade Colonies Period, in which Hittite style is started to evaluate. By examining the relations between some breads, mentioned in Hittite tablets and circular objects, either depicted on altars or held by hand from the Colony Period onwards, it is aimed to identify these forms in detail.

* Dr. Hatçe BALTACIOĞLU, *Ahmet Rasim Sok. No: 41/5, Çankaya 06550, Ankara – TÜRKİYE*, e-posta: hatcebaltacioglu@yahoo.com

Dilbilimciler yönünden anlamının top, topak şeklinde, yuvarlak ve yuvarlak ekmek olduğu belirtilen¹ *purpura-*, *purpuri-*, Hitit tabletlerinde malzemesi bilinen ve bilinmeyen olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Malzemesi bilinenler hamurdan (*išna-*, *iššana-*)², kilden (IM), demirden (AN.BAR), gümüşten (KÜ.BABBAR) ve çöven/sabun otu (^(GİS)*kar* (*a*)*š*(*š*)*ani*(*ya*)-)³ alkali parçacıklarından/küllerinden (*haš*(*š*)-)⁴ yapılmaktadır⁵. *Purpura-*, NINDA⁶ determinatifi ile birlikte kullanıldığı zaman top biçiminde ekmek anlamını taşımaktadır⁷. Metinlerde determinatifsiz de yer alan *purpura-* kimi zaman *išnaš purpureš* gibi, “hamur topları” olarak

tercüme edilmektedir⁸. Mitolojik metinlerde kral, kraliçe ve prenslerin ayaklarına döküldüğü⁹ öğrenilen *purpura-*’lar Koruyucu Tanrılarının kült uygulamalarında, *purpura-* hamurları/ekmekleri olarak karşımıza çıkmakta, bu metinlerde de kral ve kraliçenin ayaklarına dökülmektedir (*išnuu(a)*- ve *šuhha-*)¹⁰. ^{KUŠ}*kurša-*’nın yenilenmesi bayramında, tanrı tapınağa (^É*karimmi-*)¹¹ getirilmekte, burada ona *purpura-* ekmekleri dökülmektedir¹². *Purpura-*’lar törenler sırasında Güneş Tanrısı (^DUTU)’nın ayaklarına da dökülmektedir¹³. KILAM bayramında, demirciler tarafından (^{LÜ.MEŠ}AN.BAR)¹⁴ getirilen (?) yirmi demir (AN.BAR)¹⁵ *purpura-* ve kuyumcular (^{LÜ.MEŠ}KÜ.BABBAR)¹⁶ tarafından getirilen (?) yirmi gümüş (KÜ.BABBAR)¹⁷ *purpura-* –ayrıntıları anlaşılama- makla birlikte– tören sırasında kullanılmakta¹⁸, bunun yanı sıra *purpura-* (biçiminde) ekmekleri kral ve kraliçenin ayaklarına dökülmektedir¹⁹. AN.TAH.SUM

1 Friedrich 1952, 173-174: *purpura-* Klumpen, Kugel (?), ayrıca bkz. Götze 1947, 317: “lump, ball”; Güterbock 1957, 351-352: “some kind of lump”; Neumann 1961, 30; Hoffner 1974, 147, *purpureš* (“balls”), 207: *purpura-* “ball, sphere”, 211: *purpura-* “ball”; CHD (P), 389: “ball, lump; (NINDA det. ile) ball-shaped breads or cakes”; 389-390; HEG II P, 662-663: Klumpen, Kugel; Jucquois – Lebrun 1979, 106; Košak 1986, 126 a-b: “ball, lump”; Alp 1983, 302, Nr. 154: 3’[...] *pur-pu-ru-uš*, 303 3’ [...] Klösse; Christiansen 2006, 369: “Kugeln, Bällchen, Häufchen, Klumpen”; Ünal 2007, 554-555: “yuvarlak, topak şeklinde, top, yuvarlak ekmek.”

2 Rieken 1999, 162, *iš-na-a-aš pu-u-ur-pu-u-re-eš*, “Klumpen aus Teig”.

3 Hoffner 1967b, 82; Ertem 1974, 99: ŠE+NAG ve 131-132; HED (K), 106-107; Rüster – Neu1989, No. 345; Ünal 2007, 321, krş. 190: *haš-/haša=* SAHAR, ŠE+NAGA ve 625; ayrıca bkz. Tischler 2001, 74: “^(GİS)*kar(a)šani-*” ve de bkz. 255: “ŠE.NAGA” ile 254: SAHAR.

4 CHD (P), 390a: *purpura-* *a*; HED (H), 210-212: *haš(s)*; Ünal 2007, 190: *haš-/haša=* SAHAR, ŠE+NAGA, ayrıca krş. *age*, dn 3.

5 HEG II (P), 662-663; ayrıca bkz. Otten 1971, 25 (KBo 4.2 I 55 ŠA IM *pu-u-ur-pu-ra-an*; KUB 58.34 (Bo 2843) iv 16 IM-aš *pur-pu-ra-an*; KBo 41.35 (643/f) ii 5 *pur-pu-ra-aš* IM-aš); Rieken 1999, 162.

6 Hoffner 1974, 213 “*zuwa-*”; ayrıca bkz. Ünal 2007, 484, NINDA = *zuwa-*.

7 McMahon 1991, 257 “ball or lump”; ayrıca bkz. Hoffner 1974, 178-179.

8 Hoffner 1974, 178-179; ayrıca bkz. McMahon 1991, 257-258.

9 Laroche 1965, 162, Rituel d’apaisement, B II 11 “(*pur-pu*)-*ra-aš*”, 13, “*pur-pu-ru-uš* (n. 9. A iv 5: *pu-ú/r-pu-ru-uš* GAM-an.)”.

10 Hoffner 1974, 179; ayrıca bkz. McMahon 1991; 221, §4, 258; Ünal 2007, 271, *išbunai- / išbunai-* “dökmek, serpmek, sermek, boşaltmak, fırlatmak”; 647 *šubha-* “dökmek, boşaltmak, serpmek, yaymak”.

11 Ünal 2007, 315 ^É*karimmi-* / ^É*karimmi-* “tapınak”.

12 McMahon 1991, 150, 151 § 13, “[they heap up] bread-balls to the go[d]”.

13 HEG II (P), 662.

14 Ünal 2007, 25 ^{LÜ}AN.BAR.DİM.DİM.

15 *age* 25, “iron (=demir)”.

16 *age*, 352 ^{LÜ}KÜ.BABBAR.DİM.DİM.

17 *age*, 352.

18 CHD (P), 390 *purpura-* c; ayrıca bkz. Singer 1983, 77; 1984, 91, 3a, rev. 50-51; Košak 1986, 126.

19 Otten 1959, 176-177, Rs. iv 3; ayrıca bkz. Alp 1983, 302, Nr. 154; Singer 1984, 20-21, 1.b, Rev. v 3, 5, 13, 15-16, 23, 25-(26), 22 1.c obv. I 4-5, 26 1.d 2’, 8’, 10’, 27 1.e 1 obv. ? 2’, 5’, 9’, 29, 1.e.2 Rev. iv 6-7, 11-

bayramında ise, *purpura-* (biçiminde) peynirleri (?) (*purpurus* GA.KIN.AG) ve ekmekleri kralın ayaklarına dökülmektedir²⁰. Tanrı(ça) Pirinkir için düzenlenen dinsel törenin dördüncü gününde bu tanrıçaya *keldi* kurbanı sunulduktan sonra tanrıça damdan indirilmekte ve ona *purpura-* ekmekleri ile meyveler dökülmektedir²¹. *Hamurlu* ritüelinde, nehir kenarından alınan kil (IM=*wilan*)²² ile *purpura-* yapılarak sepete (^{G1/GIŞ}*pattar*) konulmaktadır²³. Aynı ritüelde krala, kraliçeye ve eve karşı, hamurdan yapılan *purpura-* ile baskı uygulanmakta ve *purpura-* kral ile kraliçenin bütün vücut organlarına bastırılmaktadır²⁴. Başka bir dinsel tören metninde 12 *purpura-* ekmeği, 12 kalın ekmek (NINDA.GUR₄.RA (yeni okunuş))²⁵ ile birlikte büyücü kadın (^{MUNUS}ŞU.GI) tarafından sepete boşaltılmaktadır²⁶. Lanete

karşı yapılan bir ritüelde de çeşitli malzemelerle birlikte *purpura-* hamurları iyi sepete/iyilik sepetine (*as̄šu* ^{G1Ş}*paddur*)²⁷, *ambazzi* ritüelinde ise ok yayı, oklar ve yünden (yapılmış) gergin yay kirişinin önüne konulmaktadır²⁸.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı dinsel törenlerini anlatan çeşitli biçemlerdeki mühür baskılarında meyvelik-sunaklar²⁹ ve masa-sunaklar³⁰ üstünde çeşitli formlarda nesnelere betimlenmiştir. Bu nesnelere konumuzu ilgilendirenler yassı/disk, yuvarlak, halka biçiminde olmak ve sayıları birden dörde kadar değişmek üzere üç tiptedir:

1-Yassı ve yuvarlak/disk biçimli nesnelere: Ekmek³¹, ekmek somunu³² veya pide³³ olarak adlandırılan bu nesnelere hem meyvelik sunak³⁴ (**Res. 23-24**) hem

12, 14-15, 31 1.f Rev. 6'; McMahon 1991, 257-258; HEG II (P), 662; krş. Neu 1980, 56, n. 201.

²⁰ CHD (P), 390, *purpura-* e *pur-pu-ru-us* GA.KIN.AG "balls (of?) cheese"; ayrıca bkz. Otten 1971, 2 Vs.I 14.

²¹ Darga 1985, 127, KUB 39.4 (CTH 481); ayrıca bkz. Arıkan 2003, 38-39; Miller 2004, 287 §18 B; ii 59.

²² Ünal 2007, 255.

²³ CHD (P), 390 *purpura-* b; Hoffner 1974, 179.

²⁴ Hoffner 1974, 179, "They make a ball of dough, and (s)he presses it against the king, queen, and the house of the same." (KBo 4.2 i 56-57); krş. Karauğuz 2006, 42, "56 Hamurdan bir top yaparlar. Onu kral, kraliçe 57 (ve) aynı şekilde ev için bastırır". Wright 1994, 388, "... the officiator is to make a ball of soap (made from ashes) and press it to all the body parts of the royal pair and then to various locations in the palace."; ayrıca bkz. CHD (P), 390 *purpura-* d "and she make it into one ball" (and she presses it on the bodies of king and queen), (KBo 4.2 i 41). KBo 4.2 ii 29-31'deki ritüelde ayrıca iplik topundan söz edilmektedir, bkz. CHD (Ş), 172 *ša(n)hu-* b "*pūpūriyaš ašaran*"; *ašaran* için bkz. Ünal 2007, 68 (^{ŞİG/GIŞ}*ašara-/ešara-*). Benzer yer için bkz. Arıkan 2001, 658-659 KUB 58.34 iv 16-18 "ve kilden topağı ya saraylı asilzade ya da sağır adam alır ve onu kralın [...]sına basar.

²⁵ Hoffner 1974, 200, "thick bread".

²⁶ CHD (P), 242 *pattar* B a.

²⁷ Haroutunian 2003, 150, Obv. i 22, 158-159; Obv. i §2, 4, 166, "good basket", basket of goodness". (^{G1/GIŞ}*pattar* ve ^{G1Ş}*paddur* için bkz. Ünal 2007, 534, (^{G1/GIŞ}*pattar*, "sepet?", tabla?, kova?, küfe?, süzgeç?"; 535, ^{G1Ş}*paddur* (variant of ^{G1}*pattar*) "sepet?", tabla?, kova?, süzgeç?"; krş. CHD (P), 247-248 "mortar(?)".

²⁸ Christiansen 2006, 34-35 §3, 42-43 §13, 50-51 §32, 182-183 §2.

²⁹ Özgüç 1965, 11-12; ayrıca bkz. Leinwand 1984, Fig. 63 "meyvelik-sunak".

³⁰ Özgüç 1965: 12, ayrıca bkz. Özgüç-Tunca 2001: Lev. 24/ CS 138 "masa-sunak".

³¹ Collon 1982, 56, no. 22 AT/48/76, "flat objects (bread?)"; ayrıca bkz. Özgüç - Tunca 2001, 87, Kt.88/k 446, B.CS.147 "masa-sunak üstünde ekmekler (?)".

³² Alp 1972, 163-164, no. 40, "...üzerinde üstüste üç veya dört ekmek somunu duran açılıp kapanabilir bir masa...", Res. 78.

³³ Özgüç 1968, 7, "Tanrıçanın önündeki sunağın üstünde pideler durmaktadır"; 32, "üzerinde altı sıra pide bulunan meyvelik", Lev. XXX,2b.

³⁴ Özgüç 1965, 36, "...üstünde bir küre bulunan boğa ayaklı sunak"; 37, "...üstü küreli, boğa ayaklı sunak.", Lev. V 15b, VI 17; 1968, 32, "...üzerinde altı sıra pide bulunan meyvelik...", Lev. XXX, 2b; ayrıca bkz. Erkanal 1993, 71, VII3-C/07 no.lu mühür baskısı: "...bir adet yassı ekmek (?)...", 75, VII3-

de masa-sunak³⁵ (**Res. 25-27**) üzerinde betimlenmiştir. Meyvelik-sunakta üst üste betimlenmiş yassı nesnelere N. Özgüç tarafından pide olarak tanımlanmıştır³⁶.

2-Yuvarlak biçimli nesnelere³⁷: Bu nesnelere de hem meyvelik sunak³⁸ (**Res. 28-29**) hem de masa-sunak³⁹ (**Res. 30-33**) üstünde betimlenmiştir. Meyvelik-sunak üstünde bulunanlar, N. Özgüç tarafından “mühürlerin bazılarında ekmek somununa benzeyen yuvarlak cisimler”⁴⁰, masa-sunakların üzerinde bulunan bir örnek ise “iri küre şeklinde bir nesne”⁴¹ olarak tanımlanmıştır⁴².

3-Halka biçimli nesnelere: Bu nesnelere de, hem meyvelik sunak⁴³ hem de masa-

sunak üzerinde⁴⁴ (**Res. 34-35**) betimlenmiş ve “yuvarlak sunu”⁴⁵, “yiyecek”⁴⁶, “çanak”⁴⁷, ekmek, halka biçimli kap/nesne⁴⁸ olarak tanımlanmıştır. Halka biçimli kap tanımına uyan seramikler iki tipte karşımıza çıkmaktadır. Birincisinin gövdesi yatay bir halka biçimindedir. Anadolu’da en erken örneği Kuruçay 6. katta bulunmuş ve Geç Kalkolitik Çağ’a (MÖ 3620-3350) tarihlenmiştir⁴⁹ (**Res. 36**). Yuvarlak kesitli boru biçimindeki halka gövdeden 45°’lik bir açı ile yükselen silindirik boynu basit kenarlı bir ağız ile sonlanmaktadır⁵⁰. Truva’da bu kapların en erken örnekleri Blegen kazılarında Eski Tunç Çağı’nın IIg evresinde bulunmuştur⁵¹ (**Res. 1**). Schliemann kazılarında bulunanlar ise IV. (**Res. 2-3**) ve VI. (**Res. 4**) katlara ait olarak yayınlanmıştır⁵². Yatay halka gövdeli olan bu kaplar üç küçük

X/12 no. mühür: “...iki yassı pide...”, Lev. 27/ VII3-C/07, 29/ VII3-X/12.

³⁵ Özgüç 1968, 28, “...üstünde üç sıra ekmek bulunan boğa ayaklı altar ...”, Lev. XIII B; 1989, Lev. 94/1 (11A), 108/1 (178); ayrıca bkz. Özgüç – Tunca 2001, Lev. 2/CS11, 3/CS21, 24/CS138, 26/CS151; 28/CS 167; Erkanal 1993, 24, “...aşağıdan yukarı doğru boyları küçülen üç yassı ekmek...”, 75, “...iki yassı pide...”, Lev. 7/I-A/13, 29/ VII3-X/12.

³⁶ Özgüç 1965, 12, “meyvelik sunakların üstünde umumiyetle bir veya birden fazla üstüste konulan ve pide olduklarını düşündüğümüz yassı nesnelere vardır.”

³⁷ N.Özgüç tarafından “nokta” olarak sözü edilen yedi adet olarak Ülker/Süreyya yıldız kümesini oluşturduğu belirtilen yedi yuvarlak form (Özgüç 2006, 18, Lev. 22/CS 367) konumuzun dışında kalmaktadır.

³⁸ Leinwand 1984, Fig. 42; ayrıca bkz. Teissier 1994, No. 325, 327.

³⁹ Leinwand 1984, Fig. 51, 88; ayrıca bkz. Erkanal 1993, 45 II5-E/01 no.lu mühür: “üç yuvarlak yiycek (?)...”, Lev. 16/II5-E/01; Teissier 1994, No. 328, 336, 347, 348, 358.

⁴⁰ Özgüç 1965, 12, Lev. XIII, 39, XVII, 52, XXIV, 73.

⁴¹ *age* 12, Lev. V, 15, VI, 17.

⁴² Tel Açına’da bulunmuş bir mühür baskısındaki sunak üzerine küme şeklinde yerleştirilmiş yuvarlak nesnelere ise, meyve olarak tanımlanmıştır, bkz. Colton 1975, 46, no. 78 “... a table piled high with fruit (?)”

⁴³ Özgüç 2006, Lev. 96/CS 348.

⁴⁴ Leinwand 1984, Fig. 3, 38, 53, 63, 65, 68-70, 77, 79; ayrıca bkz. Özgüç 1989, Pl. 104/2 (197); Özgüç – Tunca 2001, Lev. 5 /CS 232, 24/ CS 139, 27/CS 155, CS 160, 33/CS 199; 41/CS 250; Teissier 1994, No. 629.

⁴⁵ Özgüç 2006, 96, Lev. 17/CS 348.

⁴⁶ Özgüç – Tunca 2001, 123, “...üstü yiyecikli masa-sunak”, Lev. 41/CS 250 (Kt.97/k 147).

⁴⁷ Özgüç 1965, 36, “...boğa ayaklı sunak ve üstünde çanaklar, bacıklar...”, üstünde dört kulplu çanak, iki kol, altı dik kulplu meyvelik bulunan sunak...”, 39, “...boğa ayaklı sunağın üstünde çanaklar...”, “... sunağın üstünde üç çanak...”, “... sunağın üstünde iki çanak, iki kol...”, Lev. IV, no. 11b, V, no. 15a, XIII, no. 37, 39, XIV, no. 40.

⁴⁸ Alexander 1979, 586, “The table usually carries three circular vases or breads...”, 588, “...altar table with bread...”, 591, “The altar table has only two circular objects...”, 601, “... altar table with its furnishing, circular bread...”.

⁴⁹ Duru 1996, 36, 39, 102; 2008, 138, Res. 272, en alta solda.

⁵⁰ Duru 1996, Lev. 81/5, 114/9.

⁵¹ Blegen ve diğ. 1950, 240, Fig. 406, no. 35.441.

⁵² Schliemann 1881, 540-541, no. 1110 -1111, 596, no. 1392; 1889, 170, no. 130, 229, no.160.

ayaklı ve genellikle sepet kulpludur⁵³. Dar veya dik açılı ile gövdeye bağlanan boru şeklinde bir veya üç adet olan boyunları basit veya dışa çekik kenarlı bir ağız ile sonlanmaktadır. Bu kapların hayvan protomları ile süslü örneklerine Eski, Orta ve Geç Tunç Çağı'nda Anadolu dışında da rastlanılmaktadır⁵⁴. İkinci tipin gövdesi ise, dikey bir halka biçimindedir. Bu tip çanak çömlekler Ugarit'te⁵⁵ (**Res. 5**) ve Konya Karahöyük'te⁵⁶ Orta Tunç Çağı'na (**Res. 6-7**), Boğazköy'de⁵⁷ (**Res. 8**) ise, Geç Tunç Çağı başlarına ait olmak üzere bulunmuştur. Bu kaplar uzun silindirik boyunlu ve yuvarlak veya kesik gaga ağızlı, kulplu ve kaidelidir. Bu bilgiler ışığında, Koloni Çağı görsel sanatlarında sunak üstünde betimlenen ve hiçbir ek veya uzantıya sahip olmayan halka biçimli nesnelere, özellikle böyle yapılmadı ise, ne yatay ne de dikey halka gövdeli bir kap olarak tanımlanabilir.

Koloni Çağı'nda yuvarlak ve halka biçimli nesnelere kişilerin ellerinde betimlendiği mühür baskılarına da rastlanılmaktadır. Kaniş Karumu II. katta bu-

lunmuş Eski Asur biçimindeki bir mühür baskısındaki yuvarlak formlu nesne, tapan kişinin yukarı kaldırdığı ve ayasını yukarı çevirdiği elinde görülmektedir⁵⁸ (**Res. 37**). Eski Anadolu biçimindeki bir II. kat silindir mühür baskısında, sağ elinde kuş, sol elinde kap tutan tanrıçanın karşısında yer alan küçük ölçülü betimlenmiş kadın ileriye uzattığı iki eli arasında halka biçimli bir nesne (**Res. 38**) tutmaktadır⁵⁹. Eski Suriye biçimindeki bir silindir mühür baskısında, cepheden gösterilmiş çıplak tanrıça karşısında bir erkek ve bir kadın (?) ellerinde yuvarlak nesnelere (top ?) dans ederken betimlenmiştir (**Res. 39**)⁶⁰. MÖ 1400-1300 tarihlerine ait bir Alalah silindir mühründe ise, oturan tanrıçanın karşısındaki, iki kolunu yukarı kaldırmış tapınan kişinin arkasında D. Collon'un tanımına göre, kollarını iki yana açmış durumdaki çıplak figür tef ve dikey arp eşliğinde bir topla hokkabazlık yaparak dans etmektedir⁶¹ (**Res. 62**). Bu tanım doğru ise, söz konusu mühür, topun dinsel törenlerde kullanıldığını gösteren önemli bir örnek olarak değer kazanmaktadır. S. Marinatos tarafından Thera kazılarında ortaya çıkarılan çeşitli ölçülerdeki küçük kil ve taş kürelerin önce sapan taşları olabileceklere düşünülmüş fakat sonra değişik ölçülerde olmaları, onların çocuk oyunlarında kullanılan toplar olabileceği değerlendirilmesinin yapılmasına neden

⁵³ Schliemann 1881, 540-541, no. 1110 (kulpsuz) - 1111, 596, no. 1392; 1889, 170, no. 130, 229, no.160; ayrıca bkz. Schmidt 1902, 32, no. 610, 40, no. 823, 75, no. 1747, 159, no.3246; Bossert 1942, No. 61 (kulpsuz), 62 (Sepetkulplu).

⁵⁴ Atkinson ve diğ. 1904, 91, Pl. IV, 9; ayrıca bkz. Gjerstad 1926, 212, no.1; Caskey 1936, 313, Fig. 10; Myres 1939; Tobler 1950, 159, Pl. LXXXb; Vermeule 1960, 69, Fig.4; Dikaios 1961, 36-37, no. 122B; Karageorghis 1965, 196, Fig. 92; Schaeffer 1971, 235; Oates 1976, 242-243, Pl. X.

⁵⁵ Schaeffer 1948, Pl. XL; 1949, Fig. 48.

⁵⁶ Alp 1990, 275-276, Res. 1; 1992, 314, Res. 4; 1999, 76.

⁵⁷ Fischer 1958, 43, Abb. 43; 1963, 71, 148, Taf. 121, no.1071; ayrıca bkz. Neve 1984, 83, Abb. 14b. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunan bir örnek için bkz. Sümer 1965. Tell Kannâs'ta (Suriye) bulunmuş olan ve Anadolu kökenli olduğu ileri sürülen bir örnek için bkz. Finet 2000, 84, Fig. 2.

⁵⁸ Özgüç 1989, 400, No. 157 (83/k 251); ayrıca bkz. Özgüç - Tunca 2001, 78, 79, Kt. 83/k 251, 254, Lev. 22/CS 122.

⁵⁹ Özgüç - Tunca 2001, 123 "...iki eliyle tuttuğu yuvarlak nesneyi sunan küçük kadın...", Kt. 97/k 147, Lev. 41/CS 250.

⁶⁰ Matoušova-Rajmova 1978, 160, no 11 (A.935), "...un homme et une femme [?] dansant qui se lancent des ballons."

⁶¹ Collon 1982, 74-75, no. 47; 2003, 100.

olmuştur⁶². Bu değerlendirme Mısır-Beni Hasan Orta Krallık duvar resimlerinde görülen top oyunları (**Res. 40-42**) betimleri ile güçlendirilmiştir⁶³. Oyun taşlarının bazen insan eli ile küre formunda şekillendirildiği bazen de doğal çakıl taşları seçilerek kullanılması nedeniyle, şekillerinin her zaman tam küre olmayabileceği belirtilmektedir⁶⁴. Mısır duvar resimlerinde görülen topların ölçülerinin aynı olması –özellikle yapılmadı ise– bu değerlendirmenin doğruluğu konusunda kuşku uyandırmaktadır. S. Marinatos tarafından Thera buluntusu küçük kürelerin saç örerken veya bağlarken ağırlık olarak kullanılmış olabilecekleri şeklinde bir olasılıktan da söz edilmiştir⁶⁵.

Yeni Krallık döneminde Firavun Hathor veya Mut, Tefnut, Sekhmet karşısında tören giysisi ve tacı ile sol elinde topa benzer yuvarlak bir nesne, sağ elinde bir sopa ile veya sopa ile bu nesneye vururken betimlenmiştir⁶⁶. Bu resimler sadece tapınak duvarlarına yapılmıştır⁶⁷. Dinsel içerikli bir oyun olarak değerlendirilen bu oyun Aphopis'in kem gözü ile ilişkilendirilmiştir⁶⁸.

Yukarıda sözü edilen Orta ve Geç Tunç Çağı'na ait Anadolu mühür baskıları, yuvarlak ve halka biçimli nesnelere dinsel törenler sırasında sadece sunaklar üzerine konulmadığını, Eski Hitit ve Hitit İmparatorluk Çağı'nda olduğu gibi, tapı-

nım sırasında kullanıldığını göstermektedir (**Res. 37-39, 62**).

Koloni Çağı görsel sanatlarında boşluk doldurmak için de kullanılan⁶⁹ yuvarlak formlar hem yassı/disk biçimli olanlar⁷⁰ ve hem de halka biçiminde olanlar⁷¹ ile kimi zaman aynı sunak üstünde betimlenmiştir (**Res. 43-45**). Bu formlar aynı cinsten olmakla birlikte farklı adlara sahip olabileceği gibi, ayrı nesnelere temsil etmiş de olabilir. Yukarıda sözü edilen ^{NINDA}*purpura-*'nın yanı sıra Hitit tabletlerinde geçen *kuğulla-* dilimize topak ve/veya top (?)⁷² olarak, ^{NINDA}*kuğulla(n)* ise, “top şeklinde ekmek(?)”⁷³ olarak çevrilmiştir. Yazılı kaynaklarda kayıtlı dinsel törenlerde kullanılan ekmekler arasın-

⁶⁹ Dinçol 1983, 190, 196, 198-199, Lev. X, 10, XV, 15, XVII, 17, XVIII, 18. Kimi mühürlerin boş alanlarında görülen matkap çukurları konumuz dışında kalmaktadır, bkz. Collon 1982, 74, no. 47 “In the field are a drill-hole...”.

⁷⁰ Özgüç 1965, Lev. I, 1, XIII, 39, XVII, 52; ayrıca bkz. Leinwand 1984, Fig. 42; Özgüç – Tunca 2001, Lev. 25/CS 143; Mellink 1987, Pl. XVIII, 4.

⁷¹ Leinwand 1984, Fig. 44.

⁷² Erkut 1990, 2-3, “MUN ku-gul-lu-uş/tuz topakları”; 2006, 108, 110, “MUN kugulluş in KBo XI 73 Vs. 4 as “a ball of” or “lump of rock salt”; Nakamura 2002, 151, 1.C Vs.III 4', 165-167, “Knollen, Klumpen”. Nakamura yuvarlak ve yassı bir nesne de olabileceğini de ifade etmektedir, bkz. *age*, 167. Krş. Taracha 1989, 294 “Die *kuğulla*-gefäße (i 29; s.62), mit Salz von der Stadt Durmitta...”; *kuğulla* bitkisi için bkz. Ertem 1974, 46.

⁷³ Ünal 2007, 356, ^{NINDA}*kuğullan*. Nakamura'ya göre, *kuğulla* ile birlikte kullanılan URUDU, MUN ve NINDA, determinatifleri onun, sırası ile bir ölçüm birimi, bir kap ve yuvarlak-yassı bir ekmek olduğunu göstermektedir, bkz. Nakamura 2002, 165-166. *kuğulla*'nın ölçüm kabı olarak tercüme edildiği konusunda bkz. Werner 1967, 6, 7, 34-35, KUB XIII 35+.. II 12 ve KUB XIII 34+KUB XL 84 (=Bo 1613+Bo 6025) ile KUB XIII 33 (=Bo 5044), Kol. II 18. Ayrıca bkz. Haas 1994, 286, “*kuğulla*-Gegenstand”, not 246, 863, “*kuğulla*-Speisen”; Neu 1996, 87, KBo XXXII 14 Rs. 28, ^{NINDA}*kuğullan*: *kuğulla*-Gebäck, 167; CHD (S), 36 *şagan-1* “^{NINDA}*kuğullan*”.

⁶² Marinatos 1969, 45, Fig. 31.

⁶³ *age*, 45, Fig. 32; Vries 1969, 25.

⁶⁴ Marinatos 1969, 45. Topların işlevi konusunda ayrıca bkz. Janmart 1947; Jeffreys 1951; Fock 1954; Borhegyi 1964; Woodhouse 1966; MacGregor 1999.

⁶⁵ Marinatos 1969, 45.

⁶⁶ Vries 1969, 26-28, 35.

⁶⁷ *age*, 26.

⁶⁸ Borghouts 1973, 122- 140, Fig.1-3; ayrıca bkz. Koussoulis 2007, 154.

da bulunan ^{NINDA}*kaggari-/kagri*⁷⁴ Fırtına Tanrısı (^DU) ve Tanrıça *Işhara* ile ilgili olarak geçmekte ve disk biçiminde bir ekmek olarak tanımlanmaktadır⁷⁵. Bu metinlerde sözü edilen ^{NINDA}*huri*⁷⁶'nin ise, delmek, çevirmek anlamına da gelen *hurai-/humarai*⁷⁷ fiili ile ilişkilendirilmek suretiyle halka biçimli bir ekmeği⁷⁸ (simit?) temsil ettiği kabul edilmektedir. NINDA.K/GUR₄.RA *gullant-* de dilimize halka biçiminde ekmek olarak çevrilmekte ve dinsel törenlerde kullanıldığı tabletlerde belgelenmektedir⁷⁹. Bu bilgilere göre, Koloni Çağı sunakları üzerinde görülen üç form da Hitit tabletlerinde sözü edilen ekmek çeşitlerinin ^{NINDA}*purpura-*

veya ^{NINDA}*kugulla-* (?), ^{NINDA}*kaggari*⁸⁰ ve ^{NINDA}*huri*⁸¹ veya NINDA.K/GUR₄.RA *gullant(i)*⁸²'nin erken tarihli örneklerini temsil etmiş olabilir. Bunlardan yuvarlak biçimli olanlar *kugulla-*(?) veya *purpura-*, ekmeğini temsil etmiş olabileceği gibi, MÖ 2. bine ait mühür baskılarında oturan tanrıların ellerinde tuttıkları küre formulu bir kabın⁸³ (**Res. 46-51**) sunak üzerinde betimlenmiş bir örneği de olabilir⁸⁴.

Tyskiewicz mühründe⁸⁵ yüzme pozundaki figür ile ilgili olarak betimlenen yuvarlak formlar⁸⁶, hem boşluk doldurma motifi⁸⁷ (**Res. 52-54**) hem de sunak üzerinde⁸⁸ (**Res. 55**) olmak üzere Eski Hitit ve Hitit İmparatorluk Çağı'nda karşımıza çıkmaktadır. Yassı/disk şeklindeki form-

⁷⁴ Otten 1957, ayrıca bkz. *HED* (K), 15-17, *kak(k)ari*; *HEG* I (A-K), 462, ^{NINDA}*kaggari*; Haas – Wilhelm 1974, 88, *kakkari*; Hoffner 1974, 167, 205, 207, 211; Neu 1996, 86, KBo XXXII 14, Rs. 22, *kakkari*, 167 (vgl. Akkad kakkaru/kakkartu Rundbrot), 180; Ünal 2007, 297-298, “URUDU/NINDA *kakkari-/kaggari-/gaggari-/kakari-/kahari-/gahari-* ...disk şeklinde ona benzeyen yuvarlak bir ekmek”; *CAD* (K), 49-50 “*kakkari*”.

⁷⁵ Hoffner 1974, 167, 205, 207, 211. Tabletlerde geçen NINDA.SIG Hoffner tarafından ince ekmek (thin bread) olarak tanımlanmaktadır (*age*, 203). Ünal tarafından ince ekmek, yufka olarak tanımlanmaktadır (Ünal 2007, 487). İnce ekmekten kastedilen yufka ise, o zaman ^{NINDA}*kaggari-/kagri* ile ilgisi olmamalıdır.

⁷⁶ *HED* (H), 398.

⁷⁷ *HEG* I (A-K), 299-300, ayrıca bkz. Hoffner 1966, 389; Ünal 2007, 235-236, “*hurai-/humarai-* süslemek, delmek, çevirmek”.

⁷⁸ Hoffner 1974, 162-163, 207, *huri* “cirlet, ring”. Eski Mısır görsel sanatlarında tepsilerin üzerinde betimlenen halka biçimindeki nesnelere altın külçeleridir (Davies 1923, Fig. 12; 1934: 191, Pl. XXV; 1942, 51, Pl. V; Davies – Davies 1941a, 135, Pl. XXIV; Smith 1965, Fig. 92). Hitit metinlerinde altının halka biçiminde külçelerinin yapıp yapılmadığı, yapıldı ise, sunaklar üzerine konulup konulmadığı bugün için bilinmemektedir. Bu nedenle söz konusu betimler ekmek olarak tanımlanmalıdır.

⁷⁹ Melchert 1983, 138-139; ayrıca bkz. Haroutunian 2003, 150, Obv. I 22, 161 §20, §22, 163, 166; Ünal 2007, 358, “NINDA.K/GUR₄.RA *gullant-* halka (şeklinde ekmek), delikli ekmek?”.

⁸⁰ Ünal 2007, 297-298, *kakkari-/kagari*, “Bir alet ve disk şeklinde ona benzeyen yuvarlak bir ekmek.”

⁸¹ *HEG* I (A-K), 300 “(NINDA) *huri(ia)*”.

⁸² Melchert 1983, 138-139.

⁸³ Collon 1982, 38, no. 6, “... holding a globular object (a cup?) in his (?) right hand.”; ayrıca bkz. Leinwand 1984, Fig. 135; Matouš – Matoušová Rajmová 1984, 108, Abb. 43; Teissier 1994, No. 20, 65, 308. Özgüç 1965, 13, “Anadolu grubunda “oturan tanrıların hemen-hemen hepsi ayakta veya hayvan üstünde duranlar da ellerinde silah, yular veya başka eşya bulunmazsa, birer kadeh tutarlar.”. Koloni Çağı'na ait yükseklikleri 4.4-6.4, karın genişlikleri 4.4-5.7 arasında değişen, yani bir avuca sığabilecek ölçülerdeki yumurta biçiminde kaplar için bkz. Özgüç – Özgüç 1953, 59, Lev. XLII, no. 331. Koloni Çağı metinlerinde geçen kaplar için bkz. Gökçek 2003.

⁸⁴ Eski Mısır görsel sanatlarında sepet içinde küme halinde betimlenmiş yuvarlak nesnelere lapis lazuli topakları olarak tanımlanmıştır, bkz. Davies – Davies 1941b, 97, Amunedjeh mezan (no. 84/Thebes)-Thutmosis III zamanı), Pl. XIII'de ikinci friz. Pl. V.

⁸⁵ Böhmer – Güterbock 1987, Res. 24, a1.

⁸⁶ Alexander 1973-1976, 150, “... three small circular recesses appear below his body and another below one foot...”.

⁸⁷ Böhmer – Güterbock 1987, Taf. XX/183A, XXI/188b, 191b, XXIV/205B; Güterbock – Kendall 1995, Fig. 3.7.

⁸⁸ Beran 1959-1960, Abb.1, Taf. 88.1.

lar, Eski Hitit Çağı mühür baskılarında⁸⁹ (**Res. 56**) ve Eskiyyapar'da ortaya çıkarılan, ritüelde kullanılmış olduğu anlaşılan aynı çağa ait bir kap içinde betimlenmiş çıplak tanrıçanın sağ yanındaki sunak/adak masası (^{GIŠ}ZAG.GAR.RA/Hit. ^{GIŠ}*ištanana-*)⁹⁰ üstünde siyah renkte görülmektedir⁹¹ (**Res. 9, Res. 57**). Aynı cins ekmek siyah renkte ve tüm olarak ayrıca kabın içinde, yerde gaga ağızlı bir testi ile birlikte bulunmaktadır (**Res. 9**). Kalın ekmek/somun olarak dilimize çevrilen NINDA.K/GUR₄.RA'nın beyaz (NINDA.K/GUR₄.RA BABBAR), kırmızı (NINDA.K/GUR₄.RA SA₅) ve siyah (NINDA.K/GUR₄.RA GE₆) renkte yapıldığı, tabletlerden öğrenilmektedir⁹². NINDA.K/GUR₄.RA'nın Hititçe karşılığı olan (^{NINDA})*haršī-*⁹³ de anılan renklere olabilmektedir. Tabletler göre, dinsel törenlerde kullanılan, biçim ve içerik bakımından çok çeşitlenen ekmekler kimi zaman bölünerek⁹⁴, kimi zaman bütün halinde⁹⁵, sayıları bir veya daha çok olmak üzere⁹⁶ değişik yerlere konulmaktadır. Bu yerler arasında masa/sunak (^{GIŠ}BAN-ŞUR)⁹⁷, sunak/adak masası (^{GIŠ}ZAG.GAR.RA/*ištanana-*)⁹⁸, Kült Taşı (^{NA4}ZI.

KIN/*humašī*)⁹⁹, ağaç dalları/yaprakları /yeşillik (^{GIŠ}*lahhurnuzzi-*)¹⁰⁰ üstü, ocak (GUNNI/*hašša-*)¹⁰¹, pencere (^{GIŠ}AB/*luttai-*)¹⁰² ve kapı sürgüsünün yanı (^{GIŠ}*hatal-waš GIŠ-ru*) ve yer (*tekan/KI*¹⁰³, *a-a-pi*¹⁰⁴, *hatteššar/hanteššar*¹⁰⁵, *patteššar/pitteššar*¹⁰⁶, BÜR/BÜR-*uzzi*¹⁰⁷, *AŠRU*¹⁰⁸) bulunmaktadır¹⁰⁹. Eskiyyapar kült kabı, yassı/disk şeklindeki formların, tabletlerde sözü edilen bilgilere dayanılarak tam veya bölünerek tanrılara sunulduğu bilinen ekmekleri (pide) temsil ettiğini açıkça göstermektedir. Bunun yanı sıra söz konusu kap şimdilik, hem siyah ekmeğin tek arkeolojik belgesi hem de ekmeklerin sunağa ve yere konulduğunu kanıtlayan tek belge olması bakımından önemli bir yere sahiptir.

Hitit İmparatorluk Çağı'na ait Schimmel Koleksiyonundaki geyik *BIBRU*'su kabartmasında, bir erkek tarafından elde taşınan (**Res. 58**), ortasından bir çizgi ile ikiye ayrılmış, yüzeyi noktalarla bezeli yuvarlak nesne S. Alp ve H. G. Güterbock tarafından ekmek¹¹⁰, O. W.

⁸⁹ Böhmer – Güterbock 1987, Abb. 31, 43, Taf. XV, no. 145d, XVI 154d; ayrıca bkz. Dinçol – Dinçol 2008: 22, Taf. 2, 24b.

⁹⁰ Ünal 2007, 280, ^{GIŠ}*ištanana-/ištana-*.

⁹¹ Özgüç 1988, 49, Lev. D/1; 1999, 4, Pl. 6a-c; ayrıca bkz. Alp 2003, 48-49, Res. 35, Şek. 17. Bu ekmek S. Alp tarafından NINDA.K / GUR₄.RA / ^{NINDA}*haršī* /kurban ekmeği ya da kalın ekmek olarak tanımlanmıştır, bkz. *age*, 47-48.

⁹² Hoffner 1974, 201.

⁹³ Ünal 2007, 186, *haršī-* = NINDA.K/GUR₄.RA “Kalın ekmek, somun”.

⁹⁴ McMahon 1991, 57 §2, 61 §7, 63 §12, 67 §20, 69 §25.

⁹⁵ *age*, 61 §6, 67 §19, 69 §24.

⁹⁶ *age*, 71 § 28', 73§32, 75 §36', 153 §16'.

⁹⁷ Ünal 2007, 85.

⁹⁸ *age*, 280.

⁹⁹ *age*, 248, “stel, dikili taş, kült taşı, masseb, sınır taşı”.

¹⁰⁰ *age*, 389, ^{GIŠ}*lahhurnuzzi-/laburnuzzi-/labhurnuzzi-* “ağaç yaprakları, ağaçların ucu, ağaçların yapraklı dalları, yeşillik”.

¹⁰¹ *age*, 190, *hašša*=GUNNI “ocak, mangal, ateş yeri”.

¹⁰² *age*, 413, ^{GIŠ}*lutta-/luttai*=^{GIŠ}/DAB.

¹⁰³ *age*, 711, *tekan/KI* “yer, yeryüzü”.

¹⁰⁴ *age*, 41, “*api-* “yer altı tanrıların çağrıldığı kurban çukuru”.

¹⁰⁵ *age*, 201, *hatteššar/hanteššar* “çukur, oyuk, mağara, kurban çukuru, yer altı girişi”.

¹⁰⁶ *age*, 534, *patteššar/pitteššar* “çukur, hendek, in”.

¹⁰⁷ *age*, 88, BÜR/BÜR-*uzzi* “çukur, kurban veya adak çukuru, delik, oyuk”.

¹⁰⁸ *age*, 68, *AŠAR/AŠRU* →*pedan* “place, spot”.

¹⁰⁹ Hoffner 1967a, 389-392; 1974: 217; ayrıca bkz. McMahon 1991, 152-153, KUB 55.43, Rev. 32-33, 153 §16', 257 ^{GIŠ}*papul-*; Singer 1996, 7, 31 obv. 4-7, ^{GIŠ}BANŞUR; Taggar-Cohen 2006, 259 E, KUB 10.15 III, altar, hearth.

¹¹⁰ Alp 1983, 97; ayrıca bkz. Güterbock – Kendall 1995, 50, Res. 3.8.

Muscarella tarafından tef, T. Özgüç tarafından ise, çalpara olarak tanımlanmıştır¹¹¹. Hitit görsel sanatlarında çalpara olarak tanımlanan¹¹² nesnelere hiçbir, Boston Müzesi'nde sergilenen yumruk (GEŞPU) biçimindeki kap kabartmasında sunak üzerinde görülen (**Res. 59**) ve yukarıda belirtildiği üzere, sunak üstüne konulduğu tabletlerden bilinen ekmek gibi, ortalarından bir çizgi ile ikiye ayrılmamıştır ve yüzeyleri noktalarla bezeli değildir. Hem bu nedenlerle hem de Hitit görsel sanatlarında bugüne kadar sunak üzerinde betimlenmiş herhangi bir müzik aletine rastlanılmadığından, söz konusu nesnenin çalparayı temsil etmiş olması olanaklı değildir. Buna ek olarak nesnenin tek elle, ayası yukarı gelecek şekilde alttan kavranması, diğer elle yandan desteklenmesi, aşağıda görüleceği gibi, ne küçük zil (çalpara) ne büyük zil ne de tefin tutuluş/çalınış biçimine benzemektedir (**Res. 58**). Bu bilgilere göre betim bir ekmeği, başka bir deyişle yukarıda sözü edilen ^{NINDA} *kaggari-/kagri-*'yi temsil etmiştir. Adana'da özel koleksiyonda bulunan hiyeroglifli bir Hitit İmparatorluk Çağı mührünün B yüzünde, ağacın yanında görülen ve post olduğu düşünülen şeklin altında betimlenmiş yuvarlak formun ekmek olabileceği öngörülmüştür¹¹³ (**Res. 60**). H. G. Güterbock'a göre doldurma

motifi olan bu form¹¹⁴, eğer ekmek olarak tanımlanırsa, ^{NINDA} *purpura-*'yı veya ^{NINDA} *kaggari-/kagri-*'yi temsil etmiş olmalıdır.

Tabletlerde sözü edilen *purpura-* peynirleri (*purpuruš* GA.KIN.AG)¹¹⁵ Hitit görsel sanatlarında saptanamamaktadır. Buna karşın, Mezopotamya'da MÖ 3. binin sonlarına ilişkin bir Akad Çağı silindir mühür baskısında¹¹⁶ ve Eski Mısır'ın Yeni Krallık/Ramsesler dönemine (MÖ 1295-1069)¹¹⁷ ait Thebes kentindeki bir mezar-daki duvar resminde karşımıza çıkmaktadır (**Res. 10**). Malların değiş-tokuşunu konu alan bu duvar resminde betimlenen yuvarlak formlar, yağ veya peynir olarak tanımlanmıştır¹¹⁸. Hititler de *purpura-* peynirlerini benzer şekilde biçimlendirmiş olmalıdır.

MÖ 2. binde fakat özellikle MÖ 1. binde Önasya'da yaygın olarak görülen kadın betimlerinin ellerinde tuttıkları disk biçimindeki nesnelere yuvarlak ekmek¹¹⁹, tabak¹²⁰ veya güneş kursu¹²¹ fakat daha çok çalgı olarak tanımlanmıştır¹²². Buna karşın çeşitli sanat eserlerinde karşımıza çıkan kanatlı güneş kurslarındaki güneş simgeleri¹²³ (**Res. 61**) bir yana bırakılırsa, yuvarlak formların bir kısmı, Eski Hitit Dönemi görsel sanatlarında dinsel tören-

¹¹⁴ Güterbock 1981/1983, 2.

¹¹⁵ Tabletlerde aynı zamanda "*kagullaš* GA.KIN.AG TUR" olarak geçtiği konusunda bkz. Dinçol – Dinçol 1996, 197.

¹¹⁶ Frankfort 1939, Pl. XXIVg; ayrıca bkz. Curtis 2001, 237.

¹¹⁷ Shaw – Nicholson 1997, 240-241, "Rameses".

¹¹⁸ Curtis 2001, 173; ayrıca bkz. Darby ve diğ. 1977, 773, Fig. 19.7.

¹¹⁹ Lapp 1964, 40, Fig. 21.

¹²⁰ Meyers 1987, 118.

¹²¹ Amiran 1967.

¹²² Meyers 1987, 118.

¹²³ Böhmer – Güterbock 1987, Taf. XXXIII, no. 258b.

¹¹¹ Muscarella 1974, No. 123, Stag Rhyton, "The second man holds what seems to be a tambourine (rather, I suggest than a loaf of sacred bread?); ayrıca bkz. Özgüç 1988, 28, "N. Schimmel koleksiyonundaki geyik ritonunda temsil edilen tapma sahnesinde, erkeğin çaldığı çalpara süslüdür."

¹¹² Özgüç 1988, 28, Lev. 47/2, 51/2, 53/1-2, 55/1, 56/1-2, 58/2, 68/2, 69/1, 80/1, Renkli Levha I/4, 6, K/3, L/1, ayrıca bkz. Sipahi 2000, Abb. 3; Yıldırım 2002, Fig. 3.

¹¹³ Dinçol 1983, 186, not 3, Lev. VIII/8B.

lerin bir bölümünü oluşturan, tanrıların eğlendirilmesine yönelik etkinlik betimlerinde karşımıza çıkmakta ve bazen tanrıçaların¹²⁴ fakat daha çok kült görevlilerinin¹²⁵ ellerinde görülmektedir (**Res. 62-83**). Bunlardan bir bölümü (**Res. 62-80**), Hornbostel-Sachs sınıflandırmasına göre, Kordofonlar/Telli Çalgılar başlığı altında 321.2 no.lu lir ve 322 no.lu arp gibi çalgılarla¹²⁶ birlikte betimlenmiş olmaları nedeniyle, çalpara olarak tanımlanmaktadır. Bu çalgı Hornbostel-Sachs sınıflandırmasına göre 111.14 idiofon genel başlığı altında 111.141 castanets (=parmak zili/çalpara) ve 111.142 no.lu cymbal (=büyük zil) olarak kaydedilmiştir¹²⁷. Membrafon¹²⁸ başlığında incelenebilecek çalgılar Hitit dilbilimcileri yönünden ^{GIŞ}arkammi-=davul, tef¹²⁹, ^{GIŞ}huhupal-=tef veya dümbelek¹³⁰ ve ^{GIŞ}BALAG.DI¹³¹ (*Hit. galgalturi*¹³²)= davul veya davula benzeyen bir çalgı olarak kaydedilmekte-

dir¹³³. Bu çalgılardan yazılı kaynaklarda hiçbir zaman ^{GIŞ}determinatifi ile birlikte geçmeyen, bakırdan (URUDU), tunçtan (ZABAR) demirden (AN.BAR) ve kilden/pişmiş topraktan (GIR₄)¹³⁴ yapıldığı belgelenen *galgalturi-*, genellikle zil/simbal/çalpara olarak tanımlanmaktadır¹³⁵. Şeklinin yuvarlak olmasına rağmen, hem çift olması hem iki elle tutulması hem de daha büyük olması bakımından tek olarak betimlenen ve bu yazının konusu oluşturu-

¹²⁴ Collon 1982, 74-75, no. 47.

¹²⁵ Özgüç 1957, Pl. IVb, Bitik; 1958, 7, Bitik, 13, Kabaklı; ayrıca bkz. Yıldırım 2006, 348, Lev.XIV, Res.18.

¹²⁶ Hornbostel – Sachs 1961, 22-23.

¹²⁷ *age*, 14.

¹²⁸ Sözer 2005, 743, membrafonlar ise üzerine gerili deri ve benzeri malzemeye vurulduğunda ses veren çalgılardır. Örneğin Timbal, Davul, trampet, tef, bongo, marimba vb...”.

¹²⁹ Gazimihal 1975, 28-4; ayrıca bkz. Roszkowska 1987, 24 “^{GIŞ}arkammi/Sumerian BALAG.DI probably a frame drum”.

¹³⁰ Tuğlacı 1985, 100-101, “Türk musikisinde usul vurma aletlerinden biri. Bir çömleğin dibi çıkarılıp deri geçirilerek yapılan bir çeşit darbukadır.”; ayrıca bkz. Dinçol 1998, 4 ^{GIŞ}huhupal = Tamburin, BALAG:DI = Trommel.

¹³¹ Güterbock 1995, 58, “drum”; ayrıca bkz. Rashid 2004, 131, “arp”.

¹³² Hitit metinlerinde geçen *baškallatum*’un Akadça karşılığının *balballatum* olduğu ileri sürülmüştür, bkz. Miller 2002, 89-90; *CAD* (H), 41; ayrıca bkz. Güterbock 1995, 59-60; Ünal 2004, 108.

¹³³ Alp 1940, 70, dn. 2, “ein hohles musikinstrument”; 1957, 7, dn. 7, “Laute”; ayrıca bkz. Gurney 1977, 35, BALAG.DI = Drum; Singer 1984, 144, *galgalturi* (= cymbals?); Roszkowska 1987, 24, “Hittite URUDU *galgalturi*- a tambourine and Sumerian SÀ.ATAR- probably also a kind of tambourine”; Polvani 1988, zimbél; *HED* 3, 358, “cymbal”; Martino 1988, 8, BALAG.DI = Tamburin; 1997, 486, “Zimbél?, Klappern?”; Güterbock 1995, 59, “^{GIŞ}arkammi must be some kind of drum”; Kühne 1990, dn. 12, Tambourine; *HEG* (A-K), 283, “Laute”; Schuol 2004, 124, (URUDU) *galgalturi-n*, “Becken oder Klappern”; Ünal 2004, 108-109; Rashid 2004, ^{GIŞ}arkammi: Vurmalı çalgı, *urudu galgalturi*: Tamburin (tef); Cohen 1974, 13, BALAG; Uruk IV-III zamanında arp, daha geç dönemlerde davul anlamını taşımaktadır; *CAD* (B), 39, *balaggu*: The balag was originally a harp is certain from the pictograph in the Uruk IV-III period.”

¹³⁴ Güterbock 1995, 60.

¹³⁵ Neu 1983, 89 ve dn. 333a; Güterbock 1995, 58-62; Ünal 2007, 302, “Identical with ^{GIŞ}BALAG.DI”, “zil, simbal, çalpara”. Polvani tarafından belirtildiğine göre, Klasik Çağ’da adak olarak kullanılan zillerden içki içildiğinin belgelenmesi nedeniyle (Daremberg – Saglio 1887, 1697, cymbalum”), ^{GIŞ}huhupal zil olarak tanımlanmalıdır (Polvani 1988, 173). McMahan tarafından Horoztepe’de bulunmuş ziller, Hitit zilleri ile bir tutularak, kurs kısımlarının içine içki konulabilecek bir derinliğe sahip olmadığı, bu nedenle kap olarak kullanılmış olamayacağı ileri sürülmüştür (McMahon 1991, 151); fakat Eski Hitit Çağı kabartmalı vazolarındaki zil betimlerinde görülen iç içe halkaların (**Res. 64-67, 69-79**) çalgının kademeli bir derinliğinin bulunduğunu gösterdiği, yani içine sıvı konulabilecek derinliğe sahip olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte, *huhupal*’ın tabletlerde büyük veya küçük çeşitlerden söz edilmemektedir. Bu nedenle *huhupal*’ın zili temsil etmiş olması olanaklı görülmemektedir.

ran, insan avucuna sığacak kadar küçük ölçülü yuvarlak formlardan farklıdır¹³⁶. Eski Tunç Çağı'na ait olmak üzere Soloi-Pompeipolis'te¹³⁷, Alaca Höyük¹³⁸ T mezarında, Horoztepe mezarlığında ele geçirilen, antikacıların elinde bulunan¹³⁹ (**Res. 11-12, Res. 84**) ve Koloni Çağı'na ait olarak Kaniş Karumu II. kat evlerinde ve Ib katı mezarlarında ortaya çıkarılan çalparaların çapları 12.8 ile 13 cm. ve 6.4 ile 6.2 cm.dir¹⁴⁰ (**Res. 13-14**). Eski Mısır'ın Thebes kentinde MÖ 2. bine ait mezarlarda bulunan çalparaların çapları ise, "yaklaşık 14 cm."¹⁴¹ olarak verilmektedir¹⁴². Geç Hitit Çağı'nda da kullanıldığı Maraş'tan bir mezar stelinde belgelenen¹⁴³ küçük ölçülü bu çalgıların çalpara/küçük zil¹⁴⁴ olarak tanımlanması doğrudur (**Res. 85**). Buna karşın Eski Hitit Çağı kabart-

malı vazolarında (**Res. 63-78, 79**) ve İmparatorluk Çağı'na ait Schimmel Koleksiyonundaki geyik *BIBRU*'sunda (**Res. 77**) betimlenen çalgılar, daha büyük ölçülü olmaları nedeniyle, büyük zil (*galgalturi-GAL*)¹⁴⁵ olarak tanımlanmalıdır. J. Younger yönünden çapları 19 cm. olan ve Moulina (Girit) Geç Minos III C dönemine tarihlenenler "*hand cymbal*" (büyük)¹⁴⁶, Uluburun batığında bulunan ve çapı 8.5 cm. olan ise "*finger cymbal*" (küçük)¹⁴⁷ olarak tanımlanmıştır¹⁴⁸.

Alaca Höyük kabartmalı vazo parçalarında betimlenen figürlerin ellerinde düzgün yuvarlak biçimli nesnelere iki kez rastlanılmıştır. Birincisi büyük bir zil betimidir¹⁴⁹ (**Res. 86** öndeki figürün elinde). İkincisi ise, aynı vazo parçasında zil tutanın/çalının arkasındaki figürün elinde tuttuğu ve zil betimi olamayacak kadar büyük betimlenmiş olan, yuvarlak nesnedir¹⁵⁰ (**Res. 86** arkadaki figürün elinde). Öndeki figürün elinde bir çalgı bulunması ve Hitit dinsel tören betimlerindeki müzik sahnelerinde birden çok çalgının kullanılmış olması¹⁵¹ ve bunun tabletlerdeki bilgiler ile doğrulanması söz konusu figürün de elinde bir çalgı bulunduğuna işaret etmektedir. Öndeki figürün elindeki zil betiminden büyük olması, onun bir tef betimi olabileceğine işaret etmektedir. Fakat taşınış biçimi tef betimlerinden farklı olduğu için bu konuda kesin bir tanım yapılamamaktadır.

¹³⁶ Yumruk biçimindeki kaptaki birbirlerine bağlanmış çalpara çiftinden sağdakinin daha aşağıda betimlenmiş olması, sanatçının aletin çalınma anını göstermek istediği şeklinde yorumlanmıştır, bkz. Güterbock – Kendall 1995, 51. Dört frizli Hüseyinde kült vazosundaki çalpara çiftinden arkadaki daha yukarıda betimlenmiştir, bkz. Yıldırım 2002, Fig. 3.

¹³⁷ Bittel 1940, 198, Abb. 15-16, Taf. VI S3395-S3396.

¹³⁸ Anık 1937, Lev. CCLXXVI, Al. 1816, "Bakırdan çalpare şeklinde kabzalar (?), CCLXXVII Al.1816-1817, "T.M. işaretli mezarda", çapları 8 cm; ayrıca bkz. Koşay 1938, Lev. LXXXI, alta MA işaretli mezardan; Bittel 1968, 80-81.

¹³⁹ Özgüç – Akok 1957, 205, Res. 12, 36; 1958, 14, çapları 7 cm., yükseklikleri 5.2 cm. dir, Lev. VII, 3, Res. 20. Uluburun batığında bulunan çalparanın çapı 8.5 cm.dir, bkz. Bass 1986, 288-289, III, 28.

¹⁴⁰ Özgüç 1953, 292, Res. 14; Özgüç 1986, 69, "...mezarlarda kırılmış, dağılmış çalpara parçalarına da rastlanıldı.", Lev. 128/1-4; ayrıca bkz. Güterbock 1995, 61-62.

¹⁴¹ Wilkinson 1878, "five inches and a half"; Atasoy 1992, 227'de yayınlanan Osmanlı ziline çapı 45 cm. dir.

¹⁴² Wilkinson 1878, No. 233.

¹⁴³ Schachner – Schachner 1996, Abb. 1d, Fig. 5-6.

¹⁴⁴ Tuğlacı 1985, 100; ayrıca bkz. Eren 1999, 77 çalpara < çarpapa: Küçük zil; Farmer 1999, 7, "Cymbal: Zil"; Sözer 2005, 102.

¹⁴⁵ Güterbock 1995, 62; ayrıca bkz. Farmer 1999, 8-9, "clappers: çarpapa: kastanyet".

¹⁴⁶ Younger 1968, 41, 65, no. 25.

¹⁴⁷ Sözer 2005, 275 "parmaklara takılan küçük ziller".

¹⁴⁸ Younger 1968, 41.

¹⁴⁹ Özgüç 1993, 482, Fig. 5, Pl. 82.4.

¹⁵⁰ Özgüç 1993, 482.

¹⁵¹ Özgüç 1988, Res. 64; ayrıca bkz. Sipahi 2000, Abb.3; Yıldırım 2006, Şek. 5.

A. M. Polvani tarafından, Hitit ikonografisinde, yuvarlak formların çalparamı yoksa tef betimi mi olduğuna karar vermenin güçlüğünden söz edilmektedir¹⁵². MÖ 2. ve 1. bin Eski Önasya görsel sanatlarında genellikle kadınların ellerinde tuttıkları yuvarlak formlu çalgıların, tutuluş biçimlerinin çeşitli olması, işlevlerinin değişik olduğuna işaret ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu bakış açısına göre, görsel sanatlarda iki taşınış biçimi belgelenmiştir: Birincisinde kadınların bir elleriyle gövdeye dik olarak tuttıkları, diğer ellerini orta kısmına bastırdıkları disk şeklindeki nesnelere, derili çalgı (membrafon) genel başlığı altında elle çalınan davul veya dümbelek olarak tanımlanmıştır¹⁵³. İkincisinde kadınların göğüs veya omuz karşısında tuttıkları disk şeklindeki nesnelere tef veya davul olarak tanımlanmıştır¹⁵⁴. Membrafon (deri gerili çalgılar) başlığı altında toplanan¹⁵⁵ çeşitli büyüklüklerdeki çalgılar, elde göğüs karşısında tutularak veya yere konularak çalınmaktadır. Hornbostel-Sachs sınıflandırmasına göre, elde taşınarak çalınan çalgılar 211.3 no.lu

çerçevesi/kasnaklı davullar (*frame drums*)¹⁵⁶ başlığı altında sıralanmış ve gövde derinliğinin, yarıçapını geçmemesi, bir özellik olarak belirtilmiştir¹⁵⁷. Küçük deri gerili çalgılar¹⁵⁸ hem MÖ 2. bin hem de 1. bin Hitit görsel sanatlarında karşımıza çıkarırken, “büyük deri gerili çalgılar”¹⁵⁹ sadece 1. bin Hitit görsel sanatlarında belgelenmektedir¹⁶⁰.

MÖ 2. bin Hitit görsel sanatlarında, çok küçük betimlenmiş olmaları nedeniyle, birkaç örnek (**Res. 64-65**) dışında, bütün büyük ziller bir halka veya daha çok sayıda iç içe halka şeklinde yivlerle/çizgilerle bezelidir (**Res. 63, 66-77**). Fakat bu yivler/çizgiler bezemeden çok zillerin düz olmadığını, kademeli bir derinliğinin bulunduğunu göstermek için yapılmış olmalıdır. Bu çalgılar bütün Hitit betimlerinde, ortalarındaki kulplarından tutularak çalındığı için¹⁶¹, parmakları kapalı elle tutulurken gösterilmiştir¹⁶². Aletin çalınma anını göstermek için, bazen iki kol ve/veya arkada kalan aletin bir bölümü gösterilmektedir¹⁶³ (**Res. 72-73, 75-77**). Geç Hitit sanatına ait bir Tell Halaf ortostatında arka ayakları üstüne kalkmış bir hayvanın ön ayakları arasında görülen iki yuvarlak nesne (**Res. 80**), Eski Hitit

¹⁵² Polvani 1988, 176, ayrıca bkz. Güterbock 1995, 62; Collon 1999, 23, “female tambourine or cymbal player”, 24 “women playing tambourine”.

¹⁵³ Rimmer 1969, 23; ayrıca bkz. Meyers 1991, 18, 19; O’Byrhim 1997, Fig. 1. Anadolu’da ilk örneği, J.Mellaart tarafından davul olabileceği belirtilen Çatalhöyük Neolitik Çağ’a ait boğa avı konulu bir duvar resmindeki bir figürün elinde görülen yuvarlak nesnedir, bkz. Mellaart 1966, 188, Pl. LIVb. Parrot, Ninive’den bir Geç Asur kabartmasındaki gövdeye dik olarak tutulan çalgıyı “tabor” = Dümbelek olarak tanımlamıştır, bkz. Parrot 1961, 310, no. 391.

¹⁵⁴ Parrot 1948, 244, “tympañon”, Fig. 49b; 1961, 306’da “tabor or timbrel”, yani dümbelek veya zilli tef olarak tanımlanmıştır, ayrıca bkz. Barrelet 1968, 251-260, no. 340-358, 362-364, 366-383, 385; Rashid 1971, 91, 94, Abb. 2, 4-6; Ornan 1986, 32-33, no. 10; O’Byrhim 1997, 40; Beck 2002, 437, Fig. 1-3; Spycket 1998, 8, fig. 18.

¹⁵⁵ Hornbostel – Sachs 1961, 17; Braun 1997, 73.

¹⁵⁶ Aktüze 2004, 204, “Frame drum (İng.), tek derili, çok dar kenarlı def benzeri ilkel davul”.

¹⁵⁷ Hornbostel – Sachs 1961, 18.

¹⁵⁸ *age*, 18, 211.311 “single-skin frame drums/ tambourine”.

¹⁵⁹ *age*, 18, “211.31, “frame drums without handle”; Celasin – Beşiroğlu 2006, 45.

¹⁶⁰ Schuol 2004, Taf. 11, no. 36, Kargamış. Mezopotamya’da M.Ö. 3. binin ortalarında görülmektedir, bkz. Rashid 1996, 267, Abb. 21.

¹⁶¹ Özgüç 1988, 28.

¹⁶² Meyers 1991, 17.

¹⁶³ Urnammu steline ait olduğu ileri sürülen bir kabartma parçasında Hitit örneklerinde olduğu gibi arkaadaki aletin bir bölümü gösterilmiştir, bkz. Barnett 1960, 172-173, Pl. XXVIIa.

(**Res. 72**) ve Hitit İmparatorluk Çağı'nda (**Res. 77**) olduğu gibi, aletin çalınış anını gösteren bir büyük zil betimidir¹⁶⁴. Karatepe¹⁶⁵ ve Zincirli¹⁶⁶ ortostatlarında betimlenen ve Orthmann tarafından "kasnaklı davul"¹⁶⁷, yani "küçük derili çalgı" olarak tanımlanan yuvarlak şekilli nesnelere kasnak kalınlığı ikinci bir çizgi ile belirtildiği ve görünen ellerin parmakları açık durumda, aletin ortasında betimlendiği için, sanatçıların aleti sadece ellerinde tutmadıkları, çaldıkları şeklinde değerlendirilmiştir¹⁶⁸. Hitit betimlerinde tefler (küçük deri gerili çalgı)¹⁶⁹ (**Res. 81-83**) bir el ile kasnağa yakın bir yerden olasılıkla hem tutulup hem çalınmakta ve diğer el ile derinin ortasına yakın bir bölüme vurularak çalınmaktadır¹⁷⁰ (**Res. 82-83**). Bu nedenle çalınma anını göstermek için parmaklar açık olarak aletin üzerinde gösterilmektedir¹⁷¹. Bu çalınış şekli uzun bir zaman sürecinde değişmemiştir¹⁷² (**Res. 87-91**).

Bununla birlikte Celasin ve Beşiroğlu'nun da belirttiği gibi, sözü edilen çalınış şeklinin değişmez olduğunu ileri sürmek olanaklı değildir¹⁷³. Çünkü değişik tutma şekillerini ve/veya çalma tekniklerini yansıtan örnekler rastlanılmaktadır¹⁷⁴. Bununla birlikte Hitit görsel sanatlarında, çalgının kimi zaman tutuluş/çalınış biçiminin günümüzdekine çok benzemesi, çalgının Hititler zamanında da aynı biçimde çalınmış olabileceğine işaret etmektedir. Buna göre, sanatçılar tefi tutan elleri ile zayıf/hafif zamanları¹⁷⁵, diğer elleri ile kuvvetli zamanları vurmuş olmalıdır¹⁷⁶.

R. M. Böhmer tarafından Boğazköy'de bulunmuş Eski Hitit Çağı'na ait bir

---

takımı (1610-1720)", 111, alttaki resim, 1671), 113 Lale Devri (XVIII. yy), 114, üstte soldaki resim (XVIII. yy.); Manniche 1991, Fig. 8, 38, 71-72, Pl. 7, 9; Atasoy 1992, 170; Tubb 2003, 123, üstteki resim; Karageorghis 1998, Pl. XVII/3, 5-8, XVIII, XIX/1-5, 7-12, XX/1-11; Hermary 2000, Pl. 4/19; Beşiroğlu 2003, 69, 70, 71; 2006, 7, Şek. 2-6.

¹⁶⁴ Opitz 1955, 96, "zwei runde Scheiben vielleicht Cymbeln", Taf. 100.

¹⁶⁵ Bossert ve diğ. 1950, Lev. XI, 55; ayrıca bkz. Schuol 2004, Taf. 15, no. 43.

¹⁶⁶ Schuol 2004, Taf. 13, no. 39-40.

¹⁶⁷ Orthmann 1971, 393, "Rahmentrommel", Karatepe A/27, B/1, Zincirli F/5-8a, Taf. 17-18, 63.

¹⁶⁸ Güterbock 1995, 63.

¹⁶⁹ Farmer 1999, 7, "Titresen Zar Çalgıları, Tambourine: Tef"; ayrıca bkz. Celasin – Beşiroğlu 2006, 38.

¹⁷⁰ Celasin – Beşiroğlu 2006, 43; ayrıca bkz. Matthiae 1963, 119, NE.I.SE.6, Taf. XVII; Dinçol 1999, 34-35; Schuol 2004, Taf. 14, no. 42, 44; Mitchell 1992, Fig. 4.

¹⁷¹ Matthiae 1963, 119, NE.I.SE.6, Taf. XVII; ayrıca bkz. Dinçol 1999, 34-35; Schuol 2004, Taf. 14, no. 42, 44.

¹⁷² Barnett 1957, 79, Pl. XVI-XVII; ayrıca bkz. Chapouthier 1939, Fig. 1, 3b; Parrot 1961, 310-312, Fig. 391, 394-395; Stauder 1970, 184, 198, 207, Fig. 1c, 2 h-i, 4f, Taf. Ib-II; Caubet 1971, 11, Pl. IV, no. 4; Markoe 1985, 171, Cy3, 175, Cy6, 204, G3, 246, 253, 316, 328; Ritner 1985, Fig. 3; Tuğlacı 1985, 100, "Daire: Son zamanlara kadar def'e verilen ad", 101, Dairezen, XVI. yy, 108, alt soldaki resim Dairezen (XVI. y.y), 110, alttaki resim, "Sazende

¹⁷³ Celasin – Beşiroğlu 2006, 43.

¹⁷⁴ Legrain 1930, 18, no. 75-77, 80-87; ayrıca bkz. Parrot 1959, 71, Fig. 56; 1961, 310, Fig. 391; Murray 1900, 26, Fig. 53, no.896; Weber 1921, 18, Abb. 39; Pryce 1931, 97, C242-3, Fig. 159; Yadin ve diğ. 1960, Pl. LXXXVI, CLXIII; Amiran 1967; Stauder 1970, Fig. 1c, 2h; Atasoy 1992, 168; Karageorghis 1995, 40-42, Cat. No. 2-4, 11, 13, 14, 19, Pl. XIX/10-11, XX/4-6; Cimok 2000, 131, "Maenad with tambourine", 134, "... maenad with tambourine", 134, "... a maenad is shown dancing and playing the tambourine.", 135, 164, "The girl's right hand holds a tambourine.", 165; Rashid 2004, 144, no. 10, 10a; Schuol 2004, Taf. 10/33.2; Spycket 1998, 5, Fig. 12-13, 15. Geç Hitit Çağı'na ait bir Maraş mezar stelindeki bir kadının elinde betimlenmiş yuvarlak nesne tef olarak tanımlanmıştır (Schachner – Schachner 1996, Abb. 1a, Fig. 3-4). Fakat elin çalgı üstündeki konumu (parmakları açık veya kapalı) anlaşamadığından, zil mi yoksa tef mi olduğu kesin olarak anlaşılmamaktadır.

¹⁷⁵ Sözer 2005, 321 "Ölçü içindeki kuvvetli olmayan vuruşlar.", 693, Tef maddesi, "... Tefi tutan el zayıf zamanları, öbürü kuvvetli zamanları vurur."

¹⁷⁶ Sözer 2005, 693, Tef maddesi, "... Tefi tutan el zayıf zamanları, öbürü kuvvetli zamanları vurur."

kabartmalı vazo parçasında betimlenmiş keçi maskeli figürün zil çaldığı ileri sürülmüştür¹⁷⁷ (**Res. 81**). Fakat sol el parmakları tek tek belirtilmemiş olmakla birlikte, elin sınırları parmakların açık olduğunu gösterdiğinden söz konusu çalgı tef olarak tanımlanmalıdır. Geç Hitit Çağı'na ait bir Maraş mezar stelinde betimlenmiş bir kadının elindeki yuvarlak nesne tef olarak tanımlanmıştır¹⁷⁸ (**Res. 92**). Fakat elin çalgı üstündeki konumu (parmakları açık veya kapalı) anlaşılamadığından, zil mi yoksa tef mi olduğu kesin olarak saptanamamaktadır.

Schimmel Koleksiyonunda bulunan geyik *BIBRU*'su betimindeki erkeğin (**Res. 58**) ekmeği tutuş biçimi teflerin tutuluş ve çalınış biçimine benzemektedir. Bununla birlikte, ekmeğin betimlerinde olduğu gibi, noktalarla bezeli olmasının yanı sıra ortadan bir çizgi ile ikiye bölünmüş şekilde gösterilmiş olması, onun tef olarak tanımlanmasına engeldir. Zaten tef betimlerinde çalınmasını engelleyecek böyle bir çizgi bulunmamaktadır (**Res. 81-83, 87-91**). Geç Hitit sanatında da (**Res. 82-83**) betimlenen tefler, 2. bin örnekleri ile aynı biçimde çalınmaktadır¹⁷⁹. Bütün bu bilgiler, MÖ 2. bin Hitit görsel sanatlarında ziller ile tefler arasındaki farkın, çalgıları tutuş şekillerinde belirgin biçimde belirtildiğini ortaya koymaktadır. Başka bir anlatımla, büyük ziller parmaklar ile ortalarından tutularak çalındığı için parmaklar gösterilmemekte, buna karşın tefler alttan bir elle hem kavranıp hem de çalınırken, çalgı diğer elle de çalındığını

gösterir şekilde parmaklar açık olarak betimlenmektedir.

Kazılarda bulunmuş veya çeşitli yollarla müzelere kazandırılmış bazı Hitit heykelciklerinin ellerinde yuvarlak bir nesne, olasılıkla bir kap veya ekmeğin bulunduğu ileri sürülmüş¹⁸⁰ ise de bu öneriler bugüne kadar açıklığa kavuşturulamamıştır.

Küre biçimli nesnelere Yakınoğlu'da yapılan arkeolojik kazılarda Mezolitik Çağ'dan başlayarak çeşitli dönemlerde belgelenmektedir¹⁸¹. Beldibi'nde B 9-8 seviyesinde bulunan demiroksit kürecikleri Mezolitik insanların boyayı bulduklarının ve resimlerinde kullandıklarının kanıtı olarak gösterilmiştir¹⁸². Çanak Çömleksiz Neolitik B dönemine tarihlenen Göbeklitepe'nin T biçimli yontularında betimlenen ve içlerinde yuvarlak formun da bulunduğu çeşitli şekillerin, soyut semboller olduğu ileri sürülmüştür¹⁸³. Bu kabartmalardan birinde yırtıcı bir kuşun kanadı üzerinde betimlenmiş daire biçimli nesne "küre veya kafatası (?)" olarak tanımlan-

¹⁷⁷ Böhmer 1983, 28.

¹⁷⁸ Schachner – Schachner 1996, Abb. 1a, Fig. 3-4.

¹⁷⁹ Schuol 2004, Taf. 13, no. 39-40.

¹⁸⁰ Muscarella 1974, No. 131, Seated Female Figurine, "In her extend right hand she holds a plate (or bread); ayrıca bkz. Bell 1986, 145, "the tiny bowl (or loaf of bread ?) extended in his right hand is a simple concave disc of silver, now slightly battered at the edges". Alaca Höyük 1937 kazısında ortaya çıkarılan, tahtında oturan tunç tanrıçanın bulunduğu sırada elinde "yuvarlakça bir nesne" tuttuğu görülmüştü", bkz. Koşay 1951, 24 Alb.10.

¹⁸¹ Schmandt-Besserat 1980, 357; 1985, 149-150; ayrıca bkz. Mazurowski 1994, 173-179 (Nemrik 9, Tell M'lefaat), 179-180 (Zawi Chemi, Karim Shahir, Qalat Jarmo, Tell Magzaliya, Tell Sotto, Telul eth Thatalhat, Umm Dabaghiyah, Tell Karrana 2, Wadi Hammeh, Jericho, Hatoula, Beidha, Beisamoun, 'Ain Ghazal, El Kowm 2, Bouqras, Odeir 1, Tepe Guran, Ali Kosh, Mohammed Jaffar, Tepe Sabz, Tepe Musiyan).

¹⁸² Bostancı 1967, 58, res. 3; ayrıca bkz. Schmandt-Besserat 1977a, 139, Fig. 2.

¹⁸³ Schmidt 2007, 251; 2008, 420, Res. 9.

mıştır¹⁸⁴. Cafer Höyük'te aynı döneme ait olarak kireçtaşı, çakmaktaşı, kumtaşı, mermer ve kilden topların, özenle yapılmış olmaları nedeniyle, özel bir anlama sahip olabileceği kaydedilmiştir¹⁸⁵.

Yazı öncesi dönemin önemli buluşlarından olan ve hesap taşları olarak tanımlanan, genellikle kilden üretilmiş, dayanıklılıklarını artırmak için de pişirilmiş olan çeşitli biçimlerdeki semboller, MÖ 9.bin ortalarından 4. binin sonuna kadar olan süreçte biçimleri değiştirilmeden kullanılmış ve Yakındoğu'da geniş bir kullanım alanı bulmuştur¹⁸⁶. 15 ana tipte üretilmiş olan ve hesap taşları (*token/calculi*) olarak tanımlanan bu sembollerin bir tipini de küre biçimliler oluşturmaktadır¹⁸⁷. En önemli özelliklerinden biri, aynı yerde çok sayıda bulunmalarıdır¹⁸⁸. Gritille Neolitik Çağ yerleşmesinde bu kapsamda, pişmiş topraktan koni ve mercimek bi-

çimli, küme halinde güneşte kurutulmuş sembollerin¹⁸⁹ yanı sıra, küre formlu taş aletler¹⁹⁰ ele geçirilmiştir. Bunların da yiyecek maddeleri veya pigmentler için öğütme taşı olarak ya da bazı taş aletleri şekillendirmede, havan ile el değirmeninin yüzeylerini pürüzlendirerek daha etkin ve işlevsel olmalarını sağlamakta kullanılmış olabilecekleri öne sürülmüştür¹⁹¹. D. Schmandt-Besserat'ın II. evrede (MÖ 7500-6800) ele aldığı Çayönü'nde, 0.5-1 cm. arasında; III. evrede (MÖ 6800-5800) ele aldığı Süberde'de ise, III. ve II. katta 0.6-2.3 cm. arasında çapa sahip küreler ele geçirilmiştir¹⁹². 2005 yılı Akarçaytepe kazılarında ise, Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'a ait olmak üzere aynı alanda 4 adet küçük taş küre bulunmuş¹⁹³ (**Res. 15**) ve sapan, oyun taşı veya bilye olabilecekleri düşünülmüştür¹⁹⁴. Jarmo'da ortaya çıkarılmış çok sayıda (1153 adet) küre biçimli kil nesnelere yarısının ölçüsü 1.1 cm-1.5 cm., dörtte birinin ölçüsü ise, 1.6-2 cm. arasında değişmektedir. Bunların da çobanların sürüsündeki koyunları saymak için kullandığı hesap taşları veya sapan taşı olabilecekleri ileri sürülmüştür¹⁹⁵. Çayönü'nde, ölçüleri 0.7-3 cm arasında değişen küre biçimindeki kil nesnelere de hesap taşı, bilye ve sapan taşı olarak tanım-

¹⁸⁴ Meskell 2008, 376, Pl. 1.

¹⁸⁵ Cauvin ve diğ. 1999, 97-98, Fig. 9/4, 30; 2007, 101, 104, 108, Fig. 9/4, 16/4, 30. Es-Sifiya (Ürdün) Geç Akeramik B dönemine ilişkin geometrik şekilli parçaların kullanım alanının ekonomik veya bilinmeyen bir sosyal amaca mı hizmet ettiği ya da kişisel kullanımda sembolik bir değere mi sahip olduğu konularının aydınlatılmasının ileride yapılacak araştırmalarla açıklığa kavuşabileceği belirtilmiştir, bkz. Mahasneh – Gebel 1998, 110; Mazurowski taş topların avcılıkta kullanılmış olabileceğini ileri sürmektedir, bkz. Mazurowski 1994, 180-181.

¹⁸⁶ Schmandt-Besserat 1974; 1977a, 139, 143, 150; 1977b: 31; 1977c, 19, 27; 1979a, 19-20, 25-26; 1979b: 42-43, 45; 1980, 357-358, 367-368, Fig. 6; 1982, 872; 1983, 117; 1985, 149-150; 1986, 38'deki harita; 1988, 3, 4; 1992, 6, "Tokens can be traced to the Neolithic period starting about 8000 B.C.", 35, 36, 48; 1996, 26-27, Map 1.

¹⁸⁷ Schmandt-Besserat 1974, 12, 15, Fig. 4; 1977a, 139, 141, 143, Fig. 2; 1977b, 31, 33; 1977c, 3-5-7, Chart 1-2, 6, Map 1, Fig. 5-7; 1979a, 21, Appendix I, Type 1 plain spheres; 1980, Fig. 6, 8; 1983, 118'deki resim; 1986, 32; 1989, 13, 16, 19, 20, 22; 1992, 17, Fig. 16, 24.4, 25.1, 26.2, 28-30, 31.3, 33; 1996, 15, 49 Chart 2, 131, Fig. 3, 7, 17.

¹⁸⁸ Schmandt-Besserat 1977a, 139, 141, 143.

¹⁸⁹ Ellis 1985, 67; 1986, 263; ayrıca bkz. Voigt 1985, 17, Res. 15.

¹⁹⁰ Voigt 1985, 22, Res. 20 a-c.

¹⁹¹ *age*, Res. 20 a-c.

¹⁹² Schmandt-Besserat 1977a, 139, 142-143, Fig. 2; ayrıca bkz. Bordaz 1970, 51; Schmandt-Besserat 1977a, 142-143, Fig. 2.

¹⁹³ Özbaşaran ve diğ. 2007, 193.

¹⁹⁴ Özbaşaran 2008, 374, Res. 5.

¹⁹⁵ Morales 1983, 389, Fig. 169/1-4, 10. Tepe Sarab'da bulunmuş olan ve ölçüleri 0.7-6 cm arasında değişen küre formlu kil nesnelere hesap taşı, bilye, daha az bir olasılıkla dilek büyüünde kullanılmış olabilecekleri konusunda bkz. Morales 1990, 22-23, Pl. 17, a-c.

lanmıştır¹⁹⁶. Doğu Çatalhöyük'te XII-IV. katlarda çok sayıda küre biçimli nesne bulunmuştur. E.VI.B ve E.IV.4 no.lu tapınma mekânlarının yakınında da domuz, leopar(?), geyik ve büyükbaş hayvan kemikleri ve mızrak ucu gibi silahlarla birlikte bir çukur içinde kil toplar ele geçirilmiştir. Bu nesnelere de sapan taşları olarak tanımlanmıştır¹⁹⁷. Bunların arasında bulunan ve 5-10 cm. çapında olanların, hesap taşlarından daha büyük olmaları nedeniyle, başka işlevlere sahip olabilecekleri öne sürülmüştür¹⁹⁸. Daha sonraki kazılarda da bulunan kil ve taş kürelerin yemek pişirmede kullanılmış olabileceği, oyuncak veya oyun taşları olabileceği, bir deriye sarılıp sap takılarak topuz veya tezgâh ağırlığı olarak işlev görmüş olabileceği belirtilmiştir¹⁹⁹. Bir Çatalhöyük duvar resminde, sapan ve sapan taşlarının form olarak, süsleme amacıyla bir kompozisyonun elemanları olarak kullanıldığı ileri sürülmüştür²⁰⁰. Geç Neolitik Çağ'a ilişkin Höyücek kutsal alanlarında bulunan ve pul olarak nitelendirilen disk biçimindeki kil nesnelerin dinsel törenlerde kullanılmış olabileceği belirtilmektedir²⁰¹. Kuruçay'da Erken Kalkolitik Çağ molozu içinde bulunan ve üstlerinde vurma izleri belli olduğu belirtilen taş kürelerin sapan tanesi olarak da kullanılmış olabilecekleri belirtilmiştir²⁰². Can Hasan kazılarında Erken/Orta ve Geç Kalkolitik Çağ'a ait küre biçimli kil

ve taş sapan taşları ele geçirilmiştir²⁰³. Bu merkezde ayrıca Orta Kalkolitik Çağ'a ait olarak özel bir işlevinin bulunduğu düşünülen küre biçimli taşlara rastlanılmıştır²⁰⁴. Geç Kalkolitik Çağ'a ait olmak üzere Afrodissias²⁰⁵'ta bulunan ve çapları 2.7-5.1 cm. arasında değişen taş kürelerin oyun taşları, oyuncak olarak tanımlanabilecekleri veya ritüel amaçlı kullanılmış olabilecekleri²⁰⁶, Truva'da Schliemann kazılarında I-IV. katlarda bulunan küre formlu taşlardan sapan taşı, perdah taşı, tartı ağırlığı olarak veya tahıl dövmede yararlanılmış olabilecekleri ileri sürülmüştür²⁰⁷.

Gritille kazılarında Eski Tunç Çağı'nın en geç evresine tarihlenen bir çukurda kül, kemik ve tohumlar ile birlikte ele geçirilen geometrik nesnelerin bir bölümünün küre biçiminde olduğu kaydedilmiş²⁰⁸ fakat tanımları konusunda herhangi bir öneri yapılmamıştır. Eski Tunç Çağı III'ün geç evrelerine tarihlenen Gedikli Karahöyük oda mezarlarının bulunduğu yerde ortaya çıkarılan ve U. B. Alkım tarafından önce "Kutsal Hayvan Mezarı/Adak/Kurban Çukuru"²⁰⁹, daha sonra "Dini Tören Çukurları"²¹⁰ olarak ad-

¹⁹⁶ Morales 1990, 66, Pl. 26e.

¹⁹⁷ Mellaart 1967, 78; ayrıca bkz. Atalay 2005.

¹⁹⁸ Schmandt-Besserat 1977a; işlevleri konusunda ayrıca bkz. Hamilton 1996, 231-233.

¹⁹⁹ Atalay 2005, 156-157, 159, 161.

²⁰⁰ Mellaart 1966, 180, Pl. XLIIIa.

²⁰¹ Duru – Umurtak 2005, 20, 22, 110, Lev. 131/1-5, 171/8-12.

²⁰² Umurtak 1994, 70, Lev. 226/1-3.

²⁰³ French 1963, 34; 1965, 89; 1966, 115; 1968, 47.

²⁰⁴ French 1966, 30, 34.

²⁰⁵ Kadish 1969, Pl. 24, Fig. 6; Joukowsky 1986, 557, Fig. 400.3 (1551-4).

²⁰⁶ Kadish 1969, 55, Pl. 24 Fig. 6; ayrıca bkz. Joukowsky 1986, 234, 557, Fig. 400.3 (1551-4) "bola".

²⁰⁷ Schliemann 1875, 360, note B; 1881, 236-237, no. 80-81, "corn-bruise", 438, no. 618, "sling-bullet", 442, no. 638-639, "pounders or bruise", 569-570, no. 1283, "round corn-bruise", 583-584, no. 1344; Blegen ve diğ. 1951, 149, no. 33.122, "possibly used as a missile", Fig. 148; Joukowsky 1986, 234. Truva tartı ağırlıkları için ayrıca bkz. Bobokhyan 2009, Fig. 2/10, 3, 5, Table 4/1.

²⁰⁸ Ellis – Voigt 1982, 325, Pl. 42, Fig. 5.

²⁰⁹ Alkım 1966, 498; 1967, 7; 1968, 410; ayrıca bkz. Alkım – Alkım 1966, 21, Res. 50.

²¹⁰ Duru 1986, 170-175.

landırılan çukurlarda pişirilmemiş kilden yassı ve yuvarlak nesnelere bulunmuştur. Bu çukurlarda ayrıca çanak çömleklerin, idollerin ve hayvan heykelciklerinin, koyun ile keçi kemiklerinin bulunmuş olması, çukurların dinsel bir tören sırasında açılmış olduğunu göstermektedir²¹¹. Buluntuların tanımı konusunda, tören yapılırken tanrılara verilen adak eşyası olabilecekleri veya gömüden sonra ölü yemeği töreni ile ilgili modeller olabilecekleri şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır²¹². Bu nedenle de sözü edilen yassı ve yuvarlak nesnelere bir tür yiyecek maddesi hatta ekmekek olarak tanımlanmıştır²¹³. Bu tanım doğru ise, o zaman Koloni Çağı görsel sanatlarında kişilerin ellerinde ve sunakta betimlenmiş olmaları nedeniyle, kültürde işlev(ler)inin bulunduğu anlaşılan ekmekeklerin Eski Tunç Çağı kültür uygulamalarında da kullanıldığı belgelenmiş olmakta ve bu suretle Eski Tunç, Koloni, Eski Hitit ve Hitit İmparatorluk Çağı bu bakımdan birbirlerine bağlanabilmektedir.

Alişar'da ortaya çıkarılmış olan küre biçimli taş eser²¹⁴ (Res. 16) E. F. Schmidt tarafından işaret edildiği üzere, işçiliği bitirilmemiş bir topuz başı olabileceği gibi, malzemesi değişik olmakla birlikte, metinlerde geçen *purpura*-ların bir örneği olabilir. Alaca Höyük'te 1935 yılı kazılarında Hitit yapı katlarında pişmiş topraktan beş

adet, R. O. Arık'ın tanımı ile "top"lar bulunmuştur²¹⁵ (Res. 17-21). Çapları 2.4-3.4 cm. arasında değişen²¹⁶ bu topların, işlevi konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Çok sayıda olmamaları, bu nesnelere dinsel törenlerde kullanılan, kilden üretilmiş *purpura*-ların arkeolojik belgesi olabileceklerine işaret etmektedir.

Küçük yuvarlak nesnelere, genellikle sunak üzerinde betimlenmesine karşın, Koloni Çağ'ında olduğu gibi, Hitit İmparatorluk Çağ'ında da tek elde taşınan örnekleri bulunmaktadır. Yumruk biçimindeki kap kabartmasında²¹⁷, kralın arkasındaki kült görevlisi, yukarı kaldırdığı ve ayasını yukarı çevirdiği elinde yuvarlak bir nesne tutmaktadır (Res. 93). Bu nesne H. G. Güterbock ve T. Kendall tarafından, Hitit hiyeroglifindeki karşılığı olan işaret²¹⁸ ile şekil benzerliği nedeniyle ekmekek²¹⁹, taşıyan kişi ise, Ekmekekçi (L^UNINDA.DÜ.DÜ)²²⁰ olarak tanımlanmaktadır. Alaca Höyük'te *ex situ* bulunan, ancak Sfenksli Kapı Doğu Kulesi'ne ait olduğu anlaşılan, oturan tanrıçaya tapınma konulu ortostatta kraliçe, yukarı kaldırdığı ve ayasını yukarı çevirdiği sol elinde, yumruk biçimindeki kap kabartmasında olduğu gibi, yuvarlak formlu bir nesne tutmaktadır²²¹ (Res. 94). Buluntu yeri bilinmeyen ve MÖ 16./15. yüzyıla tarihlenen dört yüzlü Hitit damga mührünün bir yüzünde betimlenmiş kadının yukarı kaldırdığı sol eli ile alttan tuttuğu

²¹¹ Duru 1986, 169.

²¹² Duru 1986, 175. Eski Tunç Çağı'nın erken evresine ilişkin ölü yemeği töreni ile ilgili olarak Gre Virike kültür merkezi için bkz. Ökse 2005.

²¹³ Duru 1986, 175, "Yassı ve yuvarlak kil topakları, bir tür yiyecek maddesi, hatta bir cins ekmekek olarak tanımlamak istiyoruz."

²¹⁴ Schmidt 1932, 172, (b1125 Fig. 232), is a smooth, almost perfect globe, shaped from a hard grey stone (granite?) containing light grey quartz crystals. It may be an unfinished mace-head, or it may have been used in its present form", Fig. 222 b, 1125.

²¹⁵ Arık 1937, Lev. I-LI, Al.786, XC-XCI, Al. 132, 134, XCII-XCIII, Al.165, CXL-CXLI, Al.924.

²¹⁶ *agg.*, Lev. XC, Al. 132, 134, XCII, Al.165, L, Al.786.

²¹⁷ Güterbock – Kendall 1995, Res. 3.7.

²¹⁸ Laroche 1960, No.181.

²¹⁹ Güterbock – Kendall 1995, 51.

²²⁰ Alp 1999, 29. Ekmekekçi için bkz. Pecchioli-Daddi 1982, 76-79.

²²¹ Baltacıoğlu 1995, 2-3, Res.1.

yuvarlak nesne de ekmekek veya küre form-
lu bir kap olarak tanımlanmaktadır²²²
(**Res. 95**). Bu nesne tek elle tutulduğu
için Alaca Höyük ve Boston örneklerine
benzemekte fakat daha büyük olması ba-
kımından onlardan ayrılarak, büyük zil
betimlerine yaklaşmaktadır. Bununla bir-
likte, büyük zillerin iki elle ortalarından
tutulmaları nedeniyle, onlardan da ayrıl-
maktadır. Şekli ve büyüklüğü, nesnenin
bir tef betimi olabileceğini gösteriyorsa da
taşınma biçimi ile yani, vücudun önünde
ve ona dik olmak üzere bir elle tutulan,
diğeri ile çalınan ya da göğüs seviyesinde
veya daha yukarıda, omuz hizasında ve
vücutun yan tarafında yine bir elle tutu-
lan, diğeri elle çalınan MÖ 2. bin Mezopo-
tamyaya²²³ (**Res. 96**) ve Mısır (**Res. 97-
98**)²²⁴ teflerinden ayrılmaktadır. Bu ne-
denle, nesnenin bir tefi temsil etmiş ol-
ması olanaklı görülmemektedir. Nesneyi
taşıyan kadının sağ elinin –çizim doğru
ise– Alaca Höyük kabartmasındaki kraliçe
gibi²²⁵, parmak uçlarının birleştirilerek yü-
züne doğru çevrilmiş olması, onun kur-
ban eylemi yapacağı şeklinde yorumlana-
bilir. Söz konusu nesne hem bu nedenle
hem de kadın tarafından sol eli ile alttan

tutulması nedeniyle, disk şeklinde
(^{NINDA} *kaggari-/kagri-*) veya küre biçiminde
bir ekmekek (^{NINDA} *purpura-*) olarak tanımla-
nabilir²²⁶. Tel el Rimah'ta bulunmuş Orta
Asur dönemine ait bir tablet üstündeki
mühür baskısında taşlarla yapılmış basit
bir ocağın önüne çömelmiş kadının iki eli
ile tuttuğu yuvarlak iri nesne B. Parker ta-
rafından pişirilecek ekmekek hamuru olarak
tanımlanmıştır²²⁷. Yazılı kaynaklarda anla-
tılan dinsel törenlerde sıvı ve ekmekek kur-
banı işlemlerinin birlikte gerçekleştirilme-
si²²⁸, bu tanımının doğruluğuna kanıt sayı-
labılır. Hitit tabletlerinde geçen ve şekilli
ekmekler arasında sayılan *nurati-*²²⁹ ekme-
ği, nar ile yapılan bir ekmekek çeşidi²³⁰ veya
nar biçiminde bir ekmekek olabilir²³¹. Bir fal
metninde, evvelce ^{LÜ(MEŞ)} *purapši-*²³² adam-
larının tanrıya nar (*nurati-*) sundukları fa-
kat artık vermedikleri için tanrının kızıp
kızmadığı belirlenmektedir²³³. Bu metin-
den anlaşıldığına göre, tanrılara sunulması
nedeniyle, kabartmadaki görevlinin elinde
tuttuğu nesne, altından (GUŞKIN) da
üretildiği²³⁴ öğrenilen nar meyvesi veya
nar biçimli ekmekek olarak tanımlanabilir.
Bununla birlikte, sanatçının narı aslına
sadık kalarak, naturalist tarzda betimlemiş

²²² Böhmer 1975, 449, No. 376a; ayrıca bkz. Börker-
Klähn – Börker 1975, 28, dn. 78, Abb. 28d.

²²³ Rimmer 1969, Pl. VI, a-b, Ur (MÖ erken 2.bin), c
buluntu yeri bilinmiyor (MÖ 2.bin), VIIa Nimrut
(MÖ 8. yy.); ayrıca bkz. Spycket 1972, Fig. 31-32;
Opificius 1961, 159-160, no. 581'de betimlenen
tefin alttan tek elle tutulması eserimize benziyor gibi
görünüyorsa da diğeri elin duruşu farklıdır; Meyers
1991, 18; Dinçol 1999, 34; Collon 2003, 101.

²²⁴ Manniche 1991, Fig. 5, 8, 49.

²²⁵ Baltacıoğlu 1995, Res.1. Yazılıkaya kabartmalarında
(Bittel ve diğ. 1975, Taf. 58/43, 45-46, 59/48-63,
64/Yekbaz) ve bazı mühürlerde (Poetto 2002, 637,
Nr. 1; ayrıca bkz. Herbordt 2005, Taf. 49, no. 622c)
betimlenen tanrıçalar da bir ellerini aynı şekilde
yüzlerine doğru çevirmişlerdir. Bu örneklerden, söz
konusu el hareketinin kadınlara özgü olduğu
anlaşılmaktadır.

²²⁶ Mısır görsel sanatlarında yuvarlak/disk şeklinde
ekmekek veya keklerin pişirilmesini gösteren betimler
için bkz. Smith 1946, Fig. 196a-b; ayrıca bkz. Del-
wen 2000, 566, Fig. 22.14.

²²⁷ Parker 1974, 185-186, Pl. XXX, Fig. 1.

²²⁸ Götze 1971, 77, no. 1-4, 80, no. 42, 81-83, no. 63-
66, 68, 71-80, 84, no. 100-101, 85, no. 114, 87, no. 136,
138-139, 141-143, 88, no. 152.

²²⁹ HEG II (N), 351, *nurati-*.

²³⁰ Hoffner 1974, 175; ayrıca bkz. Ünal 2007, 495 <sup>NIN-
DA</sup> *nurati*, “narlı ekmekek?”.

²³¹ Hoffner 1974, 207.

²³² Pecchioli-Daddi 1982, 255-257.

²³³ Berman 1982, 96.

²³⁴ CHD (L-N), 475, *nurati-2*; CAD (N), 345-346,
nurmû; ayrıca bkz. Siegelova 1986, 444, “30 NU-
ÜR-MU GUŞKIN”, 445, “30 goldene Granatäpfel”.

olabileceği kabul edildiğinde, nesnenin nar meyvesinden daha büyük olması bu olasılığın geçerliliğini engellemektedir. Hitit envanter metinlerinde madenden üretilmiş, ancak cinsi bilinmeyen altın, gümüş, tunç ve demirden çok sayıda meyveden (GURUN)²³⁵ söz edilmektedir.²³⁶ Bunlar arasında bulunan elma modellerinin²³⁷, örnekleri kazılarda bulunmamakla birlikte, görsel sanatlardaki betimi yuvarlak şekilli olmalıdır. Bu bilgiye göre, söz konusu betimin bir elma modelini temsil etmiş olabileceği akla gelirse de nar örneğinde olduğu gibi, elmanın da söz konusu nesneden daha küçük bir meyve olması nedeniyle bu olasılık da geçerli olmamalıdır.

Küçük ölçülü yuvarlak formlar sadece üç eserde, yumruk şeklindeki kapta (**Res. 93**), Alaca Höyük kabartmasında (**Res. 94**) ve bir mühürde (**Res. 95**) dinsel tören sırasında kült görevlileri ve bir kraliçe tarafından, ayası yukarı doğru çevrilen tek elde taşınırken gösterilmiştir. Sanatçı böyle yaparak söz konusu nesnelere törende özel bir işlevinin bulunduğunu anlatmak istemiş olabilir. Alaca Höyük kabartmasında kraliçenin önünde, oturan tanrıçaya yönelmiş durumdaki kralın, elinde tuttuğu gaga ağızlı testi (^{DUG}*išpantuzzi*)²³⁸ ile tanrıçanın ayaklarına doğru libasyon yaparken gösterilmiş olması ve

tabletlerde *purpura*- hamurlarının, nar ve elma meyvelerinin/modellerinin ve ekmeleklerinin törenlerde tek olarak elde taşındığını kanıtlayan herhangi bir bilgiye rastlanılmaması, kraliçenin elinde de bir kap bulunması olasılığını ön plana çıkarılmaktadır. Hitit tabletlerinde, tapınaklarda gerçekleştirilen dinsel törenlerde, içine parfüm (İ.DÜG.GA) ve yağ (İ) konularak kullanıldığı öğrenilen ^{DUG}*purpuri*-, top/küre biçiminde bir kap olarak tanımlanmaktadır²³⁹. Bu kap Kummani kentinin rahibi Papanikri ritüelinde²⁴⁰ çoğul olarak *hupurni*- kabı (II ^{DUG}*hupurni*) ile birlikte geçmektedir²⁴¹. Anılan ritüelde sayıları on dört olan *purpuri*- kaplarından yedisine parfüm, yedisine yağ konulmakta²⁴² ve *hupurni*- kapları gibi, üstü açık bırakılmaktadır²⁴³. Bu durumda kraliçenin elindeki kurs biçimli nesne, içine parfüm konduğu için küçük ölçülü olduğu anlaşılan ^{DUG}*purpuri*- olarak tanımlanabilir. Tabletlerde bu kapların törenlerde ne şekilde kullanıldığı konusunda ayrıntılı bilgilere rastlanılmamasına rağmen, şimdilik kaydıyla bu tanım akla yakın gelmektedir.

Müller-Karpe tarafından, KT 1 tipi olarak belirlenen (**Res. 99**), Boğazköy'de

²³⁵ Ünal 2007, 138a-b.

²³⁶ Koşak 1982, 177-178, CTH 250 (30) = KUB 42:35 3-4 1, *ME* GURUN GÜŞKIN 74 GURUN-*ma* KÜ.BABBAR, 179-180, CTH 250 (32) = KUB 42, 40 III 6 15 GURUN GÜŞKIN; 1986, 126, b. ingots: “20 [*pu*]puruš AN.BAR”, 131i jewellery and ornaments: IV⁷ GİŞHAŞHUR AN.BAR “four apples of iron” (KBo 4.1 ay.30)”.

²³⁷ Ünal 1993, 18, “altın, gümüş, bronz ve demirden elma modelleri”.

²³⁸ Ünal 2007, 277 “(^{DUG})*išpantuzzi*-/*išpanduzzi*”.

²³⁹ Friedrich 1952, 174, “gefäß in Kugelform”; ayrıca bkz. *CHD* (P), 390-391, ^{DUG}*purpuri* “ball shaped vessel”; *HEG* II (P), 664, “gefäß in Kugelform”, Topf ?; Güterbock 1957, 351-352, “kloss”, “klumpen”; Hoffner 1974, 147, “balls”, 178, “small ball”, 207, “ball, sphere”; Coşkun 1988, 1506; Rieken 1999, 231; Ünal 2007, 555, “^{DUG}*purpuri* top şeklinde yuvarlak bir kap”.

²⁴⁰ Laroche 1966, 136 no. 933.

²⁴¹ Sommer – Ehelolf 1924, 57, “II 41-43”; ayrıca bkz. Coşkun 1988, 1506.

²⁴² *CHD* (P), 391, ^{DUG}*purpuri*; ayrıca bkz. Coşkun 1988, 1506; Rieken 1999, 232; Mouton 2008, 98, 105.

²⁴³ Metinlerde bazı kaplara konulan maddelerden sonra üzerleri incir yaprakları ile örtülmektedir, bkz. Coşkun 1988, 1506, “*İSTU* GİŞMA *ištappan*”.

bulunmuş Hitit kapları, şişkin karınlı ve yuvarlak ana formlarına dayanılarak *purpuri-* kapları ile ilişkilendirilmektedir²⁴⁴. Formlarının alttan ısıtmaya uygun olduğu belirtilen²⁴⁵, olasılıkla iki kulplu olan ve mutfak kapları olarak adlandırılan bu kapların çapları 17-32 cm. arasında değişmektedir. Alaca Höyük'te 1964 yılı kazılarında "Eski Hitit"²⁴⁶ katında bulunmuş olan basit ağız kenarlı, kulpsuz küre formu pişmiş toprak kap²⁴⁷ (**Res. 100**) tabletlerde geçen *purpuri-* kabına, şekli ve ölçüsü bakımından, Boğazköy kaplarından daha çok uymaktadır. Ağız çapı 5. cm., karın çapı 10 cm., yüksekliği ise 9 cm. olan bu kap, içine parfüm ve yağ konularak törenlerde kullanılan *purpuri-* kaplarının işlevine uygun büyüklüktedir. Yumruk biçimli kap kabartmasında (**Res. 93**) ve Alaca Höyük kabartmasında (**Res. 94**) tek elde taşınan nesnelerin biçimleri ve tek avuç içine sığmış olmaları, Alaca Höyük kabının küçük ölçülü oluşu ile uyumludur. Bu kap, Müller-Karpe tarafından ^{DUG}*purpuri-* için aday gösterilen kaplar ile karşılaştırıldığında, tabletlerde ^{DUG}*purpuri-*'nin tek başına kullanıldığına ilişkin bir bilgiye rastlanılmamasına rağmen, hacminin çok daha küçük olması bakımından şimdilik kaydı ile ^{DUG}*purpuri-* için en uygun aday durumundadır. Bu noktada söz konusu kabın toprak, top anlamına gelen *kugulla-* olarak tanımlanabileceği olasılığı akla gelebilir ise de metinlerde *kugulla-* DUG determinatifi

ile birlikte bugüne kadar hiç kullanılmadığından²⁴⁸, bu olasılık geçerli olmamalıdır.

Yukarıda sözü edilen Hitit mühür baskısındaki kadının elinde betimlenmiş yuvarlak nesne (**Res. 95**), yazılı kaynaklardan, ^{DUG}*purpura-*'nin içine yağ ve parfüm konulduğu bilgisine göre küçük ölçülü olabileceğinin belirlenmesi nedeniyle, *purpuri-*'yi değil, yuvarlak biçimli büyük bir ekmeği (Sg.Akk.c. ^{NINDA}*kugullan*(?)) temsil etmiş olabilir.

Yumruk şeklindeki kap kabartmasında Bitki/Dağ tanrısının arkasında bulunan ve kerpiç ile yapıldığı düşünülen yapının (**Res. 101**), T. Kendall tarafından, bir kent kulesinin betimi olduğu ileri sürülmektedir²⁴⁹. Fakat kuleli Hitit vazolarında kulelerin belirgin bir özelliği olan mazgalları ile birlikte betimlendiği²⁵⁰ (**Res. 22**) dikkate alınırca, yumruk şeklindeki kaptaki yapının, mazgallara sahip olmaması nedeniyle, bir kent kulesini betimlemiş olması uzak bir olasılıktır. H. G. Güterbock tarafından, üzerinde yer alan betimler nedeniyle, yapının kent kulesi olarak tanımlanamayacağı, kabartmada kralın libasyon yaptığı sunak üstündeki nesnelerle bu elemanların benzeştiği belirtilerek yapının bir sunak ve üstündeki nesnelere yuvarlak olanın eklemek olabileceği ileri sürülmüştür²⁵¹. Yazılıkaya'da Boğazköy I ve V no.lu tapınak avlularında bulunan tek odalı yapı kalıntılarının P.

²⁴⁴ Müller-Karpe 1988, 50-51.

²⁴⁵ *age*, 50-51.

²⁴⁶ Hitit kültürünün en eski katı olarak adlandırılan bu yapı katı kazı raporlarında "IV" olarak gösterilmektedir, bkz. Koşay – Akok 1966, 17, 1973, 2-3.

²⁴⁷ Koşay ve diğ. 1965, 167, 210, "ALP.152"; ayrıca bkz. Koşay – Akok 1973, 18, "ALP.152 Piş. Top. Kap. Küre biçimli".

²⁴⁸ Erkut 1990, 5; 2006, 109. krş. Carruba 1966, 37, not 63; Taracha 1989, 294, "Die *kugulla*-gefäße.

²⁴⁹ Güterbock – Kendall 1995, 54, Fig. 3.7.

²⁵⁰ Bittel 1958, 31-34, Fig. 34 a-b, 36-37; ayrıca bkz. Fischer 1963, 71, 72, 148, Taf. 123, no. 1080, 1082; Müller-Karpe 2003, Abb. 1-2; Neve 2001, Fig. 2b-d; Baltacıoğlu 2007, 407-408, Res. 47-48; Schachner 2009, 482, Res. 7.

²⁵¹ Güterbock – Kendall 1995, 54.

¹⁷⁸ Neve 1967; ayrıca bkz. Naumann 1985, 469.

Neve tarafından sunak kuleleri olarak tanımlanmasına ve üstünde kurban kesme töreninin yapılmış olabileceği düşüncesine²⁵² dayanılarak söz konusu betimin bir kule sunağı temsil etmiş olabileceği de aynı nedenlerle olanaklı görülmemektedir. Kralın libasyon yaptığı sunak üstündeki yuvarlak nesnenin (**Res. 59**), lir çalan müzisyenin önündeki görevlinin elinde tuttuğu yuvarlak nesne (**Res. 79**) ile benzerliği göz önüne alınsa da, noktalarla bezemiş olması ve ortasında bir çizginin bulunması, onun Güterbock'un da belirttiği gibi, ekmeği temsil etmiş olduğunu göstermektedir. Lir çalanın önündeki görevlinin elinde bulunan ise, ^{DUG}purpuriyi betimlemiş olmalıdır²⁵³.

Kıbrıs Arkaik Dönem²⁵⁴ mezarlarında ortaya çıkarılan bazı kadın heykelciklerinin ellerinde taşıdıkları yuvarlak şekilli nesnelere davul, tef veya güneş kursu olarak tanımlanmıştır²⁵⁵. Bunlar çalgılardan daha küçük ölçülüdür ve tutuluş biçimleri çalgıların tutuluş şekillerinden farklıdır²⁵⁶. Göğsün alt kısmında tek elle tutulan küçük ölçülü küre biçimindeki nesnelere, V. Karageorghis tarafından meyve olarak tanımlanmıştır²⁵⁷. Fakat O'Bryhim tarafından, anılan nesnelere pelvik bölgesi karşısında, kolların aşağıya doğru sarkıtılarak iki elle tutulurken gösterilmesi, ağır olmalarına bağlanmış, meyvelerin daha küçük

ölçülü oldukları ve tek elle taşıdıkları ile sürülerek V. Karageorghis'in tanımına karşı çıkmıştır²⁵⁸. Söz konusu nesnelere küre formu oldukları belirtilerek Latin yazarlarca sözü edilen²⁵⁹ kutsal taşlar/kült taşları (*Baetyl*)²⁶⁰ olarak tanımlanmıştır²⁶¹. MS 1. yüzyılın erken tarihlerine ait, Baalbek yakınlarında bulunmuş, tahtta oturan tanrıça heykelinin bir dizi üstünde yer alan küre formlu taş, kült taşı (*Baetyl*) olarak tanımlanmış ve tanrının anikonik²⁶² betimi olarak değerlendirilmiştir²⁶³. Sidon sikkelerinde ise, küre formlu meteor taşlarının Astarte arabasında betimlendiği görülmektedir²⁶⁴ (**Res. 102**). Sidon ve çevresinde bulunmuş tahtlarla ilgili bir anikonizmden de söz edilmektedir. Adak olduğu anlaşılan, bir bölümü normal bo-

²⁵⁸ O'Bryhim 1997, 40.

²⁵⁹ Moore 1903.

²⁶⁰ Daremberg – Saglio 1877, 642-647; ayrıca bkz. Price – Trell 1977, 147-148, 169-170, Fig. 266; O'Bryhim 1997, 40-42. *Baetyl* için ayrıca bkz. Charpin 1987; Durand 1987; 1988; Dietrich ve diğ.1989; Hutter 1993.

²⁶¹ O'Bryhim 1997, 40, Fig.2-3.

²⁶² Mettinger anikonizm terimini, tanrıların ikonik olarak (antropomorfik veya teriomorfik) temsil edilmedikleri yerlerde anikonik betimlerin ana kült sembolleri olarak hizmet verdiği bir anlayış olarak tanımlamaktadır, bkz. Mettinger 2004, 90, "... the term aniconism I am using it to refer to cults where there is no iconic representation of the deity (anthropomorphic or theriomorphic) serving as the dominant or central cult symbol."

²⁶³ Mouterde 1942, 140, Pl. 10/2; O'Bryhim, bu nesnelere ayrı üretilip, heykelcilere tutturulabilmesi için, parmakla baskı uygulanması nedeniyle, yandan bakıldığında düzgün bir küre formunda olmadıklarını belirtmektedir (O'Bryhim 1997, 40-41); buna karşın Karageorghis, Kıbrıs'ta bulunan kült taşlarının (*Baetyl*) yassı değil, küre veya koni biçiminde olduklarına işaret ederek heykelcilerin tuttukları nesnelere tef veya davul olarak tanımlanması gerektiğini ileri sürmektedir (Karageorghis 1998, 30).

²⁶⁴ Ronzevalle 1934, 133-134; ayrıca bkz. O'Bryhim 1997, 40-41.

²⁶⁵ O'Bryhim 1997, 40-41; ayrıca bkz. Mettinger 2004, 92, Fig. 5.

¹⁷⁹ Özgüç 1989, Pl. 104/2 (197); 2006, Lev. 3/CS 266, 11/CS 311; Özgüç – Tunca 2001, Lev. 5/CS 32, 24/CS 138-139, 25/CS 143, 27/CS 160, 28/CS 167-168, 33/CS 199.

²⁵³ Betimin üzerindeki uçları aşağı dönük "açı" biçimindeki şekil, kulbu işaret etmiş olmalıdır.

²⁵⁴ Reyes 1994, XVIII, "Cypro-Achaic Period I-II: 150-750 B.C.

²⁵⁵ Marantidou 2009, 176, Fig. 8.

²⁵⁶ O'Bryhim 1997, Fig. 5.

²⁵⁷ Karageorghis 1987, 703, Fig. 83.

yuttan daha küçük ölçülü tahtların büyük bir bölümü boş olmakla birlikte, oturma yerlerindeki çukurlar nedeniyle, buraya oturan bir tanrı heykelinin konulmuş olabileceği gibi başka nesnelere de yerleştirilmiş olabileceği belirtilmektedir.²⁶⁵ Bunlardan birinde ise, tahtın arkalığının iç tarafına alçak kabartma stel betimi yapılmıştır.²⁶⁶ Bazen oturma yerine küre formu bir nesne konulduğu, bazen de üstüne herhangi bir nesnenin yerleştirilmesine engel olacak şekilde dik eğimli bir orturma alanına sahip olması nedeniyle boş bırakıldığı görülmektedir.²⁶⁷

Yukarıdaki bilgiler ile ilgili olarak Hitit yazılı kaynaklarına bakıldığında, tanrı(ça)lardan genellikle antropomorfik ve zoomorfik olarak söz edilmekle birlikte, *hwwaši*/^{NA4}ZI.KIN/SIK(K)ANU(M)²⁶⁸, ^{KUŠ}*kurša*²⁶⁹, güneş kursu²⁷⁰, kap (*wakšur*²⁷¹, *haršiyalli*²⁷²), silah (^{GIŠ}TUKUL)²⁷³ gibi, tanrı(ça)ların anikonik betimlerine de rastlanılmaktadır.²⁷⁴ ^{KUŠ}*kurša*'ya Zithariya ve Hatenzuwa kentlerinin Koruyucu Tanrısı'nın anikonik betimi olarak tapınılmaktadır. Örneği *Paškwatti* ritüelinde görüldüğü gibi, bazen aynı tanrıya bile

anikonik ve ikonik olmak üzere değişik betimler (*hwwaši*, ^{DUG}*haršiyalli-*, ALAM /*ešri-*/*šuniyatar*²⁷⁵) kanalıyla tapınılmaktadır.²⁷⁶ Tabletlerde Hatti kökenli tanrıça Halmašuit'ten kült tahtı olarak söz edilmekte ve bu kaynaklarda bazen kült nesnesi bazen de tanrıça olarak geçmektedir.²⁷⁷ MÖ 12. yüzyıl metinlerinde ^{GIŠ/D}DAG olarak sözü edilen bu tanrıça hiçbir zaman insan biçimli betimlenmemiştir.²⁷⁸ M. Popko'ya göre ^{GIŠ/D}DAG, kült törenlerinde kral-kraliçe çiftinin oturdukları yükseltilmiş bir platformdur.²⁷⁹ Bu bilgiler, Hititlerin varlıklarının belirlendiği Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan başlayarak görsel sanatlarda tek elle özenle taşınan yuvarlak formu nesnelere, arada uzun bir zaman aralığının bulunmasına rağmen tanrı(ça)ların anikonik betimi olabilir mi sorusunu akla getirmektedir. Fakat bu sorunun yanıtlanabilmesi, işkilsiz araştırmalarla daha çok bilgi edinilmesine bağlıdır.

Boğazköy metinlerinde Hitit Çağı ile Asur Ticaret Kolonileri Çağı arasındaki dinsel ilişkilerin varlığını gösteren Hitit metinleri, Koloni Çağı'nın dinsel alanda belleklerden silinmediğini gösteren örnekler olarak değerlendirilmektedir.²⁸⁰ Konumuzla ilgili olarak iki çağ arasında her-

²⁶⁵ *age*, 92.

²⁶⁶ *age*, 92, Fig. 2 (Khirbat et Tayyiba).

²⁶⁷ *age*, 92, Fig. 3 (throne Seyrig), 4 (Phoenician throne).

²⁶⁸ Darga 1969, 499, "Firtina Tanrısı'nın ^{NA4}*hwwaši*- taşı kurban masası üzerine yerleştirilmektedir (KUB XXXV 133 I 16). Burada söz konusu ^{NA4}*hwwaši*'nin küçük ve sembol niteliğinde olması gerekir."; ayrıca bkz. Otten 1953, 109; Güterbock 1983, 215-216; Haas 1994, 507-509; Korfmann 1998, 373-377.

²⁶⁹ Haas 1994, 510; Taracha 2009, 57-58.

²⁷⁰ Güterbock 1983, 216; ayrıca bkz. Taracha 2009, 61.

²⁷¹ Ünal 2007, 780.

²⁷² Ünal 2007, 186."

²⁷³ Güterbock 1983, 214-215; ayrıca bkz. Taracha 2009, 61.

²⁷⁴ Popko 1995, 41, 76, 101; ayrıca bkz. Collins 2005, 22; Hazenbos 2003, 173-190; Taracha 2009, 46, aniconic form of *kurša*, 57-58, 60-62, 103, 112 "kurša bag".

²⁷⁵ Ünal 2007, 15.

²⁷⁶ McMahon 1991, 19-23, "Zithariya", 33-34 "*Hatenzuwa*"; ayrıca bkz. Popko 1995, 140.

²⁷⁷ Popko 1978, 62; 1995, 71, 81; ayrıca bkz. Taracha 2009, 49, "Halmašuit was one of the cult objects in the temple of the War-God...", 61, "Throne-goddess Halmašuit, who appears to have never had any anthropomorphic image."

²⁷⁸ Popko 1995, 71 ve dn. 161; ayrıca bkz. Taracha 2009, 61.

²⁷⁹ Popko 1995, 71.

²⁸⁰ Ünal 1997, 351-356. Asur Ticaret Kolonileri Çağı tanrıları için bkz. Kryszat 2004; 2006; ayrıca bkz. Taracha 2009, 27-32.

hangi bir ilişkinin bulunup bulunmadığının anlaşılabilmesi için Koloni Çağı yazılı kaynaklarına bakıldığında, çağın anlamına ve amacına uygun olarak daha çok altın, gümüş olmak üzere değerli madenlerin ve ticari malların adak olarak (*ikrubum*)²⁸¹ tanrılara verildiğinin kayda geçtiği görülmektedir²⁸². Bu adaklar bugünkü bilgimize göre, görsel sanatlarda betimlenmemiştir. Buna karşın, Hitit görsel sanatlarında betimlenen dinsel törenler, Hitit metinleri dikkate alınarak, Koloni Çağı dinsel tören betimleri karşılaştırıldığında aralarında yakın ilişkinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda sunaklar üstünde en çok betimlenen fakat tanımları konusunda yazılı kaynaklara başvurulmamış olan yassı, halka ve küre biçimli nesnelere Hitit dinsel törenlerinin en önemli etkinliklerinden biri olan kurban eylemi sırasında kullanılan ekmekleri betimlediği anlaşılmaktadır. Bu ekmeklerin Hitit yazılı kaynaklarındaki karşılıklarının sırası ile ^{NINDA} *kaggari-/kagri*, ^{NINDA} *huri-* ve ^{NINDA} *purpura-* veya ^{NINDA} *ku-gullan(?)* olabileceği görülmüştür. Bu ekmek çeşitlerinin Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda az olmak üzere Eski Asur, Eski Suriye fakat çoğunlukla yerli biçemdeki mühürlerde karşımıza çıkması, iki dönemin görsel sanatlarında dinsel tören sürekliliğini belgelemektedir. Bu betimlerde, tapınanlar ile tanrıların ellerinde görülen ve küre biçimli küçük kapları temsil etmiş olabileceği düşünülen yuvarlak formulu nesnelere ise, iki çağ arasındaki ilişkinin başka bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Bu nesnelere, MÖ 1. bine tarihlenen ve tanrıların anikonik betimleri olarak tanım-

lanan yuvarlak şekilli nesnelere arasında anlam ve/veya işlev bakımından paralellik bulunup bulunmadığı konusunun aydınlatılması işkilsiz araştırmalarla elde edilebilecek yeni bilgilere bağlıdır.

²⁸¹ CAD (I-J), 64-66, *ikribu 2*.

²⁸² Hirsch 1961, 59-64; ayrıca bkz. Dercksen 1997, 95-97; 2004, 79, 88-89, 95-97; Şahin 2000, 238-240.

Resim Listesi

- Res. 1** Truva. Yatay halka gövdeli kap. Blegen 1935, Fig. 4.
- Res. 2** Truva. Yatay halka gövdeli kap. Schliemann 1881, No. 1110.
- Res. 3** Truva. Yatay halka gövdeli kap. Schliemann 1881, No. 1111.
- Res. 4** Truva. Yatay halka gövdeli kap. Schliemann 1881, No. 1392.
- Res. 5** Ugarit. Dikey halka gövdeli kap. Schaeffer 1949, Pl. XL.
- Res. 6** Konya Karahöyük. Dikey halka gövdeli kap. Alp 1999, 76.
- Res. 7** Konya Karahöyük. Dikey halka gövdeli kap. Alp 1999, 76.
- Res. 8** Boğazköy. Dikey halka gövdeli kap. Darga 1992, Res. 29.
- Res. 9** Eskişehir. Kültür odası modeli. Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Fotoğraf: H. Baltacıoğlu)
- Res. 10** Mısır. Thebes kentindeki bir mezarındaki duvar resminden ayrıntı. Darby ve diğ. 1976, Fig. 19.7.
- Res. 11** Horoztepe. Çalpara. Özgüç – Akok 1958, Lev. VII, 3.
- Res. 12** Horoztepe. Çalpara. Özgüç – Akok 1958, Lev. VII, 4-5.
- Res. 13** Kültepe. Çalpara. Özgüç 1986, Lev. 128, 1-2.
- Res. 14** Kültepe. Çalpara. Özgüç 1986, Lev. 128, 3-4.
- Res. 15** Akarçaytepe. Taş küre. Özbaşaran 2008, Res. 5.
- Res. 16** Alishar. Granit (?) Top. Schmidt 1932, Fig.222, b 1125.
- Res. 17** Alaca Höyük. Eski Hitit Katı'nda (4) bulunmuş pişmiş toprak top. Arık 1937, Lev. XCI, Al.134.
- Res. 18** Alaca Höyük. Eski Hitit Katı'nda (4) bulunmuş pişmiş toprak top. Arık 1937, Lev. XCI, Al.132.
- Res. 19** Alaca Höyük. Eski Hitit Katı'nda (4) bulunmuş pişmiş toprak top. Arık 1937, Lev. LI, Al.786.
- Res. 20** Alaca Höyük. Eski Hitit Katı'nda (4) bulunmuş pişmiş toprak top. Arık 1937, Lev. XCII, Al.165.
- Res. 21** Alaca Höyük. Eski Hitit Katı'nda (4) bulunmuş pişmiş toprak top. Arık 1937, CXL, Al.924.
- Res. 22** Boğazköy. Eski Hitit kuleli, mazgallı kap parçası. Bittel 1976, Fig. 102.
- Res. 23** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Leinwand 1984, Fig. 53.
- Res. 24** Kültepe. Karum mühür baskısı. Teissier 1994, No. 475.
- Res. 25** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Özgüç – Tunca 2001, Lev. 24 CS 138.
- Res. 26** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Özgüç – Tunca 2001, Lev. 28 CS 167.
- Res. 27** Alalah. Silindir mühür baskısı. Collon 1982, 56, no. 22.
- Res. 28** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Leinwand 1984, Fig. 64.
- Res. 29** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Teissier 1994, No. 307.
- Res. 30** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Leinwand 1984, Fig. 51.

- Res. 31** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Leinwand 1984, Fig. 68.
- Res. 32** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Leinwand 1984, Fig.116.
- Res. 33** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Teissier 1994, No. 358.
- Res. 34** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Leinwand 1984, Fig. 63.
- Res. 35** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Özgüç – Tunca 2001, Lev. 24, CS 139.
- Res. 36** Kuruçay. Yatay halka gövdeli kap. Duru 1996, Lev. 81/5.
- Res. 37** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Özgüç – Tunca 2001, Lev. 22 CS 122.
- Res. 38** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Özgüç – Tunca 2001, Lev. 41/CS 250.
- Res. 39** Eski Suriye biçeminde silindir mühür baskısı. Matoušová-Rajmová 1978, No. 11.
- Res. 40** Eski Mısır Beni Hasan duvar resmi, Touny – Wenig 1969, Text, abb. 21.
- Res. 41** Eski Mısır Beni Hasan duvar resmi, Touny – Wenig 1969, Text, abb. 20.
- Res. 42** Eski Mısır Beni Hasan duvar resmi, Touny – Wenig 1969, Text, abb. 20.
- Res. 43** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Mellink 1987, Pl. XVIII, 4.
- Res. 44** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Özgüç – Tunca 2001, Lev. 25 CS 143.
- Res. 45** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Leinwand 1984, Fig.44.
- Res. 46** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Leinwand 1984, Fig. 135.
- Res. 47** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Teissier 1994, No.20.
- Res. 48** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Teissier 1994, No. 65.
- Res. 49** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Teissier 1994, No.70.
- Res. 50** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Teissier 1994, No. 308.
- Res. 51** Kültepe. Silindir mühür baskısı. Matouš – Matoušová-Rajmová 1984, Abb. 43.
- Res. 52** Hitit İmparatorluk Çağı damga mühür baskısı. Böhmer – Güterbock 1987, Tafel XXIV, no.205c.
- Res. 53** Hitit İmparatorluk Çağı damga mühür baskısı. Böhmer – Güterbock 1987, Tafel XX, no.183A.
- Res. 54** Hitit İmparatorluk Çağı mühür baskısı. Herboldt 2005, Taf. 21, no.270b.
- Res. 55** Hitit İmparatorluk Çağı silindir mühür baskısı. Beran 1959-1960, Abb. 1.
- Res. 56** Eski Hitit Çağı çekiç başlı mühür baskısı. Böhmer – Güterbock 1987, Abb. 39 d.
- Res. 57** Eskiyapar Eski Hitit Çağı kült kabı. Alp 2003, Res. 17.
- Res. 58** Schimmel koleksiyonu geyik BIBRU'su frizinden ayrıntı. Alp 1983, abb. 6h.
- Res. 59** Yumruk şeklindeki kap kabartmasından ayrıntı. Güterbock – Kendall 1995, Fig. 3.7.

- Res. 60** Hitit İmparatorluk Çağı damga mühür baskısı. Dinçol 1983, Lev. VIII/8B.
- Res. 61** Boğazköy. Mühür baskısı. Böhmer – Güterbock 1987, Taf. XXXIII, no. 258b.
- Res. 62** Alalah. Silindir mühür baskısı. Collon 1982, 74, No. 47.
- Res. 63** Bitik. Kült vazosu. Schuol 2004, Taf. 21, no. 21.
- Res. 64** Alaca Höyük kabartmalı vazo parçası. Schuol 2004, Taf. 5, no. 19.
- Res. 65** İnandıktepe. kült vazosu. Özgüç 1988, Res. 64, no.40.
- Res. 66** İnandıktepe. Kült vazosu. Özgüç 1988, Res. 64, no.50.
- Res. 67** İnandıktepe. Kült vazosu. Özgüç 1988, Res. 64, no.51.
- Res. 68** İnandıktepe. Kült vazosu. Özgüç 1988, Res. 64, no.54.
- Res. 69** İnandıktepe. Kült vazosu. Özgüç 1988, Res. 64, no.56.
- Res. 70** İnandıktepe. Kült vazosu. Özgüç 1988, Res. 64, no.60.
- Res. 71** İnandıktepe. Kült vazosu. Özgüç 1988, Res. 64, no.61.
- Res. 72** Hüseyindede. Kült vazosu. Ayrıntı. Yıldırım 2002, Fig. 3.
- Res. 73** Hüseyindede. Kült kabı kabartmasından ayrıntı Sipahi 2000, Abb. 3.
- Res. 74** Hüseyindede. Kült kabı kabartmasından ayrıntı Sipahi 2000, Abb. 3.
- Res. 75** Hüseyindede. Kült kabı kabartmasından ayrıntı Sipahi 2000, Abb. 3.
- Res. 76** Hüseyindede. Kült kabı kabartmasından ayrıntı Sipahi 2000, Abb. 3.
- Res. 77** Schimmel koleksiyonu geyik BIBRU'su kabartmasından ayrıntı. Böhmer 1983, Fig. 49.
- Res. 78** Alışar. Kabartmalı vazo parçası. Böhmer 1983, Abb. 16.
- Res. 79** Kabaklı. Kabartmalı vazo parçasından ayrıntı. Böhmer 1983, Abb. 15.
- Res. 80** Tell Halaf. Geç Hitit ortostatı. Schuol 2004, Taf.14, no. 42.
- Res. 81** Boğazköy. Kabartmalı vazo parçası. Böhmer 1983, Taf. IX, no.25.
- Res. 82** Zincirli. Geç Hitit ortostatı. Schuol 2004, Taf. 13, no. 39.
- Res. 83** Zincirli. Geç Hitit ortostatı. Schuol 2004, Taf. 13, no. 40.
- Res. 84** Horoztepe. Eski Tunç Çağı Mezarlığı. Çalpara, Özgüç – Akok 1957, Res. 36.
- Res. 85** Maraş. Geç Hitit Çağı mezar steli. Schuol 2004, Taf. 16, no. 47.1.
- Res. 86** Alaca Höyük. Eski Hitit Çağı kabartmalı vazo parçası. Özgüç 1993, Fig. 5.
- Res. 87** Hazor. Heykelcik. Yadin ve diğ. 1960, Pl. LXXVI, 12.
- Res. 88** Eski Babil Çağı tef. Stauder 1970, Fig.2.
- Res. 89** Kıbrıs. Heykelcik. Karageorghis 1965, Fig. 22.
- Res. 90** Kıbrıs. Heykelcik. Karageorghis 1998, Fig. 34.

- Res. 91** Tef alan kadın (Dairezen). Osmanlı İmparatorluğu (XVI yy.), Tuğlacı 1985, 101 üstte solda.
- Res. 92** Ge Hitit ağı. Maraş mezar steli. Schuol 2004, Taf. 16, no. 47.1.
- Res. 93** Hitit İmparatorluk ağı yumruk biçimli kap kabartmasından ayrıntı. Güterbock – Kendal 1995, Fig. 3.7.
- Res. 94** Alaca Höyük. Sfenksli Kapı Kabartması. Baltacıoğlu 1995, Res. 1.
- Res. 95** Eski Hitit mühür baskısı. Börker-Klähn – Börker 1975, Abb. 28d.
- Res. 96** Eski Babil kil kabartması. Spycket 1972, Fig. 32.
- Res. 97** Mısır. Tef alan müzisyen rahibe betimi. Blackman 1921, Fig. 4.
- Res. 98** Mısır. Tef alan müzisyen. Manniche 1991, Fig. 5.
- Res. 99** Boğazköy. Mutfak kabı rekonstrüksiyonu. Müller-Karpe 1988, 51, Abb. 4.
- Res. 100** Alaca Höyük. Eski Hitit katında bulunmuş küre biçimli kap. Koşay ve diğ. 1965, 210 “Al.P.152”.
- Res. 101** Yumruk şeklindeki kap kabartmasından ayrıntı. Güterbock – Kendall 1995, Fig. 3.7.
- Res. 102** Fenike sikkesi. Mettinger 2004, 92, Fig. 5.

KAYNAKÇA

- Aktüze 2004 İ. Aktüze, *Müziği Anlamak. Ansiklopedik Müzik Sözlüğü*, İstanbul (2004).
- Alexander 1973-1976 R. L. Alexander, “The Tyckiewicz Group of Stamp Cylinders”, *Anatolica* V, 1973-1976, 141-215.
- Alexander 1979 R. L. Alexander, “Native Group Cylinder Seal Engravers of Karum Kanish Level II”, *Bulleten* XLIII/171, 1979, 573-618.
- Alkım 1966 U. B. Alkım, “İslahiye Bölgesi Araştırmaları ve Gedikli (Karahöyük) Kazısı”, *Bulleten* XXX/119, 1966, 495-499.
- Alkım 1967 U. B. Alkım, “İslahiye Bölgesi Araştırmaları Gedikli ve Kırışkal Höyük Kazıları”, *TAD* XVI-II, 1967, 5-13.
- Alkım 1968 U. B. Alkım, “İslahiye Bölgesi Araştırmaları ve Gedikli (Karahöyük) Kazıları”, *Bulleten* XXXII/127, 1968, 408-412.
- Alkım – Alkım 1966 U. B. Alkım – H. Alkım, “Gedikli (Karahöyük) Kazısı Birinci Öneri”, *Bulleten* XXX/117, 1966, 1-26.
- Alp 1940 S. Alp, *Untersuchungen zu den Beamtennamen in hethitischen Festzeremoniel*, Leipzig (1940).
- Alp 1957 S. Alp, “Zu den Körperteilnamen im hethitischen”, *Anadolu/Anatolia* 2, 1957, 1-47.
- Alp 1972 S. Alp, *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, TTKY V/31, Ankara (1972).
- Alp 1983 S. Alp, *Beiträge zur Erforschung der Hethitischen Tempels, Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte - Neue Deutungen*, TTKY VI/23, Ankara (1983).
- Alp 1990 S. Alp, “Konya Karahöyük 1988 Kazısı”, *KST* IX, 1. Cilt, 1990, 275-279.
- Alp 1992 S. Alp, “Konya Karahöyük 1990 Kazısı”, *KST* XIII, 1. Cilt, 1992, 313-317.
- Alp 1999 S. Alp, *Hititlerde Şarkı, Müzik ve Dans, Hitit Çağında Anadolu’da Üzüm ve Şarap*, Ankara (1999).
- Alp 2003 S. Alp, *Hitit Güneşi*, Ankara (2003).
- Amiran 1967 R. Amiran, “A Note on Figurines with Disks”, *Eretz-Israel* 8, 1967, 7 (İngilizce Özet), 99-100 (İbranice).
- Arık 1937 R. O. Arık, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı. 1935’teki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor*, TTKY V/1, Ankara (1937).

- Arıkan 2001 Y. Arıkan, "Hitit Din ve Sosyal hayatında LÚ/MUNUS Ú.HÚB Sağır", içinde: G. Wilhelm (yay. haz.), *Akten des IV. Internationalen Kongresses für hethitologie Würzburg, 4-8. Oktober 1999*, Wiesbaden (2001), 652-669.
- Arıkan 2003 Y. Arıkan, "Hitit Çivi Yazılı Belgelerinde Őuhha- (Düz) Dam, Çatı ve Onun Dinsel ve Sosyal Hayattaki Yeri", *Archivum Anatolicum* VI/1, 2003, 11-57.
- Atalay 2005 S. Atalay, "Domesticating Clay: The Role of Clay Balls, Mini Balls and Geometric Objects in Daily Life at Çatalhöyük", içinde, I. Hodder (yay. haz.), *Changing Materialities at Çatalhöyük: Reports from the 1995-99 Seasons*, London (2005), 139-168.
- Atasoy 1992 N. Atasoy, *Splendors of the Ottoman Sultans*, Mamphis (1992).
- Atkinson ve diğ. 1904 T. D. Atkinson ve diğ., *Excavations at Phylakopi in Melos*, London (1904).
- Baltacıoğlu 1995 H. Baltacıoğlu, *Alacaböyük Sfenksli Kapı'ya ait Tanrıçaya Tapınma Konulu Kabartmaya İlişkin Gözlemler*, Ankara (1995).
- Baltacıoğlu 2007 H. Baltacıoğlu, Yazılı kaynakların ve Arkeolojik Verilerin IŞığında Eski Hitit Sanatında bir Kent Modelinin Tanımı", *AnadoluYıl* 2006, 2007, 385-437.
- Barnett 1957 R. D. Barnet, *A Catalogue of the Nimrud Ivories in the British Museum*, London (1957).
- Barnett 1960 R. D. Barnet, "Two Chance Finds from Ur", *Iraq* 22, 1960, 172-173.
- Barrelet 1968 M. T. Barrelet, *Figurines et Reliefs en Terre Cuite de la Mesopotamie Antique* I, Paris (1968).
- Bass 1986 G. F. Bass, "A Bronze Age Shipwreck at Ulu Burun (KaŐ): 1984 Campaign", *AJA* 90, 1986, 269-296.
- Beck 2002 P. Beck, "A Human Figurine with Tambourine", içinde: P. Beck (yay. haz.), *Imagery and Representation. Studies in the Art and Iconography of Ancient Palestine, Collected Articles*, Tel Aviv, (2002), 436-446.
- Bell 1986 M. R. Bell, "A Hittite Pendant from Amarna", *AJA* 90, 1986, 145-151.
- Beran 1959-1960: Th. Beran, "Hethitische Rollsiegel der Grossreichszeit II", *IstMitt* 9/10, 1959-1960, 128-133.
- Berman 1982 H. Berman, "Some Hittite Oracle Fragments", *JCS* 34, 1982, 94-98.
- Beşiroğlu 2003 Ő. Beşiroğlu, "Osmanlı'da Musiki Raks ve Kadın", *İstanbul Dergisi* 45, 2003, 69-72.

- Beşiroğlu 2006 Ş. Beşiroğlu, “İstanbul’un Kadınları ve Müzikal Kimlikleri”, *İTÜ Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: 3, Sayı: 2, 2006, 3-19.
- Bittel 1940 K. Bittel, “Der Depotfund von Soloi-Pompeipolis”, *ZA NF* 12 (Band 46), 1940, 183-205.
- Bittel 1958 K. Bittel, “Ausgewählte Kleinfunde aus J/K 20”, *MDOG* 91, 1958, 21-35.
- Bittel 1968 K. Bittel, “Cymbeln für Kybele”, içinde: G. Wasmuth – E. J. Wasmuth (yay. haz.), *Festschrift Günther Wasmuth zum achtzigsten Geburtstag gewidmet von seinen Freunden, Kollegen und Autoren*, Tübingen, (1968), 79-82.
- Bittel 1976 K. Bittel, *Les Hittites*, Paris (1976).
- Bittel ve diğ. 1975 K. Bittel ve diğ., *Das Hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya*, BoHa 9, Berlin (1975).
- Blackman 1921 A. M. Blackman, “On the Position of Women in the Ancient Egyptian Hierarchy”, *JEA* 7, 1921, 8-30.
- Blegen 1935 C. W. Blegen, “Excavations at Troy”, *AJA* 39, 1935, 550-587.
- Blegen ve diğ. 1950 C. W. Blegen – J. L. Caskey – M. Rawson – J. Sperling, *Troy Vol. I: General Introduction, The First and Second Settlements, Part 1-2*, Princeton (1950).
- Blegen ve diğ. 1951 C. W. Blegen – J. L. Caskey – M. Rawson, *Troy Vol. II: The Third, Fourth & Fifth Settlements, Part 1-2*, Princeton (1951).
- Bobokhyan 2009 A. Bobokhyan, “Trading Implements in Early Troy”, *AnatSt* 59, 2009, 19-50.
- Bordaz 1970 J. Bordaz, “The Süberde Excavations, Southwestern Turkey: An Interim Report”, *TAD* XVII/2, 1970, 43-71.
- Borghouts 1973 J. F. Borghouts, “The Evil Eye of Apopis”, *JEA* 59, 1973, 114-150.
- Borhegyi 1964 S. F. de Borhegyi, “Pre-Columbian Ball Game Handstones: Rejoinder to Clune”, *American Antiquity* 30/1, 1964, 83-84.
- Bossert 1942 H. Th. Bossert, *Altanatolien*, Berlin (1942).
- Bossert ve diğ. 1950 H. Th. Bossert – U. Alkim – H. Çambel – N. Ongunsu – İ. Süzen, *Karatepe Kazıları (Birinci Ön-Rapor)*, TTKY V/9, Ankara (1950).
- Bostancı 1967 E. Bostancı, “Beldibi ve Mağaracık’ta Yapılan 1967 Yaz Mevsimi Kazıları ve Yeni Buluntular”, *TAD* XVI/1, 1967, 51-60.
- Böhmer 1975 R. M. Böhmer, “Kleinasiatische Glyptik”, içinde: W. Orthmann (yay. haz.), *Der Alte Orient* (Propyläen Kunstgeschichte Band 14), Berlin (1975), 437-453.

- Böhmer 1983 R. M. Böhmer, *Die Reliefkeramik von Boğazköy, Grabungskampagnen 1906-1912, 1931-1939, 1952-1978*, Berlin (1983).
- Böhmer – Güterbock 1987 R. M. Böhmer – H. G. Güterbock, *Glyptik aus dem Stadtgebiet von Boğazköy, Grabungskampagnen 1931-1939, 1952-1978*, Berlin (1987).
- Börker-Klähn – Börker 1975 J. Börker-Klähn – C. Börker, “Eflatunpınar: Zu rekonstruktion, Deutung und Datierung”, *JDI* 90, 1975, 1-41.
- Braun 1997 J. Braun, “Musical instruments”, içinde: E. M. Meyers (yay. haz.), *Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, New York-Oxford (1997), 70-79.
- Carruba 1966 O. Carruba, *Das Beschwörungsritual für die Göttin Wisurijanşa*, StBoT 2, Wiesbaden (1966).
- Caskey 1936 L. D. Caskey, “Recent Acquisitions of the Museum of Fine Arts, Boston”, *AJA* 40/3: 306-313.
- Caubet 1971 A. Caubet, “Teres Cuites Chypristes au Louvre”, *RDAC*, 1971, 7-12.
- Cauvin ve diğ. 1999 J. Cauvin – O. Aurenche – M-C. Cauvin – N. Balkan-Atlı, “The Pre-Pottery Site Cafer Höyük”, içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen (yay. haz.), *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilizations New Discoveries*, İstanbul (1999), 87-103.
- Cauvin ve diğ. 2007 J. Cauvin – O. Aurenche – M-C. Cauvin – N. Balkan-Atlı, “Cafer Höyük. Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait bir Yerleşme”, içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen (yay. haz.), *Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, İstanbul (2007), 99-104.
- Celasin – Beşiroğlu 2006 C. Celasin – Ş. Beşiroğlu, “Hitit Medeniyeti Müzik Kültürünün Analizinde Arkeolojik Verilerin Rolü”, *İTÜ Dergisi/b Sosyal Bilimler Serisi* 3/2, 2006, 35-46.
- Chapouthier 1939 F. Chapouthier, “Cybèle et le Tympanon Etoile”, *CRAI, Mélanges Syriens Offerts à Monsieur René Dussaud*, 1939) 723-728.
- Charpin 1987 D. Charpin, “L’Épée Offerte au Dieu Nergal de Hubšallum”, *NABU* 87/3, 1987, 41 (No. 76).
- CHD H. G. Güterbock – H. A. Hoffner – Th. P. J. van den Hout (yay. haz.), *The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*, Chicago (1980-).
- Christiansen 2006 B. Christiansen, *Die Ritualtradition der Ambazzi. Eine philologische Bearbeitung und entstehungsgeschichtliche Analyse der Ritualtexte CTH 391, CTH 429 und CTH 463*, StBoT 48, Wiesbaden (2006).
- Cimok 2000 F. Cimok (yay. haz.), *Antioch Mosaics*, İstanbul (2000).

- Cohen 1974 M.E. Cohen, *Balag Compositions: Sumerian Lamentation Liturgies of the Second and First Millennium B.C.*, Malibu (1974). ()
- Collins 2005 B. J. Collins, “A Statue for the Deity: Cult Images in Hittite Anatolia”, içinde: N. H. Walls (yay. haz.), *Cult Image and Divine Representation in the Ancient Near East*, Boston (2005), 13-42.
- Collon 1975 D. Collon, *The Seal Impressions from Tell Atchana/Alalakh*, Neukirchen-Vluyn (1975).
- Collon 1982 D. Collon, *The Alalakh Cylinder Seals*, BAR International Series 132, Oxford (1982).
- Collon 1999 D. Collon, “Depiction of Priest and Priestesses in Ancient Near East”, içinde: K. Watanabe (yay. haz.), *Priests and Officials in the Ancient Near East*, Heidelberg (1999), 17-46.
- Collon 2003 D. Collon, “Dance in Ancient Mesopotamia”, *Near Eastern Archaeology* 66/3, 2003, 96-102.
- Curtis 2001 R. I. Curtis, *Ancient Food Technology*, Leiden-Boston-Köln (2001).
- Coşkun 1988 Y. Coşkun, “Anadolu-Mezopotamya İlişkileri Çerçevesinde Ortak bir Kelime: hupurni”, *Belleten* LII/205, 1988, 1505-1507.
- Darby ve diğ. 1977 W. J. Darby – P. Ghalioungui – L. E. Grivetti, *Food: The Gift of Osiris* 2, London-New York -San Francisco (1977).
- Darembert – Saglio 1887 Ch. Darembert – Edm. Saglio, *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, Paris (1887).
- Darga 1969 A. M. Darga, “Hitit Metinlerinde Geçen ^{NA4} ZI.KIN = ^{NA4} huwaşi Kelimesinin Anlamı Hakkında bir Araştırma”, *Belleten* XXXIII/132, 1969, 493-504.
- Darga 1985 A. M. Darga, *Hitit Mimarlığı I*, İstanbul (1985).
- Darga 1992 A. M. Darga, *Hitit Sanatı*, İstanbul (1992).
- Davies 1923 N. de G. Davies, “The Graphic Work of the Expedition”, *BMetMus* 18, 1923, 40-53.
- Davies 1934 N. de G. Davies, “Foreigners in the Tomb of Amenhab (No. 85)”, *JEA* 20, 1934, 189-192.
- Davies 1942 N. M. Davies, “Nubians in the Tomb of Amunedjeh”, *JEA* 28, 1942, 50-52.
- Davies – Davies 1941a N. M. Davies – N. De G. Davies, “The Tomb of Amenmosē (NO. 89) at Thebes”, *JEA* 26, 1941, 131-136.
- Davies – Davies 1941b N. M. Davies – N. De G. Davies, “Syrians in the Tomb of Amunedjeh” *JEA* 27, 1941, 96-98.

- Delwen 2000 S. Delwen, "Brewing and Baking", içinde: P. T. Nicholson – I. Shaw (yay. haz.), *Ancient Egyptian Materials and Technology*, Cambridge (2000), 537-576.
- Dietrich ve diğ. 1989 M. Dietrich – O. Loretz – W. Mayer, "Sikkanum Betye", *UF* 21, 1989, 133-139.
- Dikaios 1961 P. Dikaios, *A Guide to the Cyprus Museum*, Nicosia (1961).
- Dinçol 1983 A. Dinçol, "Adana, Hatay ve İstanbul Müzelerinde Bulunan Hitit Hieroglif Mühürleri", *Anadolu Araş IX*, 1983, 173-212.
- Dinçol 1998 B. Dinçol, "Beobachtungen über die Bedeutung des hethitischen Musikinstruments ^{GIŠ} huhupal", *Anatolica XXIV*, 1998, 1-5.
- Dinçol 1999 B. Dinçol, *Eski Önyasya ve Mısır'da Müzik*, İstanbul (1999).
- Dinçol – Dinçol 1996 A. Dinçol – B. Dinçol, "Über die Bedeutung des Wortes hantijarahha- im in hethitischen", *Anatolica XXII*, 1996, 195-201.
- Dinçol – Dinçol 2008 A. Dinçol – B. Dinçol, *Die Prinzen-und Beamtsiegel aus der Oberstadt von Boğazköy-Hattuša vom 16. Jahrhundert bis zum Ende der Grossreichszeit*, BoHa XXII, Mainz am Rhein (2008).
- Dercksen 1997 J. G. Dercksen, "The Silver of the Gods", *Archivum Anatolicum* 3, 1997, 75-100.
- Dercksen 2004 J. G. Dercksen, *Old Assyrian Institutions*, Leiden (2004).
- Durand 1987 J.-M. Durand, "Hamâşum = Faire du Carnage, Piller, Couper des Arbres", *NABU* 87/3, 1987, 45 (No. 85).
- Durand 1988 J.-M. Durand, "Le Nom des Bétyles à Ebla et en Anatolie", *NABU* 88/1, 1988, 5, (No. 8.)
- Duru 1986 R. Duru, "Tarihöncesi Çağlarına ait Dini bir Tören", *Anadolu Araş X*, 1986, 169-182.
- Duru 1996 R. Duru, *Kuruçay Höyük II. 1978-1988 Kazılarının Sonuçları Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri*, TTKY V/49^a, Ankara (1996).
- Duru 2008 R. Duru, *M.Ö. 8000'den M.Ö. 2000'e Burdur-Antalya Bölgesinin Altın Yılı*, Antalya (2008).
- Duru – Umurtak 2005 R. Duru – G. Umurtak, *Höyücek. 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları*, TTKY V/49, Ankara (2005).
- Ellis 1985 R. S. Ellis, "The 1983 Season at Gritille", *KST VI*, 1985, 65-70.
- Ellis 1986 R. S. Ellis, "Gritille 1984", *KST VII*, 1986, 261-270.
- Ellis – Voigt 1982 R. S. Ellis – M. M. Voigt, "1981 Excavations at Gritille, Turkey", *AJA* 86, 1982, 319-332.
- Eren 1999 H. Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*², Ankara (1999).

- Erkanal 1993 A. Erkanal, *Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları*, TTK Yayın VI/42, Ankara (1993).
- Erkut 1990 S. Erkut, "Hititlerde Tuz Kullanımı", *Bellefen* LIV/209, 1990, 1-7.
- Erkut 2006 S. Erkut, "The Hittite Word kugulla. Hititçe kugulla- Sözcüğü", *Tarih Araştırmaları Dergisi* XXV/40, 2006, 107-111.
- Ertem 1974 H. Ertem, Hititler Devri Anadolu'sunun Florası, TTKY VII/65, Ankara (1974).
- Farmer 1999 H. G. Farmer, *Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Çalgıları* (Çev. M. İ. Gökçen), Ankara (1999).
- Finet 2000 A. Finet, "Les Avatars du Tell Kannâs", içinde: O. Rouault – M. Wäfler (yay. haz.), *La Djézire et L'Euphrate Syriens de la Protobistoire à la Fin du II. Millénaire av. J.C.* Turnhout (2000), 81-89.
- Fischer 1958 F. Fischer, "Keramik aus J-K 20", *MDOG* 91, 1958, 35-48.
- Fischer 1963 F. Fischer, *Die Hethitische Keramik von Boğazköy*, BoHa 4, Berlin (1963).
- Fock 1954 G. J. Fock, "Stone BallsThe in the Windhoek Museum", *South African Archaeological Bulletin* 9/35, 1954, 108-109.
- Frankfort 1939 H. Frankfort, *Cylinder Seals*, London (1939).
- French 1963 D. French, "Excavations at Can Hasan: Second Preliminary Report, 1962", *AnatSt* 13, 1963, 29-42.
- French 1965 D. French, "Excavations at Can Hasan: Fourth Preliminary Report", 1964, *AnatSt* 15, 1965, 87-94.
- French 1966 D. French, "Excavations at Can Hasan, 1965: Fifth Preliminary Report", *AnatSt* 16, 1966, 113-123.
- French 1968 D. French, "Excavations at Can Hasan, 1967: Seventh Preliminary Report", *AnatSt* 18, 1968, 45-53.
- Friedrich1952 J. Friedrich, *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg (1952).
- Gazimihal 1975 M. R. Gazimihal, *Türk Vurmali Çalgıları (Türk Debki Çalgıları)*, Ankara (1975).
- Gjerstad 1926 E. Gjerstad, *Studies on Prehistoric Cyprus*, Uppsala (1926).
- Götze 1947 A. Götze, "Contributions to Hittite Lexicography", *JCS* 1, 1947, 307-320.
- Götze 1971 A. Götze, "Hittite şıpan", *JCS* 23, 1971, 77-94.
- Gökçek 2003 G. Gökçek, "Kültepe Metinlerinde Geçen Kaplar", *Archivum Anatolicum* VI/2, 2003, 73-87.

- Gurney 1977 O. R. Gurney, *Some Aspects of Hittite Religion*, Oxford (1977).
- Güterbock 1957 H. G. Güterbock, “Eleştir: Johannes Friedrich, Hethitisches Wörterbuch. Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter, Heidelberg, Carl Winter 1952”, *Oriens* 10/2, 1957, 350-362.
- Güterbock 1981/1983 H. G. Güterbock, “A Note on the Frieze of the Stag Rhyton in the Schimmel Collection”, *Anadolu/Anatolia* XXII, Akurgal’a Armağan / Festschrift Akurgal, 1981/1983, 1-5.
- Güterbock 1983 H. G. Güterbock, “Hethitische Götterbilder und Kultobjekte”, içinde: R. M. Boehmer – H. Hauptmann (yay. haz.), *Beiträge zur Altertumskunde Kleinasien. Festschrift für Kurt Bittel*, Mainz am Rhein (1983), 203-217.
- Güterbock 1995 H. G. Güterbock, “Reflections on the Musical Instruments arkammi, galgalturi, and huhupal in Hittite”, içinde: T. P. J. van den Hout – J. De Roos (yay. haz.), *Studio Historiae Ardens Ancient Near Eastern Studies Presented to Philo H. J. Houwink ten Cate on the Occasion of his 65th Birthday*, İstanbul (1995), 57-72.
- Güterbock – Kendall 1995 H. G. Güterbock – T. Kendall, “A Hittite Silver Vessel in the Form of a Fist”, içinde: J. B. Carter – S. P. Morris (yay. haz.), *The Ages of Homer a Tribute to Emily Townsend Vermeule*, Austin (1995), 45-60.
- Friedrich 1952 J. Friedrich, *Hethitisches Wörterbuch: Kurzgefasste Kritische Sammlung der Deutungen Hethitischer Wörter*, Heidelberg (1952).
- Haas 1994 V. Haas, *Geschichte der hethitischen Religion*, Leiden (1994).
- Haas – Wilhelm 1974 V. Haas – G. Wilhelm, “Zum hurritischen Lexikon II”, *Or* 43, 1974, 87-93.
- Hamilton 1996 N. Hamilton, “Figurines, Clay Balls, Small Finds and Burials”, içinde: I. Hodder (yay. haz.), *On the Surface: Catalhöyük 1993-95*, Cambridge-London (1996), 215-263.
- Haroutunian 2003 H. S. Haroutunian, “The Hittite Ritual Against a Curse (CTH 429)”, içinde: G. Beckman – R. H. Beal – J. G. McMahon (yay. haz.), *Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr. On the Occasion of His 65th Birthday*, Winona Lake (2003), 149-168.
- Hazenbos 2003 J. Hazenbos, *The Organization of the Anatolian Local Cults during the Thirteenth Century B.C. An Appraisal of the Hittite Cult Inventories* (Cuneiform Monographs 21), Leiden (2003).
- HED J. Puhvel, *Hittite Etymological Dictionary*, Berlin-Boston (1984-).
- HEG J. Tischler, *Hethitische Etymologisches Glossar*, Heidelberg (1971-).

- Herbordt 2005 S. Herbordt, *Die Prinzen-und Beamtsiegel der Hethitischen Grossreichszeit aus Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattuša*, BoHa XIX, Mainz am Rhein (2005).
- Hermay 2000 A. Hermay, *Les Figurines en Tere Cuite Archaiques et Classiques. Les Sculpture en Pierre*, Amathonte V, Athens (2000).
- Hirsch 1961 H. Hirsch, *Untersuchungen zur altassyrischen Religion*, Graz (1961).
- Hoffner 1966 H. A. Hoffner, “Composite Nouns, Verbs and Adjectives in Hittite”, *Or* 35, 1966, 377-402.
- Hoffner 1967a H. A. Hoffner, “Second Millennium Antecedents to the Hebrew ‘ÖB””, *Journal of Biblical Literature* 86/4, 1967, 385-401.
- Hoffner 1967b H. A. Hoffner, “An English Hittite Glossary”, *RHA* 80, 1967, 6-99.
- Hoffner 1974 H. A. Hoffner, *Alimenta Hethaeorum. Food Production in Hittite Asia Minor*, New Haven (1974).
- Hornbostel – Sachs 1961 E. M. Hornbostel – C. Sachs, Classification of Musical Instruments (Translated from the Original German by Anthony Baines and Klaus P. Wachsmann), *The Galpin Society Journal* Vol. 4, 1961, 3-29.
- Hutter 1993 M. Hutter, “Kultstelen und Baiyloi. Die Ausstrahlung eines syrischen religiösen Phänomens nach Kleinasien und Israel”, içinde: B. Janowski – K. Koch – G. Wilhelm (yay. haz.), *Religionsgeschichtliche Beziehungen ZwischenKleinasien, Nordsyrien und dem Alten Testament (Internationales Symposium Hamburg 17-21 März 1990)*, Freiburg (1993), 87-108.
- Janmart 1947 J. Janmart, “Note on Possible Origin of the Stone Balls in Angola”, *The South African Archaeological Bulletin* 2/8, 1947, 104-105.
- Jeffreys 1951 M. D. W. Jeffreys, “Bolas Stones or Trimming Stones?”, *The South African Archaeological Bulletin* 21/81, 1951, 52-53.
- Joukowsky 1986 M. S. Joukowsky, *Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavations and Artifact Studies I-II*, Rhode Island-Louvain (1986).
- Jucquois – Lebrun 1979 G. Jucquois – R. Lebrun, “Louvite huwarti- decoction et huwartalli- melange”, içinde: E. Neu – W. Meid (yay. haz.), *Hethitisch und Indogermanisch*, Innsbruck (1979), 105-114.
- Kadish 1969 B. Kadish, “Excavations of Prehistoric Remains at Aphrodisias, 1967”, *AJA* 73, 1969, 49-65.
- Karageorghis 1965 V. Karageorghis, *Nouveaux Documents pour l’Etude du Bronze Récent a Chypre*, Paris (1965).

- Karageorghis 1987 V. Karageorghis, “Fouilles d’urgence dans la Nécropole d’Amathante”, *Chronique des Fouilles et Découvertes Archéologiques à Chypre en 1986: BCH 111*, 1987, 663-733.
- Karageorghis 1995 V. Karageorghis, *The Coroplastic Art of Ancient Cyprus IV. The Cypro-Archaic Period. Small Male Figurines*, Nicosia (1995).
- Karageorghis 1998 V. Karageorghis, *The Coroplastic Art of Ancient Cyprus V. The Cypro-Archaic Period Small Female Figurines A Handmade/Wheelmade Figurines*, Nicosia (1998).
- Karauğuz 2006 G. Karauğuz, *Hititler Dönemi’nde Anadolu’da Ekmek*, İstanbul (2006).
- Korfmann 1998 M. Korfmann, “Troia, an Ancient Anatolian Palatial and Trading Center: Archaeological Evidence for the Period of Troia VI/VII”, *The Classical World* 91/5, 1998, 369-385.
- Koşak 1982 S. Koşak, *Hittite Inventory Texts (CTH 241-280)*, *Texte der Hethiter* Heft 10, Heidelberg (1982).
- Koşak 1986 S. Koşak, “The Gospel of Iron”, içinde: H. A. Hoffner – G. M. Beckman (yay. haz.), *Kanişşumar. A Tribute to Hans G. Güterbock on his Seventy-Fifth Birthday May 27, 1983*, Chicago (1986), 125-135.
- Koşay 1938 H. Z. Koşay, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı 1936 daki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor*, TTKY V/2, Ankara (1938).
- Koşay 1951 H. Z. Koşay, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı 1937-1939 daki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor*, TTKY V/5, Ankara (1951).
- Koşay-Akok 1966 H. Z. Koşay – M. Akok, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı. 1940-1948 daki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor*, Ankara (1966).
- Koşay -Akok 1973 H. Z. Koşay – M. Akok, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı 1963-1967 Çalışmaları ve Keşiflere ait İlk Rapor*, TTKY V/28, Ankara (1973).
- Koşay ve diğ.1965 H. Z. Koşay – A. Ünal – A. Çizgen, “1964 Alaca Höyük Kazısı Raporu”, *TAD XIV-1-2*, 1965, 161-215.
- Kousoulis 2007 P. I. M. Kousoulis, “Some remarks on the ritual of striking the ball in the liturgical environment of the Ptolemaic temples”, içinde: B. Haring – A. Klug (yay. haz.), *Königtum, Staat und Gesellschaft Früher Hochkulturen 3.1. 6. Ägyptologizche Tempeltagung Leiden, 4.-7. September 2002*, Wiesbaden (2007), 153-166.
- Kryszat 2004 G. Kryszat, “Herrscher, Herrschaft und Kultur Tradition in Anatolien nach den Quellen aus den altassyrischen Handelskolonien. Teil I. Die sikkätum und der rabisimiltim”, *AOF* 31, 2004, 15-45.

- Kryszat 2006 G. Kryszat, "Herrscher, Herrschaft und Kultur Tradition in Anatolien nach den Quellen aus den altassyrischen Handelskolonien. Teil II. Götter, Priester und Feste Altanatoliens", *AJO* 33, 2006, 102-124.
- Kühne 1990 C. Kühne, "Hethitisch hupišk", *Or* 59, 1990, 205-206.
- Lapp 1964 P. W. Lapp, "The Excavations at Ta'anek", *BASOR* 173, 1964, 4-44.
- Laroche 1960 E. Laroche, *Les Hieroglyphes Hittites*, Paris (1960).
- Laroche 1965 E. Laroche, *Textes Mythologiques Hittites en Transcription, Première partie: Mythologie Anatolienne*, Paris (1965).
- Laroche 1966 E. Laroche, *Les Noms des Hittites*, Paris (1966).
- Legrain 1930 L. Legrain, *Terra-Cottas from Nippur*, Philadelphia (1930).
- Leinwand 1984 N. W. Leinwand, *A Study of Anatolian Weathergods of the Old Assyrian Colony Period*, Ann Arbor (1984).
- MacGregor 1999 G. MacGregor, "Making Sense of the Past in the Present: A Sensory Analyses of Carved Stone Balls", *WorldA* 31/2, 1999, 258-271.
- Mahasneh – Gebel 1998 H. M. Mahasneh – H. G. K. Gebel "Geometric Objects from LPPNB Es-Sifiya, Vadi Mujib, Jordan", *Paléorient* 24/2, 1998, 105-110.
- Manniche 1991 L. Manniche, *Music and Musicians in Ancient Egypt*, London (1991).
- Marantidou 2009 P. Marantidou, "The Standing Draped Female Figure in the Archaic Art of Cyprus and the Eastern Aegean a Comparative Study", içinde: V. Karageorghis – O. Kouka, *Cyprus and the East Aegean Intercultural Contacts from 3000-500 B.C. An International Archaeological Symposium Held at Pythagoreion, Samos. October 17th-18th 2008*, Nicosia (2009), 171-188.
- Marinatos 1969 S. Marinatos, *Excavations at Thera II (1968 Season)*, Athens (1969).
- Markoe 1985 G. Markoe, *Phoenician Bronze and Silver Bowls from Cyprus and the Mediterranean*, Berkeley (1985).
- Martino 1988 S. De Martino, "Il Lessico Musicale Ittita: Usi e Valori di Alcuni Verbi", *Hethitica* IX, 1988, 5-16.
- Martino 1997 S. De Martino, "Musik, A.III. Bei den Hethitern", *RLA* 8, 1997, 483-488.
- Matouš – Matoušová-Rajmová 1984 L. Matouš – M. Matoušová-Rajmová, *Kappadokische Keilschrifttafeln mit Siegeln*, Prag (1984).
- Matoušová – Rajmova 1978 M. Matoušová-Rajmova, "Illustration de la Danse sur les Sceaux de l'Époque Babylonienne Ancienne", *ArOr* 46, 1978, 152-163.

- Matthiae 1963 P. Matthiae, *Studi sui Rilievi di Karatepe*, Roma (1963).
- Mazurowski 1994 R. F. Mazurowski, "Flint Balls and Chopper/Chopping Tools from nemrik 9 and Tell M'lefaat", içinde: H. G. Gebel – S. K. Kozłowski (yay. haz.), *Neolithic Chipped Syone Industries of the fertile Crescent. Proceeding of the First Workshop on PPN Chipped Lithic Industries*, Berlin (1994), 173-188.
- McMahon 1991 G. McMahon, *The Hittite State Cult of Tutelary Deities*, Chicago (1991).
- Melchert 1983 C. Melchert, "Pudenda Hethitica", *JCS* 35, 1983, 137-145.
- Mellaart 1966 J. Mellaart, "Excavations at Çatal Höyük, 1965: Fourth Preliminary Report", *AnatSt* XVI, 1966, 165-191.
- Mellaart 1967 J. Mellaart, *Catal Hüyük: A Neolithic Town in Anatolia*, New York (1967).
- Mellink 1987 M. J. Mellink, "Anatolian Libation Pourers and the Minoan Genius", içinde: A. E. Farkas – P. O. Harper – E. B. Harrison (yay. haz.), *Monster and Demons in the Ancient and Medieval Worlds. Papers Presented in Honor of Edith Porada*, Mainz am Rhein (1987), 67-72.
- Meskell 2008 L. Meskell, "The Nature of Beast: Curating Animals and Ancestors at Çatalhöyük", *WorldA* 40/3, 2008, 373-389.
- Mettinger 2004 T. N. D. Mettinger, "The Absence of Images: The Problem of the Aniconic Cult at Gades and its Religio-Historical Background", *StEpigrLing* 21, 2004, 89-100.
- Meyers 1987 C. I. Meyers, "A Terracotta at the Harvard Semitic Museum and Disc Holding Female Figures Reconsidered", *IEJ* 37/1, 1987, 116-122.
- Meyers 1991 C. I. Meyers, "Of Drums and Damsels. Women's Performance in Ancient Israel", *BibAr* 54, 1991, 16-27.
- Miller 2002 J. Miller, "Hittite Notes", *JCS* 54, 2002, 87-92.
- Miller 2004 J. Miller, *Studies in the Origins, Development and Interpretation of the Kizumwatna Rituals*, StBoT 46, Wiesbaden (2004).
- Mitchell 1992 T. C. Mitchell "The Music of Old Testament Reconsidered", *PEQ* 124, 1992, 124-143.
- Moore 1903 G. F. Moore, "Baetylia", *AJA* VII, 1903, 198-208.
- Morales 1983 V. B. Morales, "Jarmo Figurines and Other Clay Objects", içinde: L. S. Braidwood – R. J. Braidwood – B. Howe – C. A. Reed – P. J. Watson (yay. haz.), *Prehistoric Archaeology along the Zagros Flanks*, Chicago (1983), 369-423.

- Morales 1990 V. B. Morales, *Figurines and Clay Objects from Tepe Sarab and Cayönü*, Chicago (1990).
- Mouterde 1942 R. Mouterde, “Dea Syrie en Syrie”, *Mélanges de l’Université Saint Joseph* XXV, 1942, 137-142.
- Mouton 2008 A. Mouton, *Les Rituels de Naissance Kizziwatniens. Une Exemple de Rite de Passage en Anatolie Hittite*, Paris (2008).
- Muscarella 1974 O. W. Muscarella, *Ancient Art. The Norbert Schimmel Collection*, Mainz (1974).
- Murray 1900 A. S. Murray, “Excavations at Enkomi”, içinde: A. S. Murray – A. H. Smith – H. B. Walters, *Excavations in Cyprus*, London (1900), 1-54.
- Müller-Karpe 1988 A. Müller-Karpe, *Hethitische Töpferei der Oberstadt von Hattuša*, Marburg/Lahn (1988).
- Müller-Karpe 2003 V. Müller-Karpe, “Ein Kultvase aus Kuşaklı Sarissa”, içinde: M. Özdoğan – H. Hauptmann – N. Başgelen, (yay. haz.), *Ufuk Esin’e Armağan. Köyden Kente Yakındoğu’da İlk Yerleşimler 1*, İstanbul (2003), 307-312.
- Myres 1939 J. L. Myres, “A Kernos or Ring-Vase, in the Museum of Fine Arts, Boston Massachusetts”, *Man* XXXIX, 1939, 169-170.
- Nakamura 2002 M. Nakamura, *Das hethitische nuntariyaşa-Fest*, Leiden (2002).
- Naumann 1985 R. Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı* (Çev.: B. Madra) TTKY IV/9a, Ankara (1985).
- Neu 1980 E. Neu, *Althethitische Ritualtexte in Umschrift*, StBoT 25, Wiesbaden (1980).
- Neu 1983 E. Neu, *Glossar zu den althethitischen Ritualtexten*, StBoT 26, Wiesbaden (1983).
- Neu 1996 E. Neu, *Das hurritische Epos der Freilassung I. Untersuchungen zu einem hurritisch-hethitischen Textensemble aus Hattuša*, StBoT 32, Wiesbaden (1996).
- Neumann 1961 G. Neumann, *Untersuchungen zum weiterleben hethitischen und Luwischen Sprachgutes in hellenistischer und römischer Zeit*, Wiesbaden (1961).
- Neve 1967 P. Neve, “Hoftürme in den hethitischen Tempeln Hattusa’s”, *IstMitt* 17, 1967, 78-92.
- Neve 1984 P. Neve, “Ein Althethitischer Sammelfund aus der Unterstadt”, içinde: K. Bittel – H. G. Bachmann – G. Neumann – P. Neve – W. Orthmann – H. Otten (yay. haz.), *Boğazköy VI Funde aus den Grabungen bis 1979*, Berlin(1984), 63-89.

- Neve 2001 P. Neve, “Hethitische Architekturdarstellungen und -Modelle aus Boghazköy-Hattusha und ihr Bezug zur Realen Hethitischen Architektur”, içinde: B. Muller (yay. haz.), *Maquettes Architecturales de l'Antiquité. Actes du Colloque de Strasbourg 3-5 Décembre 1998*, Paris (2001), 285-301.
- Oates 1976 D. Oates, “The Excavations at Tell Brak 1976”, *Iraq* 39, 1976, 233-244.
- O’Byrhim 1997 S. O’Byrhim, “The Sphere-Bearing Anthropomorphic Figurines of Amathus”, *BASOR* 306, 1997, 39-45.
- Opificius 1961 R. Opificius, *Das altbabylonische TerracottarelieF*, Berlin (1961).
- Opitz 1955 D. Opitz, *Tell Halaf III. Die Bildwerke*, Berlin (1955).
- Ornan 1986 T. Ornan, *A Man and his Land Highlights from the Moshe Dayan Collection*, Jerusalem (1986).
- Orthmann 1971 W. Orthmann, *Untersuchungen zur Späthethitischen Kunst*, Berlin (1971).
- Otten 1953 H. Otten, *Luwische Texte in Umschrift*, Berlin (1953).
- Otten 1957 H. Otten, “Gebäck bei den Hettitern”, *RLA* III, 1953, 156.
- Otten 1959 H. Otten, “Zur Kontinuität eines altanatolischen Kultes”, *ZA* 19, 1959, 174-184.
- Otten 1971 H. Otten, *Ein hethitisches Festrival (KBo XIX 128)*, StBoT 13, Wiesbaden (1971).
- Ökse 2005 T. Ökse, “Gre Virike Fırat Kıyısında 5000 Yıllık Bir Kült Merkezi”, *Arkeoloji ve Sanat* 119, 2005, 11-24.
- Özbaşaran 2008 M. Özbaşaran, “Tarihöncesinden Bilyeler”, içinde: T. Tarhan – A. Tibet – E. Konyar (yay. haz.), *Mubibbe Darga Armağam*, İstanbul (2008), 374-378.
- Özbaşaran ve diğ. 2007 M. Özbaşaran – E. Bucak – M. Molist, “Akarçaytepe, 2005”, *KST* 28, 1. Cilt, 187-202.
- Özgüç 1953 N. Özgüç, “1951 Yılında Kültepe’de Yapılan Kazı Hakkında Önrapor”, *Bulleten* XVII/66, 1953, 289-297.
- Özgüç 1957 T. Özgüç, “The Bitik Vase”, *Anadolu/Anatolia* II, 1957, 57-78.
- Özgüç 1958 T. Özgüç, “Bitik Vazosu”, *DTCFD* XVI/1-2, 1958, 1-18.
- Özgüç 1965 N. Özgüç, *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu*, TTKY V/22, Ankara (1965).
- Özgüç 1968 N. Özgüç, *Kanış Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları*, TTKY V/25, Ankara (1968).

- Özgüç 1986 T. Özgüç, *Kültepe Kanış II. Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar*, TTKY V/41, Ankara (1986).
- Özgüç 1988 T. Özgüç, *İnandıketepe Eski Hitit Çağında Önemli bir Kült Merkezi*, TTKY V/43, Ankara (1988).
- Özgüç 1989 N. Özgüç, "Bullae from Kültepe", içinde: K. Emre – B. Hrouda – M. J. Mellink – N. Özgüç (yay. haz.), *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ankara (1989), 377-405.
- Özgüç 1993 T. Özgüç, "Studies on Hittite Relief Vases, Seals, Figurines and Rock Carvings", içinde: T. Özgüç – M. J. Mellink – E. Porada (yay. haz.), *Nimet Özgüç'e Armağan. Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors*, Ankara (1993), 472-499.
- Özgüç 1999 T. Özgüç, "Vases Used for Ritual Purposes from Eskiyaşar", *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan* 11, 1999, 1-22.
- Özgüç 2006 N. Özgüç, *Kültepe-Kanış-Neşa. Yerli Peruva ve Aşur-İmitti'nin oğlu Assur'lu Tüccar Usur-Şa-Iştar'ın Arşivlerine ait Kil Zarfların Mühür Baskıları*, TTKY V/50, Ankara (2006).
- Özgüç – Akok 1957 T. Özgüç – M. Akok, Horoztepe Eserleri, *Bulleten* XXI/82, 1957, 201-209.
- Özgüç – Akok 1958 T. Özgüç – M. Akok, *Horoztepe Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskan Yeri*, TTKY V/18, Ankara (1958).
- Özgüç – Özgüç 1953 T. Özgüç – N. Özgüç, *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1949*, TTKY V/12, Ankara (1953).
- Özgüç – Tunca 2001 N. Özgüç – Ö. Tunca, *Kültepe-Kanış Mühürlü ve Yazılı Kil Bullalar*, TTKY V/48, Ankara (2001).
- Parker 1974 B. Parker, "A Middle Assyrian Seal Impression", *Iraq* XXVI, 1974, 185-187.
- Parrot 1948 A. Parrot, *Tello. Vingt Campagnes de Fouilles (1877-1933)*, Paris (1948).
- Parrot 1959 A. Parrot, *Mission Archéologique de Mari II. Le Palais*, Paris (1959).
- Parrot 1961 A. Parrot, *The Arts of Assyria*, New York (1961).
- Pecchioli-Daddi 1982 F. Pecchioli-Daddi, *Mestieri, Professionie e Dignita' nell' Anatolia Ittita*, Roma (1982).
- Poetto 2002 M. Poetto, "Nuove Bullae Geroglifiche di Presumibile Attribuzione alla Regina Puduhepa", içinde: S. De Martino – F. Pecchioli-Daddi (yay. haz.), *Anatolia Antica Studi in Memoria di Fiorella Imparati, Tome II*, Florence (2002), 637-644.

- Polvani 1988 A. M. Polvani, “Appunti per una storia della musica Cultuale Ittita: lo Strumento huhupal”, *Hethitica* IX, 1998, 171-179.
- Popko 1978 M. Popko, *Kultobjekte in der hethitischen Religion (nach keilschriftlichen Quellen)*, Warszawa (1978).
- Popko 1995 M. Popko, *Religions of Asia Minor*, Warsaw (1995).
- Price – Trel 1977 M. J. Price – B. L. Trel, *Coins and their Cities. Architecture on the Ancient Coins of Greece, Rome, and Palestine*, London (1977).
- Pryce 1931 F. N. Pryce, *Catalogue of Sculpture in the Department of Greek and Roman Antiquities of the British Museum, Vol. I, Part II*, London (1931).
- Rashid 1971 S. A. Rashid, “Zur Datierung der mesopotamischen Trommeln und Becken”, *ZA* 61, 1971, 89-105.
- Rashid 1996 S. A. Rashid, “Mesopotamische Musikinstrumente im Spiegel der Glyptik”, içinde: U. Magen – M. Rashad (yay. haz.), *Vom Halys zum Euphrat Thomas Beran zu Ebren mit Beiträgen von Freunden und Schülern*, Münster (1996), 257-273.
- Rashid 2004 S. A. Rashid, “Mezopotamya ve Anadolu’da Müzik Kültürü”, içinde: K. Olşen – F. Bayram – A. Özme (yay. haz.), *1. Uluslararası Tarıhte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu*, Ankara (2004), 129-145.
- Roszkowska 1987 H. Roszkowska, “Musical Terminology in Hittite Cuneiform Texts”, *Orientalia Varsoviensia* 1, 1987, 23-30.
- Reyes 1994 A. T. Reyes, *Archaic Cyprus. A Study of the Textual and Archaeological Evidence*, Oxford (1994).
- Rieken 1999 E. Rieken, *Untersuchungen zur nominalen Stammbildung des Hethitischen*, StBoT 44, Wiesbaden (1999).
- Rimmer 1969 J. Rimmer, *Ancient Musical Instruments of Western Asia in the British Museum*, London (1969).
- Ritner 1985 R. K. Ritner, “Anubis and the Lunar Disc”, *JEA* 71, 1985, 149-155.
- Ronzevalle 1934 P. S. Ronzevalle, “Le Pretendu Char d’Astarte”, *Beirut* XVIII/3, 1934, 109-147.
- Rüster – Neu 1989 C. Rüster – E. Neu, *Hethitisches Zeichenlexikon*, Wiesbaden (1989).
- Schachner 2009 A. Schachner, “Boğazköy-Hattuşa 2007 Yılı Çalışmaları”, *KST* 30, 3. Cilt, 2009, 475-498.
- Schachner – Schachner 1996 A. Schachner – Ş. Schachner, “Eine Späthethitische Grabstele aus Maraş im Museum von Antakya”, *Anatolica* XXII, 1996, 203-226.

- Schaeffer 1948 C. F. A Schaeffer, *Stratigraphie Comparée et Chronologie de L'Asie Occidentale (IIIe et IIe Millenaire)*, London (1948).
- Schaeffer 1949 C. F. A Schaeffer, *Ugaritica II*, Paris (1949).
- Schaeffer 1971 C. F. A Schaeffer, *Alasia (Mission Archéologique d'Alasia IV)*, Paris (1971).
- Shaw – Nicholson 1997 I. Shaw – P. Nicholson, *British Museum Dictionary of Ancient Egypt*, London (1997).
- Schlieman 1875 H. Schlieman, *Troy and its Remains*, London (1875).
- Schliemann 1881 H. Schlieman, *Ilios the City and Country of the Trojans*, New Hampshire (1881).
- Schliemann 1989 H. Schliemann, *Troy and its Remains*, New York-London (1989).
- Schmandt-Besserat 1974 D. Schmandt-Besserat, “The Use of Clay Before Pottery in the Zagros”, *Expedition* 16/2, 1974, 11-17.
- Schmandt-Besserat 1977a D. Schmandt-Besserat, “The Beginnings of the Use of Clay in Turkey”, *AnatSt* 27, 1977, 133-150.
- Schmandt-Besserat 1977b D. Schmandt-Besserat, “The Earliest Uses of Clay in Syria”, *Expedition* 19/2, 1977, 28-42.
- Schmandt-Besserat 1977c D. Schmandt-Besserat, “An Archaic Recording System and the Origin of Writing”, *Syro-Mesopotamian Studies* 1/2, 1977, 1-32
- Schmandt-Besserat 1979a D. Schmandt-Besserat, “An Archaic Recording System in the Uruk- Jemdet Nasr Period”, *AJA* 83, 1979, 19-48.
- Schmandt-Besserat 1979b D. Schmandt-Besserat, “On the Origins of Writing”, içinde: D. Schmandt-Besserat (yay. haz.) *Early Technologies*, Malibu (1979), 41-45.
- Schmandt-Besserat 1980 D. Schmandt-Besserat, “The Envelopes that Bear the First Writing”, *Technology and Culture* 21/3, 1980, 357-385.
- Schmandt-Besserat 1982 D. Schmandt-Besserat, “The Emergence of Recording”, *American Anthropologist* 84/4, 1982, 871-878.
- Schmandt-Besserat 1983 D. Schmandt-Besserat, “BA Guide to Artifacts: Tokens & Counting”, *BibAr* 46/2, 1983, 117-120.
- Schmandt-Besserat 1985 D. Schmandt-Besserat, “Clay Symbols for Data Storage in the VIII Millennium B.C.”, içinde: M. Liverani – A. Palmieri – R. Peroni (yay. haz.), *Studi di paletnologia in Onore di Salvatore M. Puglisi*, Roma (1985), 149-153.
- Schmandt-Besserat 1986 D. Schmandt-Besserat, “An Ancient Token System The Precursor to Numerals and Writing”, *Archaeology* 39/6, 1986, 32-39.

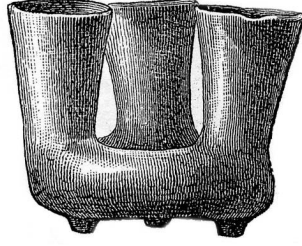
- Schmandt-Besserat 1988 D. Schmandt-Besserat, "Tokens at Uruk", *BaM* 19, 1988, 1-175.
- Schmandt-Besserat 1989 D. Schmandt-Besserat, "Tokens aus dem Heiligtum Eanna in Uruk", *FuB* 27, 1989, 11-50.
- Schmandt-Besserat 1992 D. Schmandt-Besserat, *Before Writing*, Austin (1992).
- Schmandt-Besserat 1996 D. Schmandt-Besserat, *How Writing Came About*, Austin (1996).
- Schmidt 1902 H. Schmidt, *Heinrich Schliemann's Sammlung Trojanische Altertümer*, Berlin (1902).
- Schmidt 1932 E. F. Schmidt, *The Alishar Hüyük Seasons of 1928 and 1929. Part I*, OIP XIX, Chicago (1932).
- Schmidt 2007 K. Schmidt, *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe. En Eski Tapınağı Yapımlar*, İstanbul (2007).
- Schmidt 2008 K. Schmidt, "Göbekli Tepe 2006 Yılı Kazısı", *KST* 29, 2. Cilt, 2008, 417-428.
- Schuol 2004 M. Schuol, *Hethitische Kultmusik*, Orient-Archäologie Band 14, Rahden (2004).
- Siegelova 1986 J. Siegelova, *Hethitische Verwaltungspraxis im Lichte der Wirtschafts und Inventardokumente II*, Praha (1986).
- Singer 1983 I. Singer, *The Hittite KILAM Festival Part One*, StBoT 27, Wiesbaden (1983).
- Singer 1984 I. Singer, *The Hittite KILAM Festival Part Two*, StBoT 28, Wiesbaden (1984).
- Singer 1996 I. Singer, *Munatalli's Prayers to the Assembly of Gods Through the Storm-God of Lightning (CTH 381)*, Atlanta (1996).
- Sipahi 2000 T. Sipahi, "Ein althethitische Reliefvase aus Hiseyindede Tepesi", *IstMitt* 50, 2000, 63-85.
- Smith 1946 W. S. Smith, *A History of Egyptian Sculpture and Painting in the Old Kingdom*, Boston (1946).
- Smith 1965 W. S. Smith, *Interconnections in the Ancient Near East*, New Haven-London (1965).
- Sommer – Ehelolf 1924 F. Sommer – H. Ehelolf, *Das hethitische Ritual des Papānikri von Komana, KBo V1: Bo 2001*, Leipzig (1924).
- Sözer 2005 V. Sözer, *Müzik Ansiklopedik Sözlük*⁵, İstanbul (2005).
- Spycket 1972 A. Spycket, "La Musique Instrumental Mésopotamienne", *JSav* 3, 1972, 153-209.
- Spycket 1998 A. Spycket, "Le Carnaval des Animaux, on Some Musician Monkeys from the Ancient Near East", *Iraq* 60, 1998, 1-10.

- Sümer 1965 O. Sümer, “Un Vase Hittite en Forme d’Anneau”, *Anadolu Araş II*, 1965, 477-479.
- Şahin 2000 H. A. Şahin, “Kültepe Metinlerine Göre Sin Rahipleri’nin Anadolu’daki Faaliyetleri”, *Archivum Anatolicum* 4, 2000, 237-244.
- Stauder 1970 W. Stauder, “Die Musik der Sumerer, Babylonier und Assyrer”, içinde: H. Hickman – W. Stauder (yay. haz.), *Orientalische Musik*, Leiden/Köln (1970), 171-243.
- Taggar-Cohen 2006 A. Taggar-Cohen, *Hittite Priesthood*, THeth 26, Heidelberg (2006).
- Taracha 1989 P. Taracha, “Eleştiri: Hutter, Manfred, Behexung, Entsühnung und Heilung Das Ritual Tunnawiya für ein Königspaar aus Mittelhethitischer Zeit (KBo XXI-KUB IX 34-KBo XXI 6)”, *ZA* 79, 1989, 293-297.
- Taracha 2009 P. Taracha, *Religions of Second Millennium Anatolia*, Dresdner Beiträge Band 27, Wiesbaden (2009).
- Teissier 1994 B. Teissier, *Sealing and Seals on Texts from Kültepe Kārum Level 2*, İstanbul (1994).
- Tischler 2001 J. Tischler, *Hethitisches Handwörterbuch mit dem Wortschatz der Nachbarsprachen*, Innsbruck (2001).
- Tobler 1950 A. J. Tobler, *Excavations at Tepe Gawra II*, Philadelphia (1950).
- Touny – Wenig 1969 A. D. Touny – S.Wenig, *Der Sport im Alten Ägypten*, Leipzig (1969).
- Tubb 2003 J. Tubb, “Phoenician Dance”, *Near Eastern Archaeology* 66/3, 2003, 122-125.
- Tuğlacı 1985 P. Tuğlacı, *The Otoman Palace Women* 3, İstanbul (1985).
- Umurtak 1994 G. Umurtak, “Taş Eserler”, içinde: R. Duru (yay. haz.), *Kuruçay Höyük I*, TTKY V/44, Ankara (1994), 69-71.
- Ünal 1993 A. Ünal, “Boğazköy Metinlerinin Işığı Altında Hititler Devri Anadolu’sunda Filolojik ve Arkeolojik Veriler Arasındaki İlişkilerden Örnekler”, *AnadoluKonf* 1992, 1993, 11-31.
- Ünal 1997 A. Ünal, “Hitit Metinlerinde Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağıyla ilgili Kayıt ve Anımsamalar”, *Archivum Anatolicum* 3, 1997, 341-356.
- Ünal 2004 A. Ünal, “Çivi Yazılı Hititçe Kaynaklara Göre Hititler’de ve Çağdaş Eski Anadolu Toplumlarında Müzik, Dans, Eğlence ve Akrobatik Oyunlar”, içinde: K. Olşen – F. Bayram – A. Özme (yay. haz.), *1. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu*, Ankara (2004), 98-118.
- Ünal 2007 A. Ünal, *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*, Hamburg (2007).

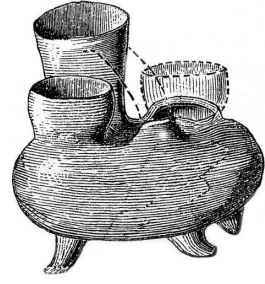
- Vermeule 1960 E. T. Vermeule, "The Fall of the Mycenaean Empire", *Archaeology* 13/1, 1960, 66-75.
- Voigt 1985 M. M. Voigt, "Village on the Euphrates. Excavations at Neolithic Gritille in Turkey", *Expedition* 27/1, 1985, 10-24.
- Vries 1969 C. E. De Vries, "A Ritual Ball Game?", içinde: E. B. Hauser (yay. haz.), *Studies in Honor of John A. Wilson*, Chicago (1969), 25-35.
- Weber 1921 E. Wasmuth, *Hethitische Kunst*, Orbis Pictus Band 9, Berlin (1921).
- Werner 1967 R. Werner, *Hethitische Gerichtsprotokolle*, StBoT 4, Wiesbaden (1967).
- Wilkinson 1878 G. J. Wilkinson, *The Manners and Customs of the Ancient Egyptians* 1, London (1878).
- Woodhouse 1966 H. C. Woodhouse, "More Light on the Bolas", *The South African Archaeological Bulletin* 21/81, 1966, 54.
- Wright 1994 D. P. Wright, "Ritual Analogy in Psalm 109", *Journal of Biblical Literature* 113/3, 1994, 385-404.
- Yadin ve diğ. 1960 Y. Yadin – R. Amiran – T. Dothan – I. Dunayevsky – J. Perrot, *Hazor II*, Jerusalem (1960).
- Yıldırım 2002 T. Yıldırım, "Music in Hüseyindede/Yörüklü: Some New Musical Scenes on the Second Hittite Relief Vase", *Anadolu Araş* XVI, 2002, 591-603.
- Yıldırım 2006 T. Yıldırım, "Eski Hitit Çağı'na ait Yeni bir Kült Vazosu", *AnadoluYıl* 2005, 2006, 339-370.
- Younger 1998 J. G. Younger, *Music in the Aegean Bronze Age*, Jonsered (1998).

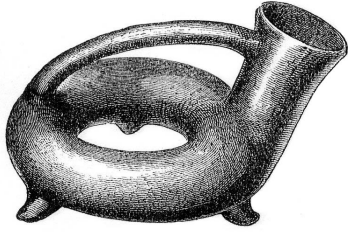
Res. 1

Res. 2

Res. 3

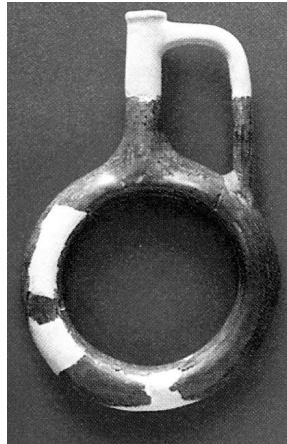
Res. 4

Res. 5

Res.6

Res.7

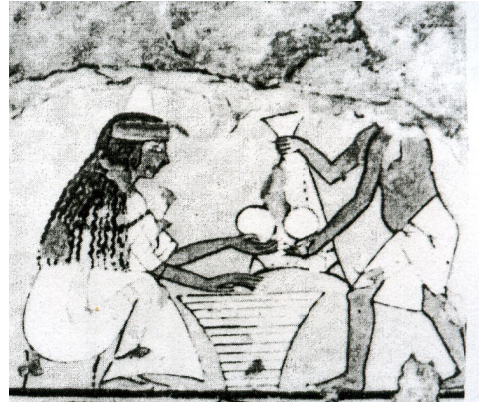

Res.8

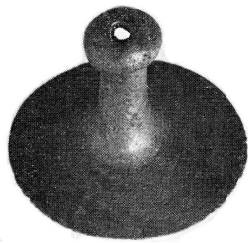

Res. 9

Res.10

Res.11

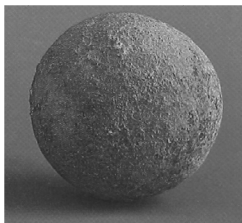
Res.12

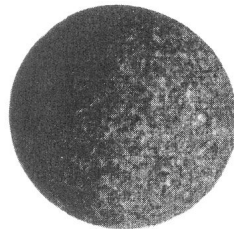
Res.13

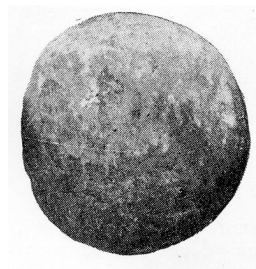
Res.14

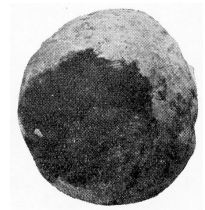
Res.15

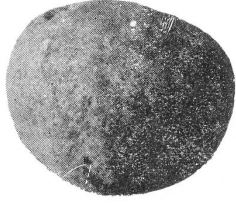
Res.16

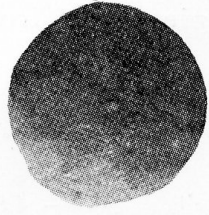
Res.17

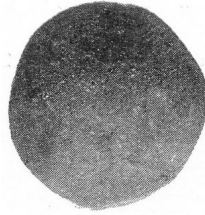
Res.18

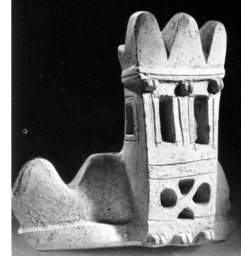
Res.19

Res.20

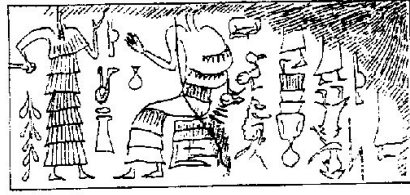
Res.21

Res.22

Res. 23

Res. 24

Res. 25

Res. 26

Res. 27

Res. 28

Res. 29

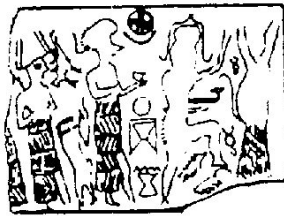
Res. 30

Res. 31

Res. 32

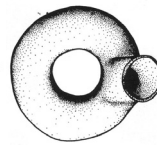
Res. 33

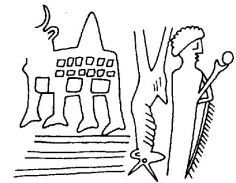
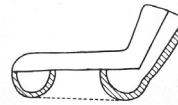
Res. 34

Res. 35

Res. 36

Res. 37

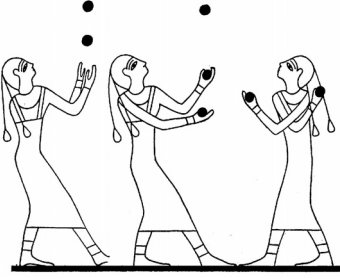
Res. 38

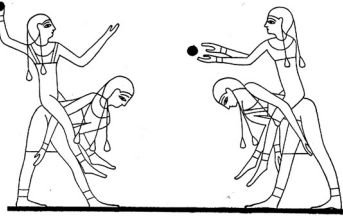
Res. 39

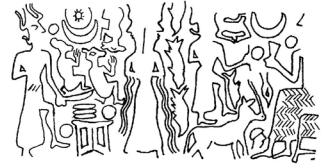
Res. 40

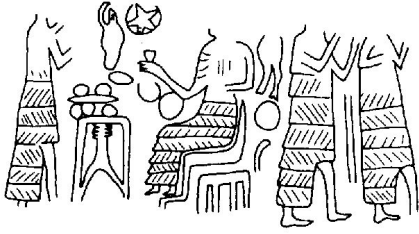
Res. 41

Res. 42

Res. 43

Res. 44

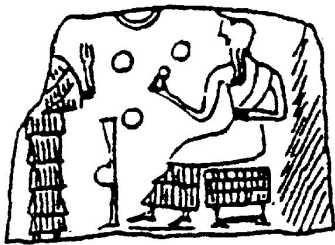
Res. 45

Res. 46

Res. 47

Res. 48

Res. 49

Res. 50

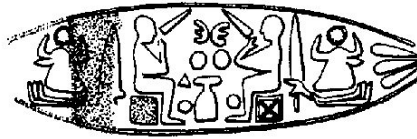
Res. 51

Res. 52

Res. 53

Res. 54

Res. 55

Res. 56

Res. 57

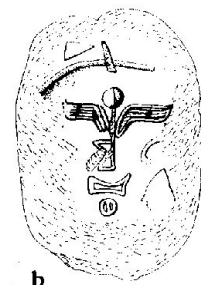
Res. 58

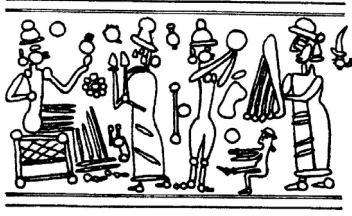
Res. 59

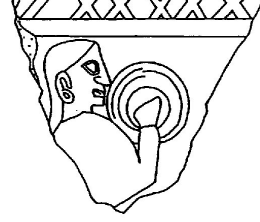
Res. 60

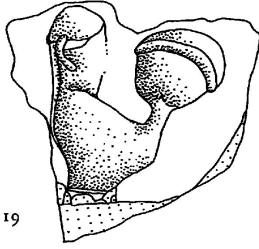
Res. 61

Res. 62

Res. 63

19

Res. 64

Res. 65

50

Res. 66

51

Res. 67

54

Res. 68

56

Res. 69

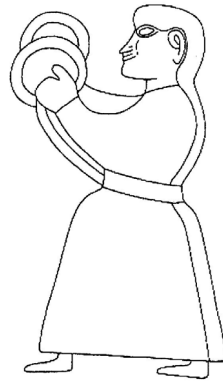

60

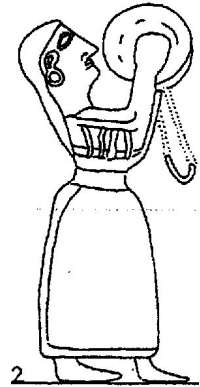
Res. 70

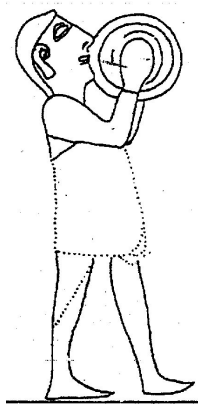
Res. 71

Res. 72

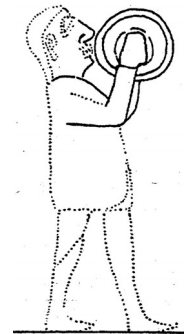
Res. 73

Res. 74

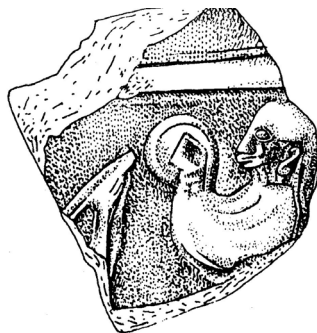
Res. 75

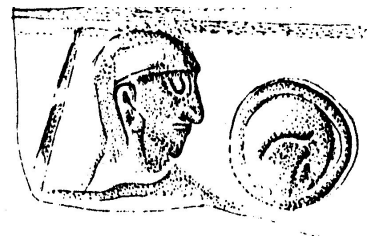
Res. 76

Res. 77

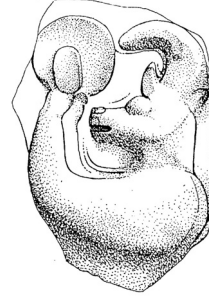
Res. 78

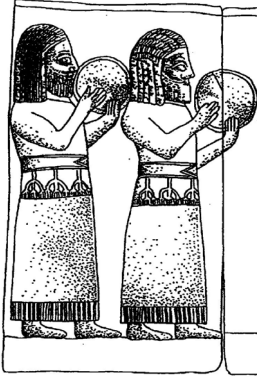
Res. 79

Res. 80

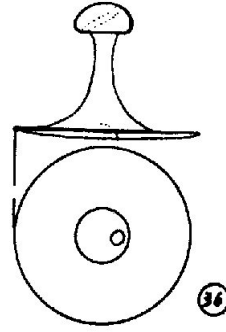
Res. 81

Res. 82

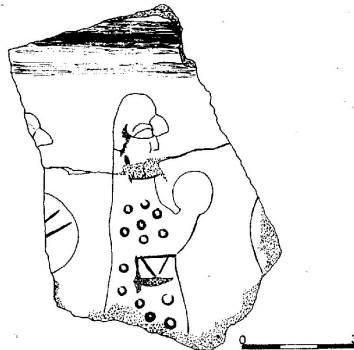
Res. 83

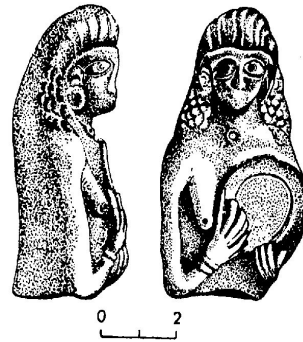
Res. 84

Res. 85

Res. 86

Res. 87

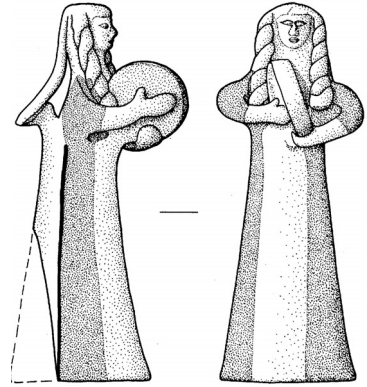

h

Res. 88

Res. 89

Res. 90

Res. 91

Res. 92

Res. 93

Res. 94

Res. 95

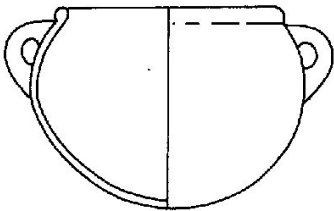
Res. 96

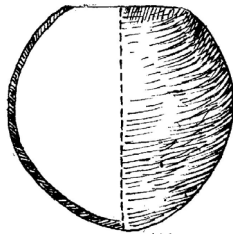
Res. 97

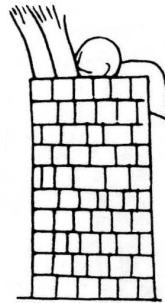
Res. 98

Res. 99

Res. 100

Res. 101

Res. 102